

KIRKKO HARJULLA

**Alvar Aallon suunnitteleman Muuramen kirkon (1926–29)
alkuperäinen interiööri ja sen kokemat muutostyöt**

Päivi Ollikainen

Taidehistorian pro gradu -tutkielma

Taiteiden ja kulttuurintutkimuksen laitos

Jyväskylän Yliopisto

Syksy 2010

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
1.1 TUTKIMUSKOHDDE JA TAVOITTEET	1
1.2 TUTKIMUSTILANNE, METODIT JA LÄHTEET	3
2. SEURAKUNTA RAKENNUKSENA.....	8
2.1 KIRKON RAKENTAMISTA OHJAAVAT SÄÄDÖKSET JA KOLMIPORTAINEN PÄÄTÖKSENTEKO	8
2.2 KIRKKORAKENTAMINEN SUOMESSA 1920-LUVULLA	10
2.3 ALVAR AALLON KIRKKOSUUNNITELMAT 1920-LUVULLA.....	15
2.3.1 <i>Kirkkojen muutossuunnitelmat</i>	16
2.3.1.1 Kemijärven kirkon uudistus 1926–29	18
2.3.2 <i>Kirkkosuunnitelmat</i>	20
3. MUURAMEN SEURAKUNNAN KLASSISISTINEN KIRKKO.....	24
3.1 MUURAMEN SEURAKUNTA.....	24
3.2 KIRKON RAKENNUSHISTORIA.....	25
3.3 JULKISIVUT	34
3.3.1 <i>Loggia</i>	42
3.3.2 <i>Ruusutarha</i>	43
4. SISÄTILAT JA SISUSTUS KLASSISISMIN JA FUNKTIONALISMIN MURROKSESSA	48
4.1 ALVAR JA AINO AALLON HUONEKALUSUUNNITTELU 1920-LUVULLA	49
4.2 KIRKKOSALI, KUORI, ALTTARI JA ALTTARISEINÄMAALAUUS	52
4.3 LEHTERI JA SAKASTI.....	60
4.3 SEURAKUNTASALI	62
4.4 SISUSTUKSEN ELEMENTTEJÄ	63
4.4.1 <i>Klassisismien värimaailma</i>	63
4.4.2 <i>Kirkollinen esineistö ja tekstiilit</i>	72
4.4.3 <i>Modernismin piirteitä ja standardijärjestelmät</i>	75
4.4.3.1 Teräspuiteikkunat	76
4.4.3.2 PH-valaisimet	79
4.4.3.3 Mettlacher -lattialaatta	84
5. MUURAMEN KIRKON SISÄTILOJEN KOKEMAT MUUTOKSET	85
5.1 MUUTOKSET 1930–60-LUVUILLA	85
5.2 KIRKON PERUSKORJAUS 1970-LUVULLA.....	89

5.2.1 Julkisivut.....	90
5.2.2 Sisätilat.....	94
5.2.2.1 Arkkitehtitoimisto Holma & Roinisen peruskorjaussuunnitelma	95
5.2.2.2 Kirkko kuin ruumisarkku - Julkinen keskustelu peruskorjauksesta	99
5.4 MUURAMEN KIRKON NYKYTILANNE JA TULEVAISUUS.....	103
6. PÄÄTÄNTÖ	106
LÄHTEET JA KIRJALLISUUS:	112
KUVALÄHTEET	126
KUVALIITE:	135

1. JOHDANTO

Arkkitehti Alvar Aallon käsialaa olewa kirkko, joka kohoaa n.s. Muuramen harjulla, paljastaa piirteitään metsän keskeltä osin jo matkojen päähän maantielle, missä Muuramen uljas kirkonkylä awautuu katsojan silmien eteen. Kirkon walkea hennolta näyttävä kellotorni erottautuu sieltä ikään kuin kuwastaen arkailewaa ihmissielua, joka hengen totuutta etsien suuntaa katseensa ylöspäin kohti korkeuksia ojentautuen. Kaunis on kirkko ulkoa päin puhtaan walkeisena, kaunis muuten yksinkertaisesta ulkonäöstään huolimatta. Yksinkertainen ja koruton se on myös sisältä, mutta sellaisenakin – ja kenties juuri koruttomuutensa wuoksi – hartauteen kutsuwa ja hengen janoa herättävä, jollainen Herran Temppelein tulee ollakin.¹

1.1 Tutkimuskohde ja tavoitteet

Arkkitehti Alvar Aalto (1898–1976) sai suunniteltavakseen Muuramen kirkon vuonna 1926. Muuramen kirkko on pohjois-eteläsuuntaan sijoitettu yksilaivainen valkoiseksi rapattu pitkäkirkko, joka kohoaa kylätaajamassa kahden järven välisellä Muuratharjulla (Kuva 1). Kirkon pohjoisjulkisivua hallitsee pääsisäänkäyntiä korostava pyörökaarisyvennys, jonka muoto toistuu kirkon eteläistä julkisivua hallitsevan puolipyöreän apsidin muodossa. Rakennuksen itäisivulla nousee korkea ja kapea campanile-tyylinen kellotorni. Länsipuolen julkisivua hallitsee runkokuoneeseen nähden poikittain sijoitettu seurakuntasali, jonka alaosa awautuu pieneksi pylväshalliksi, arkadikaariston kehystämäksi loggiaksi (Kuvat 2–4). Sen edessä oli alun perin kirkkotarha, joka oli rajattu betonisella sakaramuurilla.

Kirkko kuuluu keskeisesti Alvar Aallon varhaistuotantoon. Uransa alkuaikoina,

---

¹ ”Muuramen kirkon wihkimisjuhla wiime sunnuntaina oli harrashenkinen ja tunnelmallinen tilaisuus”, *Keskisuomalainen*, 4.6.1929.

1920-luvulla, Aalto sai useita suunnittelutehtäviä, jotka koskivat vanhojen kirkkojen korjaussuunnitelmia. Samalla vuosikymmenellä hän suunnitteli myös itse kirkkoja ja osallistui useiden kirkkojen suunnittelukilpailuihin, mutta näitä suunnitelmia ja kilpailuehdotuksia ei toteutettu. Merkittävää on, että Muuramen kirkko on ensimmäinen toteutunut Aallon suunnittelema kirkkorakennus. Muuramen kirkkoa voidaankin pitää keskeisenä ja merkityksellisenä esimerkkinä Aallon kirkkoarkkitehtuurin kehittymisen näkökulmasta.

Alvar Aalto suunnitteli Muuramen kirkon vuosien 1926–1929 välillä. Tähän ajankohtaan ajoittuu myös muutos hänen arkkitehtonisessa ajattelutavassaan. Kirkko edustaa tyylillisesti 1920-luvun klassisismia, mutta siinä on myös nähtävissä merkkejä Aallon siirtymisestä arkkitehtuurissaan moderniin muotokieleeseen. Kirkko edustaakin siirtymävaiheen arkkitehtuuria ja sen ajallinen sijoittuminen kahden arkkitehtuurivirtauksen, klassisismiin ja funktionalismin, välille vaatii kahden toisiaan seuraavan arkkitehtuurisuuntauksen käsittelemistä.

Työni on tarkoitus olla rakennushistoriallisen selvitys Muuramen kirkon rakennushistoriasta ja erityisesti niistä arkkitehtuuri-elementeistä, jotka ovat kokeneet muutoksia vuosien saatossa. Erityisesti olen kiinnostunut kirkon alkuperäisestä interiööristä ja sen vaiheista, sillä Muuramen kirkon sisätilat ovat kokeneet vuosikymmenten aikana useita muutoksia. Ensimmäinen muutos sisätiloissa tapahtui jo 1930-luvulla, jolloin alkuperäistä värytystä muutettiin. Suurimmat muutokset kirkko koki kuitenkin peruskorjauksen yhteydessä vuosina 1978–79, jolloin interiöörin alkuperäinen asu muuttui merkittävästi. Kirkon alkuperäisen sisätilan hahmottaminen on ollut haastavaa, sillä arkistomateriaali sekä kirjallinen ja kuvallinen aineisto on rajallista ja osin puutteellista.

Tutkielmani aiheen rajaaminen koskemaan erityisesti kirkon interiööriä on perusteltua, sillä parhaillaan, vuonna 2010, on käynnissä koko kirkkoa

koskevan korjaussuunnitelman laatiminen. Tutkielmani tavoitteena on hahmottaa kirkon alkuperäinen asu tulevaa peruskorjausta palvellen. Korjaussuunnitelma on luonteeltaan palauttava ja ennallistava, joten kirkon alkuperäisen interiöörin hahmottaminen on tärkeää, jotta päästään hienovaraiseen ja kaikkia tahoja tyydyttävään loppuratkaisuun. Korjaussuunnitelman suunnittelija on Arkkitehtitoimisto ARK-Kantonen Oy Jyväskylästä ja sen on tarkoitus valmistua syksyllä 2010. Peruskorjauksen vastaavana arkkitehtina toimii Jussi Kantonen.

1.2 Tutkimustilanne, metodit ja lähteet

Pro gradu -tutkielmani aihe valikoitui Alvar Aalto-museon ehdotuksesta. 1990-luvun alussa museossa syntyi kiinnostus selvittää Jyväskylässä sijaitsevien Alvar Aallon klassiseen varhaistuotantoon kuuluvien kohteiden rakennushistoriaa. Vaikka Aallon 1920-luvulla suunnitteleminen rakennusten merkitys Aallon tuotannossa on tunnustettu ja niistä on kirjoitettu runsaasti, on yksittäisten rakennusten ns. perustutkimus valtaosin tekemättä. Lähiaikoina ovat valmistuneet esimerkiksi Katariina Pakoman, Mirkka Vidgrénin, Anna Vepsän sekä Mari Murtoniemen taidehistorian pro gradu -tutkielmat² Jyväskylän yliopiston Taiteiden ja kulttuurintutkimuksen laitokselta. Tutkielmani käy tiivistä keskustelua heidän tutkielmiensa kanssa.

Myös Muuramen kirkkoa on käsitelty aiemmin taidehistoriallisen tutkimuksen piirissä. Aikaisemman tutkimuksen kiinnostuksen kohteena ovat olleet esimerkiksi kirkon asema Aallon 1920-luvun klassisen kauden arkkitehtuurissa

---

² Murtoniemi, Mari (2009) *Alvar Aallon Casa Laurén. Suunnitelma, rakennushistoria ja merkitys Aallon tuotannossa*; Pakoma, Katariina (2008) *Murroskauden monitoimitalo. Alvar Aallon suunnittelema Jyväskylän suojeluskuntatalo 1926–29*; Vidgrén, Mirkka (2008) *Klassistinen kaupunkipalatsi. Alvar Aallon suunnittelema Jyväskylän työväentalo 1924–25*; Vepsä, Anna (2007) *Pylväsestetiikkaa Itä-Suomen Faneeritehtaalla. Schaumanin isännöitsijän asuintalo Joensuussa teollisuusjohtajien rakennusten ja Alvar Aallon klassisistisen tuotannon edustajana*.

sekä kirkon vaiheet ja rakennushistoria. Kirkon interiöörin alkuperäiset sisustusratkaisut ja värimaailma ovat kuitenkin jääneet selvittämättä ja niihin on pääasiassa viitattu vain toissijaisten lähteiden kautta. Muuramen kirkko on ollut myös pienempien taidehistoriallisten tutkimusten aiheena suosittu. Esimerkiksi Tarja Valkaman pro seminaarityö *Alvar Aallon Muuramen kirkko. Sisältö- ja muotoanalyysi* (1992) keskittyy Muuramen kirkon eri osien keskinäisen vuorovaikutuksen analysointiin. Anne Pihlajaniemi on puolestaan tarkastellut pro seminaarityössään *Arkkitehti Alvar Aallon Muuramen Kirkko. Esimerkki 1920-luvun sakraalirakennuksesta* (1992) Muuramen kirkkoa 1920-luvun arkkitehtuurin viitekehyksessä. Nämä tutkielmat auttoivat minua kartoittamaan Muuramen kirkon suhdetta aikakauden yleiseen arkkitehtuurikenttään.

Tutkielmani on taidehistoriallinen tapaustutkimus ja kyseessä on erityisesti eri prosessivaiheista muodostuvan suunnittelukokonaisuuden tutkimus. Alvar Aallon suunnittelutoimintaa olen havainnoinut pääosin laajan arkistoaineiston pohjalta. Alvar Aalto -museon arkiston originaalipiirustuksien ja luonnosten avulla on ollut mahdollista seurata arkkitehdin suunnittelutyön etenemistä. Myös rakennusvaiheisiin liittyvät kirjeet ja muut dokumentit, kuten rakennusselitykset, valokuvat sekä asiakirjakopiot, ovat tutkielmani merkittäviä lähteitä. Niiden avulla olen voinut hahmottaa kokonaiskuvan muodostumista, etenkin sisustuksen osalta. Myös Muuramen seurakunnan arkistoaineisto, kuten kirkkoneuvoston ja -valtuuston sekä kirkonkokousten pöytäkirjat, ovat olleet merkittävässä roolissa tutkittaessa kirkon rakennushistoriaa. Rakennuksesta aikojen saatossa kirjoitetut lehtikirjoitukset ovat auttaneet hahmottamaan ajan kuvaa ja rakennuksen toimintaan liittyvää historiaa. Alvar Aallon omat kirjoitukset 1920-luvulta lähtien ovat puolestaan kertoneet arkkitehdin työn taustalla vaikuttaneista ajatuksista ja suuntaviivoista. Arkistoaineistoa olen täydentänyt lähdekirjallisuudella, jonka kautta olen tarkastellut Alvar Aallon suunnittelutoimintaa suhteessa arkkitehtuurin yleisiin virtauksiin. Käynnissä oleva Muuramen kirkon peruskorjauksen suunnitteluprosessi on myös tuonut kirkkoa koskevaa uutta ja oleellista tietoa tutkielmaani. Esimerkiksi

konservaattori Elina Järvelän keväällä ja kesällä 2010 tekemä värityskartoitus³ antoi käyttööni ennen julkaisematonta tietoa kirkon alkuperäisestä värityksestä. Järvelän värikartoitus pohjautui osin keskeneräiseen pro gradu -tutkielmani tekstiin.

Työssäni olen käyttänyt arkkitehtuurin tutkimukselle tyypillistä tyylihistoriallista metodia eritellessäni sitä, miten tutkimuskohteena oleva Muuramen kirkko suhteutuu 1900-luvun arkkitehtuurivirtauksiin. Lähestyn tutkimusaiheittani pääosin kuvailevasti. Tutkielmassa käsittelemäni ajankohdan tematiikkaan ovat käsitelleet Raija-Liisa Heinonen uraa uurtavassa tutkimuksessaan *Funktionalismin läpimurto Suomessa* (1981) sekä Riitta Nikula väitöskirjassaan *Yhtenäinen kaupunkikuva 1900–1930. Suomalaisen kaupunkirakentamisen ihanteista ja päämääristä, esimerkkinä Helsingin Etu-Töölö ja Uusi-Vallila* (1981). Ne ovat olleet lähtökohtia ajottaessani rakennusta ja hahmottaessani tyyllisiä piirteitä. Pohjoismaista klassisismia ja 1920-luvun arkkitehtuurin tyyliuuntia olen havainnoinut muun muassa Kirmo Mikkolan, Simo Paavilaisen ja Elina Standertskjöldin kirjoitusten pohjalta.

Tutkielmani kohde on esimerkki siirtymävaiheen arkkitehtuurista kahden toisiaan seuraavan rakennustaiteen suuntauksen rajalla. Molemmat, klassismi ja funktionalismi, on tarkkaan määritelty eurooppalaisessa ja pohjoismaisessa arkkitehtuurin tutkimuksessa, joten tässä yhteydessä ei ole syytä problematisoida näitä tyylihistoriallisia yleiskäsitteitä. Arkkitehtuurissa 1920-luku oli klassismin valtakautta. Suomen ja muiden Pohjoismaiden tuolloin vallitsevasta tyyliuunnasta käytän tutkielmassani termejä pohjoismainen klassisismi tai 1920-luvun klassisismi. Keskityn tutkielmassani pohjoismaisen klassismin viimeiseen, noin viisi vuotta kestäneeseen vaiheeseen, joka ennakoivat funktionalismin läpimurtoa. Tutkijat ovat olleet kohtalaisen yksimielisiä periodin ajoituksesta 1920-luvun loppuvuosista 1930-luvun ensimmäisiin

---

³ Järvelä, Elina (2010) *Muuramen kirkko. Värityskartoitus*. Ukri Oy. POA.

vuosiin.

Riitta Nikula on tarkastellut klassisismia historismin perspektiivistä. Hän puhuu klassisismista yleisenä tyylihistoriallisena ilmiönä, jonka esiintyminen 1900-luvun kolmen ensimmäisen vuosikymmenen aikana sisältyy juonteena historismin pitkään valtakauteen. Nikula jakaa klassisismia Suomessa kolmeen vaiheeseen: ensimmäinen vaihe 1910–19, toinen vaihe 1920–26 ja kolmas, pelkistetty klassismi 1927–1932. Muuramen kirkko sijoittuu tämän ajoituksen mukaan viimeiseen, pelkistetyn klassisismia vaiheeseen, jolloin historiallinen teema abstrahoitettiin ja toteutettiin joskus vain rakennusosien pelkistettynä suhdekuviona. Historiasta saatiin vaikutteita eniten renessanssin, barokin ja empiren askeettisimmista variaatioista. Sileäksi muuratun suorarajaisen ulkoasun jäsentäminen koristeettomilla kerroslistoilla varhaisrenessanssin tai barokin tapaan oli suosittua. Yleistä oli myös empireen viittaava juhlava pääöven suunnittelu ja seinäpinnan elävöittäminen niukalla ornamentilla, esimerkiksi medaljongeilla sekä irrallisilla akantus- tai palmetti -aiheisilla koristeilla.⁴

Monen arkkitehdin siirtyminen klassisismista funktionalismiin tapahtui vähitellen 1920-luvun lopulta lähtien. Funktionalismi terminä vakiintui Suomessa vasta 1930-luvun loppupuolella tarkoittamaan uutta, rationaalista arkkitehtuuria, joka oli tullut samoihin aikoihin myös yleisesti hyväksytyksi. Terminologia oli kuitenkin vaihtelevaa, samoin kuin käsitykset uuden arkkitehtuurin olemuksesta. Suomessa nimitystä vastasivat termit uusasiallisuus ja rationalismi, jotka kuitenkin täällä tulivat käyttöön vasta 1920-luvun lopulla ja 1930-luvun alkupuolella. Esimerkiksi, vuoden 1928 alussa, Alvar Aalto käytti termiä ”*uusi realismi*” puhuessaan uudesta arkkitehtuurin suuntauksesta. Saman vuoden lopussa hän käytti myös ilmaisua ”*funktionelli rakennustaide*”. Maailmansotien välinen aika merkitsi uuteen arkkitehtuurikäsitteeseen johtaneiden piirteiden

---

⁴ Nikula 1981, 72.

yhdistämistä. Arkkitehtuurissa käytettiin hyväksi uusia teknisiä mahdollisuuksia, hylättiin eklektismi ja asenoiduttiin sosiaalisesti ja yhteiskunnallisesti.⁵

Tutkielmani keskeisimmät tutkimusongelmat ja -kysymykset muodostuvat rakennuksen kuvailusta, rakennuksen alkuperäisistä suunnitelmista ja toteutuneista ratkaisuista sekä rakennuttajan roolista. Pääasiallisesti keskityn Aallon alkuperäisiin suunnitelmiin, sekä rakennuksen toteutuneisiin sekä toteutumattomiin ratkaisuihin. Tutkin lisäksi, millä tavoin tutkimuskohde suhteutuu 1900-luvun alun klassisismiin, Alvar Aallon 1920-luvun arkkitehtuuriin sekä kirkkorakentamiseen. Onko Muuramen kirkko ajan rakennuskonventioiden mukainen? Millainen oli kirkon alkuperäinen ulkoasu, interiööri sekä värit? Mitä muutoksia rakennus on kokenut vuosien varrella? Miten kahden arkkitehtuurivirtauksen vaikutus näkyy tutkimuskohteessani? Lähestyn aihettani vertaamalla alkuperäisiä suunnitelmia muihin Aallon toteutumattomiin ja toteutuneisiin suunnitelmiin eri materiaalien pohjalta.

Tarkastelen Muuramen kirkon sisätilan kokemia muutoksia myös sen problematiikan kautta, joka liittyy tilan muutokseen ja rakennussuojelullisiin näkökulmiin. Tarkastelu on ajankohtaista, sillä monet eri tahot ovat keskustelleet siitä, miten suojeltua kirkkorakennusta tulisi remontoida. Mielenkiintoista on, että eri tahot ovat eri aikoina painottaneet erilaisia lähestymistapoja ongelmaan ja rakennussuojelullisesti arvokkaan rakennuksen säilyttämiseen ja korjaukseen. Sivuan samalla sitä muutosta, mikä on tapahtunut valtakunnallisesti rakennussuojelussa 1920-luvulta lähtien tähän päivään ja sitä, miten näkökulmien muutos on vaikuttanut nimenomaan Muuramen kirkon rakennushistoriaan.

Oman painopisteensä tutkielmalleni luovat kirkkotilan erityispiirteet, sillä

---

⁵ Heinonen 1986, 6–7.

luterilaisen kirkon kirkkotilaa määrittää kirkon liturgia. Luterilaisen kirkon tehtävänä on julistaa sanaa ja toimittaa sakramenteja. Kirkkorakennuksen liturgisena tehtävänä on toimia seurakunnan jumalanpalvelus- ja kokoontumistilana. Jumalanpalvelus toimitetaan jumalanpalvelusjärjestyksen mukaan ja se sisältää sanallisen ja sanattoman viestinnän ohella myös musiikin, jumalanpalvelustilan sekä kalusteet ja muun esineistön.⁶

2. SEURAKUNTA RAKENNUTTAJANA

2.1 Kirkon rakentamista ohjaavat säädökset ja kolmiportainen päätöksenteko

Kirkko oli puhdasoppisuuden aikakauden valtionkirkollisessa kulttuurissa keskeinen julkinen rakennus niin kaupungissa kuin maaseudulla. Perusvastuu kirkon rakentamisesta oli seurakunnan pitäjänkokouksilla ja tuomiokapituli ohjasi alueellisesti valvonnallaan ja päätöksenteolla seurakuntien toimia.⁷ Valtionkirkolliseen järjestelmään kuului, että hallitsija vastasi kirkon ylimpänä päässä kirkkoa koskevista keskeisistä hallintokysymyksistä. Maallisen esivallan osuus alkoi korostua uuden kirkon rakentamisessa valistuksen aikakaudella 1700-luvun puolivälistä lähtien. Vuonna 1740 annetun säädöksen mukaan kirkon piirustukset tuli hyväksyttäväksi tuomiokapitulissa ja maaherralla ennen kirkon rakentamisen aloittamista. Vuonna 1759 kuninkaan antama asetus edellytti, että kirkkojen piirustukset tuli lähettää Tukholmaan yli-intendentin hyväksyttäväksi, jos haluttiin saada rakennusavustukseksi valtakunnallinen kirkkokolehti. Kustaa III vei maallisen esivallan valvonnan pidemmälle. Vuonna 1776 annetun asetuksen mukaan tuli kaikki kirkon rakentamissuunnitelmat hyväksyttäväksi yli-intendentinvirastossa huolimatta siitä, myönnettiinkö hankkeille

---

⁶ Dhima 2008, 18.

⁷ Heikkilä 2008, 69.

valtakunnallinen kolehti vai ei. Myös sisustuksen tärkeimmät osat tuli alistaa tarkastettavaksi. Näin kolmivaiheinen päätöksentekoprosessi pitäjänkokouksesta tuomiokapituliin ja sen jälkeen maallisen valtiovallan hyväksyttäväksi oli valmiina. Sellaisena kirkon rakentamista säätelevä järjestelmä toimi pääpiirteittäin aina 1900-luvun loppupuolelle asti.⁸

Suomi siirtyi Venäjän keisarin alaiseksi suuriruhtinaskunnaksi vuonna 1809, ja Suomen alueella säilyi Ruotsin vallan aikainen lainsäädäntö. Hallitsijan alainen rakennusvirasto, Yleisten rakennusten intendentinkonttori, perustettiin Suomeen vuonna 1811. Intendentinkonttorin vaikutus suomalaiseen kirkkoarkkitehtuuriin oli erittäin huomattava. Moni intendentista, esimerkiksi Charles Bassi (1772–1840) ja Carl Ludvig Engel (1778–1840), sekä myöhemmistä ylijohtajista suunnitteli kymmeniä kirkkoja Suomeen. Seurakuntien paikallisina hallintoeliminä toimivat kirkonkokoukset sekä kirkkovaltuustot Tuomiokapitulin valvonnassa. Suomen itsenäistyttyä vuonna 1917 kirkon rakentamisen korkeimmaksi päätöselimeksi tuli valtioneuvosto ja sen alaisuudessa toimivat opetusministeriö, rakennushallitus sekä museovirasto. Seurakunta tasolla hallintoeliminä toimivat kirkkovaltuuston ohella kirkkoneuvosto sekä kirkon rakentamisen päätöksentekoelimenä rakennustoimikunta.⁹

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon voimassaoleva kirkkolaki lähtee siitä, että jumalanpalvelus on keskeisin osa kirkkorakennuksen käyttöä ja rakennuksen luovuttamisesta muuhun käyttöön säädetään erikseen. Kirkkorakennuksen olemassaolon tarkoitus on olla tapahtumapaikkana kirkollisille toimituksille ja kirkkotilan syntymistä määrittävät erilaiset kristillisen kirkon jumalanpalvelusta määrittävät konventiot. Esimerkiksi ehtoollinen on kristillisen kirkon keskeisin sakramentti ja toinen luterilaisen kirkon sakramenteista kasteen lisäksi¹⁰.

Vuonna 1994 voimaan astuneessa kirkkolaissa seurakunnan

⁸ Heikkilä 2008, 69–71.

⁹ Ibid.

¹⁰ Laitinen 2004, 127.

kirkkorakennuksesta säädetään seuraavasti:

Seurakunnalla tulee olla kirkko. Kirkkojärjestyksessä määrätään, milloin seurakunnat voivat käyttää kirkkoa yhteisesti, tai käyttää kirkkona muuta kuin seurakunnan kirkkoa.

Kirkollisia rakennuksia ovat kirkot ja kellotapulit, siunaus- ja hautakappelit sekä hautausmaalla olevat niihin rinnastettavat rakennukset. Kirkkopihaan sekä sen hautausmaan aitaan ja porttiin sovelletaan mitä kirkollisista rakennuksista on säädetty tai määrätty.

Kirkon käyttämättä jättämistä sekä kirkollisen rakennuksen purkamista tai sellaista korjaamista, joka olennaisesti muuttaa sen ulko- tai sisäasua, koskeva päätös on alistettava kirkkohallituksen vahvistettavaksi.¹¹

Kirkkotilaa koskeva lainsäädäntö noudattaa protestanttista perinnettä. Tärkeimmäksi on katsottu säätää kirkon rakentamiseen, talouteen, hallintaan sekä käytön jatkuvuuteen liittyvistä kysymyksistä. Merkittäviä kirkon sisustamista ohjaavia säädöksiä ei ole edes kirkkojärjestyksessä. Kirkkohallituksen sekä sen alaisena toimivien lausuntoja antavien elinten, kuten kirkon rakennusasiain neuvottelukunnan, asema on suunnitteluvaiheessa ja lopullisessa päätöksenteossa kuitenkin korostunut. Siinä yhteydessä myös interiööriin liittyvät ratkaisut ovat nousseet aikaisempaa enemmän esille.¹²

2.2 Kirkkorakentaminen Suomessa 1920-luvulla

Suomessa rakennustoiminta lamaantui 1920-luvulle tultaessa johtuen vuoden 1918 kansalaissodasta ja ensimmäisen maailmansodan aiheuttamista taloudellisista vaikeuksista. 1920-luvun alkupuoli oli vielä kirkkoarkkitehtuurin

¹¹ Kirkkolaki. Finlex.

<http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1993/19931054?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=kirkkolaki>. Viitattu 12.10.2010.

¹² Heikkilä 2008, 68–69.

puolesta tapahtumaköyhää aikaa, mutta vuosikymmenen puolivälistä lähtien alkoi kirkkorakentaminen lisääntyä huomattavasti. Itsenäistymisen jälkeen arkkitehtuurin yleisenä tendenssinä oli pohjoismaisen yhteenkuuluvaisuuden korostaminen. 1920-luvun arkkitehtuurille oli ominaista, erityisesti Pohjoismaissa, pyrkimys klassisismiin arvoihin. Arkkitehtien huomio ei kiinnittynyt, kuten 1800-luvun alussa, keisarillisen Rooman palatseihin ja temppelisiin, vaan pikemminkin varhaisrenessanssin rakennuksiin tai Italian pikkukaupunkien ja maaseudun nimettömään rakentamiseen, *architettura minoreen*. Sen yksinkertaisista, koristeettomista volyymeistä arkkitehdit uskoivat löytävänsä perusklassillisuutta, joka sopi malliksi uudelle rakentamiselle.¹³

Kirkkorakentamisen ollessa vilkasta pienetkin paikkakunnat rakennuttivat edustavia kirkkoja vahvan paikallispatrioottisen innostuksen vallassa. Teollisuuspaikkakunnilla yritysten johtajat kustansivat tuotantolaitoksensa yhdyskunnille kirkkorakennuksia ja auttoivat ne näin itsenäisiksi seurakunniksi. Esimerkiksi Säynätsalossa Joh. Parviaisen vaneritehtaan johtaja Hanna Parviainen (1874–1938) vaikutti suuresti Armas Lindgrenin (1874–1929) ja Bertel Liljequistin (1885–1954) suunnitteleman ja vuonna 1926 valmistuneen kirkon rakentamiseen. Armas Lindgren oli kirkkotaiteen uuden kukoistuksen tärkeimpiä vaikuttajia. Hän oli kehittänyt opettajana ja taiteellisena johtajana taidekäsityötä ja -teollisuutta Taideteollisessa keskuskoulussa 1902–12 ja vuodesta 1919 rakennustaidetta Teknillisen korkeakoulun arkkitehtuurin professorina.¹⁴

Vuonna 1928 järjestettiin Suomen ensimmäinen kirkkotaidenäyttely, jonka yhteydessä Armas Lindgren kiinnitti huomiota ajankohdan aktiiviseen kirkkoharrastukseen. Helsingin taidehallissa järjestetyssä näyttelyssä oli näytteillä historiallisen kirkkotaiteen osuus, joka oli koottu Kansallismuseon kokoelmista. Uuden kirkkotaiteen osuudessa esiteltiin puolestaan uusien

¹³ Nikula 1990, 90; Paavilainen 2008, 101–103.

¹⁴ Nikula 1990, 123.

kirkkorakennusten ohella myös vanhojen kirkkojen korjaussuunnitelmia, sisustuksia sekä kirkollista esineistöä. Esillä oleva aineiston monipuolisuus osoittaa, että kirkkorakennus ympäristöineen ja sisustuksineen oli kaikkien taiteenalojen edustajien arvostama kokonaistaideteos. Vanhojen kirkkojen korjaussuunnitelmien ja uudisrakennusten esittely samanaikaisesti osoittaa, ettei 1920-luvulla ollut suurta eroa vanhan korjaamisen ja uuden rakentamisen välillä. Esimerkiksi Alvar Aalloilta oli kirkkotaidenäyttelyssä esillä Anttolan ja Pylkönmäen kirkkojen restaurointisuunnitelmat sekä luonnokset Muuramen uutta kirkkoa varten.¹⁵

1920-luvun alussa arkkitehtikunta toivoi kirkkojen suunnittelukilpailuja. Arkkitehti ja Teknillisen korkeakoulun professori Carolus Lindberg (1889–1955) kirjoitti jo vuonna 1922 *Arkkitehti*-lehteen aloitteen kirkkorakennustaiteen parantamiseksi. Kirjoituksessaan Lindberg kritisoi avoimesti Josef Stenbäckä (1854–1929) ja Ilmari Launista (1881–1955), kahta ajan tuotteliainta kirkkojen suunnittelijaa. Heidän työnsä ei Lindbergin mielestä kehittänyt kirkkoarkkitehtuuria eteenpäin, sillä kirkon suunnittelu annettiin harvoille valituille. Lindberg ajatteli, että rakennuttajilla eli seurakunnilla ei ollut tietoa alan ammattilaisista. Ratkaisuksi tilanteeseen Lindberg ehdotti kirkkojen suunnittelukilpailujen järjestämistä ja niiden siirtämisestä pois seurakuntien vastuulta.¹⁶ Kiihkeimmät uuden arkkitehtuurisuuntauksen, funktionalismin, läpimurtoon liittyvät keskustelut 1920-luvulla käytiin kirkkojen suunnittelukilpailujen yhteydessä. Kilpailuissa nuori arkkitehtipolvi esitti kypsimmät modernit suunnitelmansa kun taas vanhempi polvi jatkoi entisten ihanteiden merkeissä.¹⁷

Muuramen kirkon suunnitteluvaiheessa Muuramen seurakunta sai kirjeen ja vetoimuksen suunnittelukilpailun järjestämisen puolesta. Suomen Arkkitehtiliitto lähestyi kirkonrakennustoimikuntaa 3.3.1926 päivätyllä kirjeellä, jossa liitto esitti

¹⁵ Nikula 1990, 124.

¹⁶ Lindberg, Carolus. ”Alote kirkkorakennustaiteen parantamiseksi”, *Arkkitehti* 1922, 109–110.

¹⁷ Nikula 1990, 124.

huolensa maaseudun ajankohdan uusien kirkkorakennusten rakennustaiteellisen arvon puolesta. Kirjeessä kannustettiin järjestämään yleinen piirustuskilpailu. Sen järjestämistä pidettiin varmimpana ja edullisimpana tapana tarkoituksenmukaisen, kauniin ja hinnaltaan edullisen kirkon aikaansaamiseksi. Kirjeessä korostettiin myös, että kilpailu olisi tilaisuus valita ammattilaistuomarien avustamana parhaat kirkkoluonnokset kymmenistä osaaottavista ehdotuksista. Seurakunta päätti kuitenkin toteuttaa kirkon Alvar Aallon piirustusten pohjalta ilman järjestettävää kilpailua.¹⁸

1920-luvun myötä suosituimmaksi kirkkorakennukseksi nousi yksinkertainen, pohjaltaan suorakaiteen muotoinen, päätytornillinen pitkäkirkko. Pitkäkirkko koettiin luterilaisen jumalanpalveluksen tarpeisiin sopivaksi, sillä muodolla oli pitkät perinteet ja perinteitä kunnioittava aikakausi näki tutussa muodossa sopivan lähtökohdan yksilöllisten ratkaisujen toteuttamiseen. 1920-luvulla kirkot maalattiin usein vaaleiksi. Puukirkot vuorattiin mieluiten pystylaudoituksella, kun taas tiilirakenteiset kirkot päällystettiin paksuudeltaan ja karkeudeltaan vaihtelevilla rappauksilla.¹⁹ Päätytornillisten kirkkojen rinnalle nousi 1920-luvun lopussa aikakauden oma kirkkotyyppi, joka oli yksinkertaisen suorakaiteen muotoisen ja satulakattoisen kirkkorakennuksen ja erillisen kapean ja korkean campanile-tyylisen kellotornin yhdistelmä. Uuden kirkkotyylin lähtökohtana oli varhaiskristillisen kirkkoarkkitehtuurin sekä Italian maaseudun kylien arkkitehtuurin perinne. Rakennusvolyymien erillisuus mahdollisti seurakuntien tilantarpeen kasvaessa seurakuntatilojen luontevan sijoittamisen kellotornin ja kirkkosalin yhteyteen.²⁰ Muuramen kirkko on hyvä esimerkki tästä uudesta kirkkotyypistä.

1920-luvulla pohdittiin tarkoin pienten paikkakuntien maisemien ominaisuuksia ja kirkosta pyrittiin tekemään yhdyskunnan tärkein monumentaalirakennus.

---

¹⁸ Kirkon rakentamista ja kunnossapitoa koskevia asiakirjoja 1918-, III Fd1, MSKA.

¹⁹ Nikula 1990, 124.

²⁰ Ibid.

1800-luvun lopulta lähtien oli innokkaasti inventoitu talonpoikaisia miljöitä ja esimerkiksi 1800-luvulla rakennetut uusgoottilaiset kirkot oli luokiteltu vierastyylisiksi tunkeilijoiksi, joiden katsottiin tehneen vanhat puukirkot tarpeettomiksi ja muuttaneen kirkonkylien perinteisen rakennuskannan luonnetta. 1920-luvulla kirkkorakennus sai hallitsevan, mutta maiseman ominaisluonnetta korostavan sijainnin. Hyvin mitoitettu kellotornista tuli tärkeä arkkitehtuurillinen elementti.²¹

Suomalaisen 1920-luvun klassismin saamia vaikutteita Italian anonyymistä kaupunkiarkkitehtuurista on tulkittu eri näkökulmista²². 1920-luvulla erityisesti nuoren arkkitehtisukupolven arkkitehdit hakivat vaikutteita Italiaan suuntautuneilta matkoilta. Hilding Ekelund (1893-1984) teki Italiaan syksystä 1921 kevääseen 1922 kahdeksan kuukautta kestäneen matkan²³. Erik Bryggman puolestaan matkusti Italiaan vuosina 1920 ja 1927.²⁴ Aino ja Alvar Aalto matkustivat häämatkallaan vuonna 1924 Wieniin ja sieltä Innsbruckin kautta Veronaan, Padovaan, Venetsiaan sekä Firenzeen²⁵ (Kuvat 5 ja 6). Matkalla mukana olleesta luonnoskirjasta löytyy muun muassa piirustus San Marcon katedraalista Venetsiasta. Lisäksi tallessa on Firenzen kartta, johon Aallot olivat merkinneet heitä kiinnostaneita kohteita. Karttaan on merkitty esimerkiksi basilikat Santa Maria Novella, Santa Maria del Carmine ja San Marco.²⁶ Aallolle matka oli ensimmäinen Pohjoismaiden ulkopuolelle, mutta Aino Aalto oli käynyt Italiassa ensimmäisen kerran vuonna 1921. Aaltoa kiinnosti erityisesti Italian kaupunkiarkkitehtuurin inhimillinen mittakaava. Arkkitehtonisten tuliaisten merkitys näkyy Alvar Aallon töissä läpi hänen pitkän uransa ja hyvin selvästi myös Muuramen kirkossa.

---

²¹ Nikula 1990, 125.

²² Esimerkiksi Mikkola 1985; Paavilainen 1982; Heinonen 1986.

²³ Ekelund, Hilding. ”Italia la Bella. Matkarapsodia”, *Arkkitehti* 1923, 17–28.

²⁴ Schildt 1991, 81.

²⁵ Alvar Aalto-museo, Malmilta maailmalle -verkkonäyttely, http://www.alvaraalto.fi/net/malmilta_maailmalle/. Viitattu 14.6.2010.

²⁶ Vidgrén 2008, 36.

Italian matkan jälkeen vuonna 1925 Alvar Aalto kirjoitti *Sisä-Suomeen* artikkelin ”Keskisuomalaisen maiseman rakennustaide”, jossa tuo esille klassisen maisemaihanteensa.²⁷ Jyväskylä oli Aallon mielestä Pohjolan Firenze, jonka metsien runsaus ja vaihteleva ääriiviiva olivat ihanteellinen tausta arkkitehtuurille. Nämä ajatukset kukkulalla sijaitsevasta ja maisemaa hallitsevasta rakennuksesta toteutuivat Muuramen kirkossa ja sen katetussa holvikäytävässä. Varhaisten luonnosten joukosta löytyy luonnoksia, joissa kirkko on kuvattu liioitellun jyrkän mäen päälle maisemaa hallitsevana elementtinä (Kuva 7).

2.3 Alvar Aallon kirkkosuunnitelmat 1920-luvulla

Alvar Aalto valmistui arkkitehdiksi vuonna 1921 ja perusti ensimmäisen oman toimistonsa²⁸ Jyväskylään vuonna 1923, sillä vastavalmistuneen arkkitehdin työtilanne Helsingissä ei ollut hyvä. Ensimmäiset tilaustyöt, kuten Kauhajärven kirkon kellotapuli vuonna 1921, syntyivät kaukana pääkaupungista tuttavien välityksellä. Alkuvuodesta 1924 arkkitehti Aino Marsio (1894–1949) tuli apulaiseksi Aallon toimistoon ja seuraavana syksynä hänestä tuli Alvar Aallon aviopuoliso. Aino Aallon roolia on usein mahdotonta irrottaa Alvar Aallon toimiston nimellä kulkevista töistä, sillä usein piirustukset ovat signeeraamattomia. Arkkitehtitoimisto Aallon tuotanto oli 1920-luvulla pariskunnan tiiviin yhteistyön tulosta^{29, 30}.

²⁷ Schildt 1997, 21

²⁸ Arkkitehtuuri ja monumentaalitaiteen toimisto Alvar Aalto (1923–27). Nimi oli päivälehti *Sisä-Suomessa* julkaistujen ilmoitusten mukaan alkuvuodesta 1924 muuttunut muotoon Arkkitehtitoimisto Alvar Aalto. Hipeli 2004, 47.

²⁹ Alvar Aallon kirkkoarkkitehtuuria tarkasteltaessa on mielenkiintoista se, että esimerkiksi Äänekosken kirkon piirustuksista vuodelta 1924 löytyy luonnos kirkon valaisimia ja kynttiläkruunua varten, jonka Aino on signeerannut omalla nimimerkillään A.M.(Aino Marsio). Hipeli 2004, 57–58.

³⁰ Hipeli 2004, 48–49.

Alvar Aalto toteutti uransa aikana yhteensä seitsemän uutta kirkkorakennusta³¹, joista vain yksi, Muuramen kirkko, toteutettiin 1920-luvulla, joka oli kiivasta kirkonrakentamisen ja korjaamisen aikakautta. Alvar Aallon uran alkuun sisältyy kuitenkin monia muita toteutumattomia kirkkosuunnitelmia sekä kirkkojen muutossuunnitelmia.

2.3.1 Kirkkojen muutossuunnitelmat

Useimmat Aallon 1920-luvun toimeksiannoista olivat olemassa olevien puukirkkojen korjaussuunnitelmia, jotka painottuivat sisätilojen muutoksiin. Aallon toimisto sai suunniteltavakseen yhteensä seitsemän puukirkon muutostyöt; Toivakan kirkko 1923, Anttolan kirkko 1924–26, Äänekosken kirkko 1924, Viitasaaren kirkko 1925, Pylkönmäen kirkko 1926, Korpilahden kirkko 1926–27 sekä Kemijärven kirkko 1926–29.³² Näiden kirkkojen interiöörien uudistukset toteutettiin pohjoismaisen klassismin hengessä. Projekteihin kuului oleellisena osana myös kirkollisen esineistön suunnittelu, joiden yksityiskohdat toistuivat eri interiööreissä, esimerkiksi kynttilänjalkojen muodoissa.³³

Toivakan puukirkon muutostyö oli ensimmäinen niistä kirkonkorjaustöistä, jotka Aalto suoritti 1920-luvulla. Nämä kirkonkorjaustyöt sijoittuvat miltei kaikki seuduille, joilla hänen isänsä oli maanmittaustöissään liikkunut. Voi siis ajatella, että hänen isänsä henkilökohtaisilla suhteilla pappien sekä kirkonisäntien kanssa on ollut merkittävä rooli.³⁴ Vuonna 1924 olivat vuorossa Anttolan, Äänekosken sekä Pertunmaan muutossuunnitelmat. Alustavassa selityksessä Äänekosken kirkkoon tehtävästä muutoksesta Aalto kirjoitti maalaustöistä, että

³¹ Muuramen kirkko (1926-29), Seinäjoen Lakeuden risti (1951), Vuoksenniskan Kolmen ristin kirkko (1955), Wolfsburgin kirkko Saksassa (1960), Detmeroden kirkko Saksassa (1963), Riolan kirkko Italiassa (1965) sekä Lahden Ristinkirkko (1969). Alvar Aalto's Architecture – tietokanta, <http://file.alvaraalto.fi/>, Viitattu 25.10.2010.

³² Alvar Aalto's Architecture – tietokanta, <http://file.alvaraalto.fi/>, Viitattu 25.9.2010.

³³ Mikonranta 2006, 47.

³⁴ Schildt 2007, 190.

katto käsiteltäisiin tummin väriasteikoin ja samoin penkit, mutta muut osat kirkon interiöörissä pääasiallisesti vaaleina. Erikoisen hieno koristemaalaukset tehtiin saarnastuoliin, kuorin kaikkiin osiin sekä ikkunapuitteisiin. Pinta tuli käsitellä näissä osissa marmorointia imitoivalla maalauksella.³⁵

Viitasaaren kirkon uudistukset vuonna 1925 olivat jo lähempänä uusklassismin henkeä (Kuva 8). Kirkon sisätilan yksityiskohdissa Aalto käytti vielä runsaasti 1920-luvun klassisismille ominaisia motiiveja, kuten meanderinauhaa sakariston kaapissa ja lampeteissa, simpukankuori-aiheita sakariston ovissa sekä tyyliteltyjä palmetti-aiheita eteisessä. Kirkkaat värit olivat olennainen osa 1920-luvun uusklassismin interiööriä. Viitasaaren sisäseinien yläosa maalattiin vaaleaksi, alaosa harmaaksi. Kirkkoa kiertävä lista maalattiin punasävyiseksi ja baldakiinikatoksen sisäpuoli siniseksi.³⁶ Alvar Aalto suunnitteli Viitasaaren kirkkoon myös kirkkaan ruosteenpunaisen alttarivaatteen, joka oli kirjailtu kultaisin ja sinisin koristein. Sakastiin Aalto suunnitteli mustan lipaston, joka oli koristeltu oransseilla yksityiskohdilla (Kuva 9). Aalto oli ollut jo kosketuksissa Ruotsalaisiin kollegoihinsa ja Viitasaaren kirkossa käytetyssä muotokielessä on samankaltaisuutta esimerkiksi Ragnar Österbergin (1866–1945) vuonna 1923 valmistuneen Tukholman kaupungintalon sisätilojen muotokielen kanssa³⁷. Aalto tunsikin myös Gunnar Asplundin (1885–1940) arkkitehtuuria. Viitasaaren kirkon alttarikatoksen yksityiskohdat tuovat mieleen voimakkaasti Gunnar Asplundin suunnitteleman Skandia-elokuvateatterin (1923) sisustuksen (Kuvat 10 ja 11).³⁸ Myös Alvar Aallon Jämsän kirkon kilpailuluonnosten joukosta (1925) löytyvän urkuparven luonnoksen värimaailman ja muotokielen voi katsoa viittaavan Asplundin arkkitehtuuriin (Kuva 12).

Samaan aikaan Muuramen kirkon suunnittelun kanssa vuonna 1926, Aalto

---

³⁵ Alustava selitys Äänekosken kirkon restaureeraamista varten, Alvar Aalto, Jyväskylässä 10.5.1924. AAM/PK.

³⁶ Kilponen 1992, 28.

³⁷ Kilponen 1992, 24.

³⁸ Mikonranta 2005, 47.

aloitti muutosten suunnittelun Korpilahden, Pylkönmäen ja Kemijärven kirkkoihin. Kemijärven kirkon muutostyötä on tässä yhteydessä hedelmällistä käsitellä tarkemmin, sillä suunnitelmat sisälsivät paljon samankaltaisia arkkitehtuurillisia ratkaisuja Muuramen kirkon suunnittelun kanssa.

2.3.1.1 Kemijärven kirkon uudistus 1926–29

Alvar Aalto suunnitteli vuonna 1832 valmistuneeseen hirsirakenteiseen ristikirkkoon muutoksia sekä eksteriööriin että interiööriin. Ei ole tiedossa, kuinka Aalto oli työn saanut. Kemijärven seurakunnan kirkkovaltuusto päätti kirkonkorjaustoimikunnan esityksestä kesällä 1927, että kirkon korjauspiirustukset ja lopullinen kustannusarvio tilattaisiin Aallolta aikaisempien luonnosten pohjalta. Aallon pääpiirustukset ja työselitys hyväksyttiin kesällä 1928. Vähäisten muutosten jälkeen kirkkoa päästiin korjaamaan kesäkuussa ja uusittu kirkko vihittiin käyttöön marraskuussa 1929. Kirkko tuhoutui Lapin sodan aikana, kun se poltettiin lokakuussa 1944.³⁹

Kemijärven kirkon kunnostustöissä kirkon eksteriööri säilyi miltei entisellään. Korjauspiirustusten mukaan kirkon torni ja paanukatto päätettiin uusida ja kirkon yhteyteen rakennettiin ajanmukaisesti uusi seurakuntasali. Kirkkoon asennettiin myös sähkövalot sekä lämmityslaitteet. Kirkon interiööri uudistettiin kokonaan. Hirsipinnalla olleet sisäseinät sekä -katto päätettiin laudoittaa. Aalto muutti perinteisen ristikirkon muistuttamaan pitkäkirkkoa. Pitkänomainen ilme vahvistui, kun ristikeskus häivytettiin tekemällä päälaiva tasakorkeaksi. Ristivarsien vaikutusta Aalto heikensi myös ulottamalla sivulehterit päälaivan seinälinjaan asti. Urkuparvea pienennettiin ja se irrotettiin erilleen päälaivan seinistä samalla tavalla kuin Muuramen kirkossa. Aallolle oli tärkeää, että näin urkuparvesta syntyi itsenäinen ”*kappale tilassa*” -aihelma, joka sekkin korosti

---

³⁹ Lukkarinen 1998, 11–13.

päälaivan pitkittäissuuntaa ja antoi tilaa ikkunoille. Urkuparvi oli nyt Aallon mukaan ”itsenäisenä tekijänä selväpiirteisempi ja omaa erikoistarkoitustaan kuvaava”⁴⁰(Kuvat 14 ja 16).⁴¹

Alvar Aallon mielestä ristikirkkojen häiritsevin rakennustaiteellinen ominaisuus oli se, että kuori oli samanarvoinen kuin sivulaivat. Tekemässään muutossuunnitelmassa Aalto muutti alttarin käsittävän ristivarren kokonaan kuoriksi ja myös sen lattiatasoa korotettiin. Alttaripäätyyn Aalto suunnitteli alttarin takana sijainneeseen sakaristoon työntyvän syvennyksen, johon alttari sijoitettiin. Suorakaiteen muotoinen alttarikehä sijoitettiin siten, että se ulottui pituussuuntaisesti kohti kirkkosalia. Vanha alttaritaulu puhdistettiin ja sijoitettiin alttarille ja sen yläpuolelle maalattiin Aallon toimistossa suunniteltu enkeliaihe.⁴²

Kemijärven kirkon interiöörin tärkeimpiä tekijöitä olivat värit ja erilaiset tekstiilit. Kirkkoon suunniteltu värityys on lähellä Muuramen kirkon alkuperäistä värisuunnitelmaa. Alvar Aalto-museon kirjearkistosta löytyy Kemijärven kirkon rakennuslautakunnalle osoitettu kirje, jossa selostetaan interiöörin värityys (Kuva 13)⁴³. Pääväreinä Kemijärven kirkossa olivat harmaan eri sävyt. Päälaivan katto oli seiniä tummempi, katon ja seinien liittymäkohtaa korosti yksinkertainen tummaksi maalattu kattolista (Kuva 15). Myös ristilaivojen seinät, urkuparvekkeen alapinta ja ristiparvekkeiden alapinnat oli maalattu eri värisävyillä kun taas kirkon kannatuspilarien, urkuparvekkeen, kaiteen ja julkisivun puuosien väri oli sama. Ikkunapuitteiden väri oli valkea. Aalto käytti Kemijärven interiöörissä myös rohkeasti mustaa. Kuorisyvennyksen sivuseinät ja kattopinta oli maalattu mustiksi, kun taas takaseinä oli maalattu samaan väriin kuin kirkon keskilaivan seinät. Myös parvekkeiden alla olevat lamppujen syvennykset oli maalattu mustiksi. Kemijärven kirkon uudet, Aallon toimiston suunnittelemat penkit, olivat myös tummat (Kuva 18). Penkkien ja alttarikaiteen

⁴⁰ Ylimalkainen selitys Kemijärven kirkon uusintasuunnitelmaa varten, Alvar Aalto, AAM/PK.

⁴¹ Lukkarinen 1998, 13.

⁴² Ylimalkainen selitys Kemijärven kirkon uusintasuunnitelmaa varten, Alvar Aalto, AAM/PK.

Lukkarinen 1998, 13.

⁴³ Kirje Kemijärven kirkon rakennuslautakunnalle, 15.8.1929, AAM/Ak.

vaneristen limittäin ladottujen koristelevyjen väri oli oletettavasti vaaleanharmaa ja saumojen mahdollisesti musta. Alvar Aalto käytti Kemijärven kirkon interiörissä hyväkseen ajalleen tyyppillisesti sävyjen ohella myös maalipintojen eri kiiltoasteita. Esimerkiksi sivulehtereiden pylväitä ja lattiaa korostettiin kiiltävällä maalipinnalla (Kuvat 14 ja 16).⁴⁴

Alvar Aallon mielestä Peräpohjolan vanha emäkirkko tarvitsi kirkkotekstiilejä, jotta se nousi erikoisasemaan muihin kirkkoihin nähden, ja jotta kirkko puhuisi kirkossakävijöille kieltä, jolle he erikoisesti osasivat antaa arvoa. Hänen mielestään *”lämmin ja pehmeä sisätunnelma voi antaa kirkossa kävijöitten silmissä sille erikoisen arvon vastakohtana talvipakkasille ja usein pitkille kirkkomatkoille.”*⁴⁵ Aalto suunnitteli, että kaikkia käytäviä peitti Kemijärven kirkkoa varten tehdyt raidalliset matot, jotka olivat väriltään mustat ja vaalean harmaat. Alttarille Aalto suunnitteli tummanpunaisen maton, jonka raidat olivat vaalean harmaat⁴⁶. Saarnastuolin piti olla kokonaan verhottu hillitynväriseen kuvakudokseen, jonka väreinä oli pääasiallisesti musta, sininen ja harmaa. Myös saarnastuolin katos oli verhottu kankaalla, johon oli luultavimmin mustalle pohjalle kullalla kirjailtu klassinen köynnösaihe. Alttariliina oli yksinkertainen ja tumma. Sen yläreunaa koristivat applikoidut tähkäkuviot ja alareunaa erikoinen ruutukuviainen pitsi (Kuva 15 ja 17).⁴⁷

2.3.2 Kirkkosuunnitelmat

1920-luvulla Aalto suunnitteli myös itse kirkkoja ja osallistui useiden kirkkojen suunnittelukilpailuihin⁴⁸, mutta näitä kilpailuehdotuksia ei toteutettu. Aallon

⁴⁴ Kirje Kemijärven kirkon rakennuslautakunnalle, 15.8.1929, AAM/Ak; Lukkarinen 1998, 14.

⁴⁵ Ylimalkainen selitys Kemijärven kirkon uusintasuunnitelmaa varten, Alvar Aalto, AAM/PK.

⁴⁶ Kemijärven kirkon tekstiilityöt, luonnos 20–184, AAM/Pk.

⁴⁷ Ylimalkainen selitys Kemijärven kirkon uusintasuunnitelmaa varten, Alvar Aalto, AAM/PK.

⁴⁸ Aalto osallistui 1920-luvulla Jämsän kirkon suunnittelukilpailuun (1925), Taulumäen, Viinikan ja Töölön kirkkojen suunnittelukilpailuihin (1927) sekä Vallilan kirkon (1929) suunnittelukilpailuun. Alvar Aalto's Architecture -tietokanta, Alvar Aalto -museo,

1920-luvun kilpailusuunnitelmista on luonnosten perusteella löydettävissä tiettyjä yhtenäisiä piirteitä. Niissä näkyvät ne ajan kirkkorakentamiselle ominaiset piirteet, joita arkkitehti ja Teknillisen korkeakoulun rakennustaiteen professori Armas Lindgren (1874–1929) korosti vuonna 1928 *Arkkitehti*-lehteen kirjoittamassa artikkelissaan ”Nykyaikainen kirkkorakennustaide”. Lindgren pohti kirkkorakentamisen tilaa sen hetkisessä Suomessa. Lindgrenin artikkelissa näkyy uusi tyyllinen kehitys, joka tapahtui kirkkoarkkitehtuurissa 1920-luvun puolivälin jälkeen.⁴⁹

Lindgren korostaa, että kirkollisessa rakennustaiteessa oli pyrkinyt esille uusia virtauksia ja kirkkojen suunnittelukilpailuissa oli tullut näkyviin eräänlainen italialainen sävy. Tällä hän tarkoitti vanhaa italialaista kirkkoarkkitehtuuria, josta muinaiskristilliset basilikat olivat kauneimpia esimerkkejä. Artikkelissa Lindgren mainitsee esimerkkeinä monia Italialaisia kolmilaivaisia basilikoja apsidineen, kuten Santa Marie in Cosmedin Roomassa (Kuva 19). Näissä kirkoissa suhteellisen korkeaa keskilaivaa peitti joko laakea, ajan tummentama puukatto, tai matalasti kalteva ulkokatto, jonka kattotuolit olivat näkyvissä. Ikkunat sijaitsivat korkealla keskilaivan seinillä ja alttarilla oli usein marmorisen kuorikaiteen takana puolipyöreä apside mosaiikkeineen. Kirkkojen julkisivuissa korostuivat levollinen yksinkertainen monumentaalisuus ja campanile-tyyliset kellotornit. Lindgren nosti esille myös italialaisen maiseman, jota hän kutsui siunatuksi. Maisema laaksoineen ja vuorineen loi kuvan, jonka tunnelma auttamattomasti kiehtoi ihmisiä.⁵⁰

Vuonna 1921 Alvar Aalto suunnitteli kirkon muutostyöt ja uuden kellotornin Kauhajärven kirkkoon, joista ainoastaan kellotorni toteutettiin. Vuonna 1925 Pertunmaan seurakunta tilasi Aallolta lausunnon puisen vanhan Hartolan kirkon siirtämisestä Pertunmaalle ja tarvittavista muutostöistä. Aalto oli lausunnon mukaan siirtämistä vastaan ja suunnitteli itse kaksi eri ehdotusta uudeksi

---

⁴⁹ Lindgren, Armas, ”Nykyaikainen kirkkorakennustaide”, *Arkkitehti* 1928, 123.

⁵⁰ Lindgren, Armas, ”Nykyaikainen kirkkorakennustaide”, *Arkkitehti* 1928, 125.

kirkoksi. Toinen ehdotuksista oli 1920-luvun uusklassismin ihanteiden mukaisesti yksinkertaisen eleetön yksilaivainen pitkäkirkko, johon liittyi erillinen campanile-tyylinen kellotorni (Kuva 20)⁵¹.

Vuonna 1925 Alvar Aalto kutsuttiin ottamaan osaa Jämsän kirkon suunnittelukilpailuun yhdessä Kauno S. Kallion ja Armas Lindgrenin kanssa. Kilpailuehdotus oli Pertunmaan kirkon suunnitelmia monumentaalisempi ja tyyliään koristeellisempi (Kuva 21b). Kilpailuohjelmassa oli vaatimus, että uusi kirkko tuli rakentaa vanhan palaneen ristikirkon paikalle. Aalto sijoitti kuitenkin omassa kilpailuehdotuksessaan pitkäkirkkonsa vanhan kirkon itäisen laivan paikalle siten, että kirkon eteen muodostui ristin muotoinen aukio. Aallon ajatus aukiosta rakennustaiteellisesti ympäröitynä elementtinä sai visuaalisen toteutuksen kilpailuluonnoksissa (Kuva 22). Italian keskiajan ja varhaisrenessanssin arkkitehtuurin vaikutus on nähtävissä luonnoksista selvästi. Kirkkosali oli kapea ja suorakaiteinen, jota reunusti kaksi pylväskaarikäytävää. Kirkkosalin loivaa harjakattoa kannatteli näkyvä puukonstruktio Italian monien keskiaikaisten kirkkojen tapaan (Kuva 21a). Etusivun julkisivu oli hyvin korostunut ja jaoteltu kuin jotkut marmorifasadit Firenzen kirkoissa. Aaltojen matka-albumista löytyy kuva, jonka olen tunnistanut Pyhän Fransiskuksen basilikaksi Assisissa, Italiassa, jonka arkkitehtuurista on löydettävissä samaa muotokieltä Aallon kilpailuluonnoksen kanssa (Kuva 5).

Jämsän kirkon luonnoksissa Aalto halusi muodostaa kukkulan laelle seutukunnan ”*kirkollisen kapitolin*”. Tämän julkisen toritilan yhtenä päätehtävänä oli palvella ulkoilmakirkkona. Aallon ajatuksena oli muodostaa maisemaan istuva, mutta samalla jokilaaksoa hallitseva arkkitehtoninen massa (Kuvat 23). Hänen mielestään:

...luonnoksissa esitetty tapa ratkaista kysymys torimuodostelmalla ei kävisi päinsä muuta kuin määrättyyn asteeseen kehittyneen kulttuuri leiman

---

⁵¹ Pertunmaan kirkko luonnos 20/78–80, AAM/PK.

*saavuttaneessa ympäristössä. Jämsän jokilaakson muodostama monessa mielessä kaupunkimaisema, puitten reunustamine teineen ja muine yksityiskohtineen jotka kantavat pitkäaikaisen asutustyön leimaa, on kuitenkin sellaiselle sovelias...*⁵²

Alvar Aallon ehdotukset vuonna 1927 Jyväskylän maaseurakunnan, Viinikan sekä Töölön kirkkokilpailuissa edustivat samaa eleeöntä kirkkoarkkitehtuuria, joka sai vaikutteita Italian ja välimeren arkkitehtuurista (Kuvat 24, 25 sekä 26). 1920-luvun arkkitehtien kiinnostus kaupunkirakentamiseen näkyi kaikissa näissä luonnoksissa. Esimerkiksi Töölön kirkkokilpailun ehdotuksen tilaohjelman osat, kirkko, seurakuntasalit, kirkkoherranvirasto sekä asuintilat, oli jaettu kolmeen eri rakennukseen. Sommitelman keskuksena oli Jämsän kilpailuehdotuksen tapaan aukio sekä kapea ja korkea kellotorni, joiden ympärille muut rakennukset asettuivat epäsymmetrisesti rinteeseen, jolloin syntyi vaikutelma Italian kukkulakaupungista tai antiikin temppeleistä vuorella (Kuva 25). Kilpailun voitti Hilding Ekelund, jonka ehdotus monessa suhteessa noudatti Aallon Jämsän kirkon kilpailussa esittelemiä ajatuksia⁵³. Alvar Aallon ehdotus lunastettiin ja kilpailulautakunta arvosti erityisesti siinä esitettyä rakennusten kokonaisuhyttelyä, jonka vuoksi tarjoutui nähtäväksi kauniita perspektiivejä.⁵⁴

1920-luvulla Alvar Aalto osallistui vielä Vallilan kirkon suunnittelukilpailuun vuonna 1929. Hänen kilpailuehdotuksensa ”Gloria” erosi arkkitehtuuriltaan huomattavasti aikaisemmista kilpailuluonnoksista. Ehdotuksessa näkyi Aallon suunnitteluperiaatteissa 1920-luvun lopulla tapahtunut murros, sillä sen arkkitehtuuri noudatti jo modernin arkkitehtuurin muotokieltä. Kilpailuehdotus enteili Alvar Aallon myöhempiä kirkkosuunnitelmia (Kuva 27).

⁵² Jämsän kirkon kilpailuluonnosten selitys, Alvar Aalto, 1925, AAM/Pk.

⁵³ Paavilainen 2008, 102.

⁵⁴ ”Kilpailu, Kirkko- ja seurakuntarakennusta varten Töölössä”, *Arkkitehti* 5/1927.

3. Muuramen seurakunnan klassisistinen kirkko

3.1 Muuramen seurakunta

Muuramesta tuli konsistorialinen kirkkoherraseurakunta Senaatin antaman päätöksen mukaan joulukuun 13. päivä vuonna 1917. Muurame oli kuulunut keskiajalta lähtien Korpilahden kappeliseurakuntaan, mutta sillä oli ollut useita irtautumishankkeita. Esimerkiksi jo vuonna 1819 muutamat Muuratjärven talojen isännät ilmoittivat ryhtyvänsä anomaan lupaa rukoushuoneen perustamista varten.⁵⁵ Keväällä 1914 oli syntynyt keskustelua Muuramen kylän ja sen lähiympäristön erottamiseksi Korpilahden pitäjästä. Asiaa edistämään päätettiin valita toimikunta, jonka tehtävänä oli hankkia tietoa eroamisen perusteeksi⁵⁶. Toimikunta järjesti kokouksia, joissa käsiteltiin ja esiteltiin kannanottoja asian puolesta. Ensimmäinen julkinen kokous pidettiin elokuussa 1914 ja tilaisuuteen saapui toistasataa henkilöä Muuramen ja Muuratjärven kylistä. Puheenvuoroja käytettiin sekä ajatuksen puolesta että vastaan. Eniten vastustusta aiheutti toimikunnan ehdottama aluejako ja ratkaisuun ei päästy. Kokouksia jatkettiin ja niissä pohdittiin monia seurakuntaelämään liittyviä kysymyksiä, kuten esimerkiksi pappilan ja kirkon rakentamista. Helmikuussa 1915 asiaa esiteltiin jälleen kyläläisille ja kokouksessa päätettiin pyytää Porvoon hiippakunnan tuomiokapitulilta asiantuntevaa pappia pitämään tarvittavat kirkonkokoukset.⁵⁷

Ensimmäinen kirkonkokous järjestettiin Muuramen Nuorisoseuran talolla kesäkuussa 1915. Toinen kirkonkokous pidettiin kesäkuun 30. päivä ja kokouksessa kysyttiin Korpilahtelaisten mielipidettä Muuramen erohankkeeseen. Ajatusta kannatettiin, mutta aluejärjestelyihin korpilahtelaisetkaan eivät olleet tyytyväisiä. Tämän vuoksi valittiin viisihenkinen

⁵⁵ Lahti 1994, 753.

⁵⁶ Toimikuntaan kuuluivat metsänhoitaja Paavo Minni, johtaja Vilho Laakso, asioitsija Joonas Vuorinen, talollinen Herman Pitkälä, kansakoulunopettaja Kalle Tammivuori, koneenkäyttäjä Herman Kulmala ja konttoristi V. Savinen. Lahti 1994, 753.

⁵⁷ Lahti 1994, 754.

toimikunta tutkimaan rajakysymystä ja toinen viisihenkinen toimikunta selvittämään omaisuuden jakoa Korpilahden ja Muuramen kesken. Äänestys eroasiasta pidettiin kirkonkokouksessa maaliskuun 30. päivä 1916, jolloin enemmistö äänestäneistä kannatti eroamista. Porvoon kapituli ja Senaatti saivat asiasta useita valituksia. Valitusten mukaan uusi seurakunta esimerkiksi pirstoi Korpilahden alueellisesti liian hajanaiseksi. Valitukset hylättiin ja Muuramesta tuli itsenäinen seurakunta.⁵⁸ Uuden seurakunnan ensimmäinen kirkonkokous pidettiin elokuussa vuonna 1918, jossa valittiin seurakuntalaisista kahdeksan henkinen kirkkoneuvosto⁵⁹.

3.2 Kirkon rakennushistoria

Vaikka seurakunnan itsenäistymisen edellytyksenä oli rakentaa uudelle seurakunnalle kirkko ja pappila, palkata pappi sekä perustaa hautausmaa, meni kaksitoista vuotta ennen kuin Muurameen saatiin oma kirkko. Heti seurakunnan itsenäistyttyä perustettiin hautausmaa. Osakeyhtiö A. Ahlström lahjoitti seurakunnalle vuoden 1918 alussa Vähä-Jaakkola -nimisen tilan mailta 1,5 hehtaarin suuruisen maa-alueen hautausmaata varten. Vuoden 1918 lopulla hyväksyttiin K. Meritähden tekemät piirustukset hautausmaan järjestelystä, ruumis- ja leikkaushuoneesta sekä hautausmaan aidasta.⁶⁰

Vuoden 1918 lopussa päätettiin, että seurakunnan väliaikaisena jumalanpalvelustilana käytettäisiin kansakoulua, jonne sijoitettiin väliaikainen puolipyöreä alttari.⁶¹ Kysymys uuden seurakunnan kirkon paikasta jätettiin

⁵⁸ Lahti 1994, 754.

⁵⁹ Kirkkoneuvoston jäseniksi valittiin maanviljelijät Kalle Kuusanmäki, Aapo Turkkila, Kalle Hakola, Kalle Jahkonen, opettaja Niilo Tammi vuori, maanviljelijä Richard Salonen, maalari Reinh Ekberg ja metsänvarti Juho Lehto. Muuramen seurakunnan kirkonkokousten pöytäkirjat 1918–1951, II Ca1, MSKA.

⁶⁰ Muuramen seurakunnan kirkonkokousten pöytäkirjat 1918–1951, 25.8.1918 ja 29.12.1918, II Ca1, MSKA.

⁶¹ Väliaikaisen alttarin piirustukset löytyvät Muuramen seurakunnan arkistosta. Altteri- ja

päätettäväksi seuraavaan kirkkokokoukseen ja asian valmisteleminen jätettiin seurakuntatoimikunnalle⁶². Myös päätös kirkon rakennusmateriaalista päätettiin jättää ratkaisematta, kunnes seurakuntakomitea oli hankkinut erilaisia ehdotuksia ja kustannusarvioita kirkkorakennuksesta. Kokouksessa valittiin metsänhoitaja P. E. Minni ja tirehtööri Vilho Laakso anomaan valtiolta tarpeellinen maa sekä rakennuspiirustukset pappilaa ja kirkkoa varten.⁶³

11. toukokuuta vuonna 1919 Muuramen seurakunnan kirkkokokous kokoontui keskustelemaan kirkon paikasta ja paikalla oli runsaasti seurakuntalaisia. Asiasta syntyi vilkas keskustelu ja kokouksessa pidettiin yhteensä toistasataa puheenvuoroa. Niissä ehdotettiin ja kannatettiin kirkon paikaksi samoja, jo edellisessä kokouksessa keskusteltuja paikkoja, Muuramenharjua ja niin kutsuttua Mertamäkeä. Muuramenharjua pidettiin sopivana paikkana siksi, että se sijaitsi väestöön nähden seurakunnan keskuksessa ja noin puoli kilometriä hautausmaasta. Lisäksi Muuramenharju sijaitsi sopivien teiden, laiva- ja venereittien läheisyydessä. Paikkaa pidettiin myös harvinaisen ”luonnonihanana” ja rakentamiseen sopivana maalaatunsa vuoksi. Kirkkokokoukselle esitettiin myös asiakirja, jossa useat seurakuntalaiset olivat sitoutuneet lunastamaan Ison-Jaakkolan talon omistajilta 1,5 hehtaarin alan seurakunnan kirkonpaikaksi niin kutsutulta Harjunmäeltä ja lahjoittamaan sen seurakunnalle.⁶⁴

Mertaharjua, joka puolestaan sijaitsi noin 1,5 kilometriä Muuramen harjulta pohjoiseen, pidettiin sopivana kirkon paikaksi, koska se sijaitsi seurakunnan alueeseen nähden keskemällä. Mertaharju sijaitsi siten kirkkomatkan puolesta lähempänä Muuratjärven ja Rannankylän alueiden seurakuntalaisia. Ehdotetun kirkonpaikan läheisyyteen johti kylätie ja asutusmahdollisuuksia oli runsaasti

---

saarnastuoliehdotus väliaikaiseen kirkkoon 1920, III Ja 1, MSKA.

⁶² Seurakuntatoimikunnan jäseniä olivat pastori Kaarlo Sovijärvi, opettaja Niilo Tammivuori, kauppias ja kirkonisäntä Oskari Nikula, maanviljelijät Oskari Kantala sekä Samuel Pukkimäki. Muuramen seurakunnan kirkkokokousten pöytäkirjat 1918–1951, 29.12.1918, II Ca1, MSKA.

⁶³ Muuramen seurakunnan kirkkokokousten pöytäkirjat 1918–1951, 29.12.1918, II Ca1, MSKA.

⁶⁴ Muuramen seurakunnan kirkkokokousten pöytäkirjat 1918–1951, 11.5.1919, II Ca1, MSKA.

tässä osassa seurakuntaa. Maanviljelijä Oskari Kantala ilmoitti keskustelussa, että seurakunta saa lahjoituksena kirkon paikan, tien rantaan, venevalkaman sekä 5000 markkaa rahaa, jos kirkko rakennetaan Mertamäelle. Keskustelussa kirkon paikasta tuli kuitenkin esille, että Mertaharju oli ahdas ja siellä oli runsaasti mäkitupia ehdotetun kirkon paikan ympärillä. Keskustelun loputtua äänestettiin kirkon paikasta. Äänestyksessä Muuramenharjun puolesta annettiin 348 ääntä ja Mertaharjun puolesta 299 ääntä, joten kirkko päätettiin rakentaa Muuramen harjulle. Eräät seurakuntalaiset valittivat vielä asiasta Tuomiokapituliin, mutta asia ratkesi kirkonkokouksen päätöksen mukaisesti.⁶⁵

Muuramen kirkon rakennusasiaa käsiteltiin seuraavan kerran 12. lokakuuta vuonna 1919, jolloin kirkkoneuvoston kokouksessa keskusteltiin kirkon rakennusmateriaalista. Aluksi ajateltiin, että kirkko tulisi rakentaa puusta, jos siihen saataisiin asianmukainen lupa. Kirkon piirustusluonnosten hankkimista varten myönnettiin 1000 markkaa ja seurakuntakomiteaa kehoitettiin järjestämään rajoitettu kilpailu piirustusten hankkimista varten.⁶⁶ Kirkkoneuvoston kokouspöytäkirjoista ilmenee, että valtio oli halukas lahjoittamaan Muuramen kirkon rakentamista varten seurakunnan ostettavaksi Muuratjärven kruunupuistosta 2000 puuta alhaisimmasta käsikauppahinnasta.⁶⁷

Muuramen seurakunnan kirkonkokous päätti 1. helmikuuta 1925 anoa lisää aikaa kirkon rakentamiseen, sillä Tuomiokapitulin myöntämä viiden vuoden aika umpeutui 1.5.1925, eikä kirkkoa ollut mahdollista rakentaa. Kirkonkokous käsitteli kysymystä siitä, missä jumalanpalvelukset pidettäisiin yllämainitusta ajasta alkaen. Syntyneessä keskustelussa ehdotettiin eri ratkaisuja. Ehdotettiin esimerkiksi kansakoulun vuokraamista edelleen viideksi vuodeksi jumalanpalveluspaikaksi. Tämän ajan kuluessa kirkko olisi voitu rakentaa ns. Harjunmäelle. Toisessa ehdotuksessa esitettiin jumalanpalvelushuoneen

⁶⁵ Muuramen seurakunnan kirkonkokousten pöytäkirjat 1918–1951, 11.5.1919 ja 12.10.1919, II Ca1, MSKA.

⁶⁶ Muuramen seurakunnan kirkonkokousten pöytäkirjat 1918–1951, 12.10.1919, II Ca1, MSKA.

⁶⁷ Muuramen seurakunnan kirkkoneuvoston kokousten pöytäkirjat 1920–1950, 2.9.1921, II Cb 1, MSKA.

rakentamista pappilan maille. Päätettiin esittää Tuomiokapitulille ehdotus kirkon rakentamisen siirtämistä viidellä vuodella eteenpäin ja asettaa viisi henkinen toimikunta tekemään kustannusarvioita keskustelussa esitettyjen vaihtoehtojen mukaisesti.⁶⁸

14. helmikuuta 1926 kirkonkokouksessa oli läsnä 70 henkeä ja puhetta johti vt. kirkkoherra A. Honkala. Kokouksessa päätettiin, että kirkon tuli olla valmiina Tuomikapitulin myöntämän rakennusajan päättyessä 1. toukokuuta neljän vuoden päästä. Kokous valitsi kirkonrakennustoimikunnan⁶⁹ valmistelemaan kirkon rakentamista ja ottamaan selvää muun muassa kirkon piirustuksista sekä rakennusmateriaaleista.⁷⁰ Kirkonrakennustoimikunta keskusteli seuraavassa kokouksessaan kirkon yhteyteen rakennettavan seurakuntasalin tarpeellisuudesta ja tuli siihen tulokseen, että sali oli välttämätön nykyaikaisen seurakuntatyön kannalta. Kokouksessa keskusteltiin myös kirkon suuruudesta ja tultiin siihen tulokseen, että kirkko rakennettaisiin 400 hengelle, jolloin se yhdessä seurakuntasalin kanssa tyydyttäisi seurakunnan tilatarpeet. Todettiin myös, että rakennuskustannusten salliessa kirkko voisi olla suurempi, jos rakennustaiteelliset seikat niin vaatisivat. Kirkon päärakennusaineeksi ehdotettiin sementtitiiltä.⁷¹

Seuraavassa kokouksessaan kirkonrakennustoimikunta päätti pyytää arkkitehti Alvar Aallolta luonnokset kirkkoa varten. Pöytäkirjassa mainitaan, että toimikunnan puheenjohtaja N. Honkala oli käynyt Helsingissä ja vierailut professori A. Lindgrenin ja Alvar Aallon luona keskustelemassa kirkon rakennusasioista ja mahdollisista rakennuskustannuksista. Päätettiin myös, että Honkala käy Helsingissä opetusministeriössä sekä joidenkin arkkitehtien luona

---

⁶⁸ Muuramen seurakunnan kirkonkokousten pöytäkirjat 1918–1951, 1.2.1925, II Ca1, MSKA.

⁶⁹ Kirkonrakennustoimikuntaan kuuluivat kirkkoherra A. Honkala, metsänhoitaja P. Minni sekä kirkonisäntä/kauppias O. Nisula.

⁷⁰ Muuramen seurakunnan kirkonkokousten pöytäkirjat 1918–1951, 14.2.1926, II Ca1, MSKA.

⁷¹ Kirkonrakennustoimikunnan kokouspöytäkirja, 24.2.1926, Kirkon rakentamista ja kunnossapitoa koskevia asiakirjoja 1918-, III Fd1, MSKA.

saamassa ohjeita kirkon rakentamisesta.⁷² Yhteys Armas Lindgren ja Alvar Aallon välillä on mielenkiintoinen. Lindgren toimi Aallon opettajana Teknillisessä korkeakoulussa ja ilmeisesti Lindgren oli läheinen henkilö Aallolle, sillä tämä esimerkiksi kirjoitti *Arkkitehti*-lehteen tunteikkaan muistokirjoituksen opettajastaan tämän kuollessa vuonna 1929. Armas Lindgren ja Bertel Liljequist suunnittelivat kirkon Säynätsaloon. Säynätsalo erosi Muuramen seurakunnasta vuonna 1922 ja sen kirkko rakennettiin vuonna 1926, vain muutamaa vuotta Muuramen kirkkoa aikaisemmin. Voidaan olettaa, että Muuramen seurakunta tiedusteli Lindgrenin halukkuutta myös naapuriseurakunnan kirkon suunnitteluun tai mahdollisesti sopivaa arkkitehtia tehtävään.

Muuramen kirkon rakentaminen viivästyi merkittävästi Säynätsalon seurakunnan eron myötä. Seurakuntien ero ei ollut kiistaton ja asiaa puitiin kahdessa eri kirkonkokouksessa. Muuramelaiset vastustivat eroa erityisesti siitä syystä, että kaavailtu seurakunta oli liian pieni ja riippuvainen Johan Parviaisen yhtiöstä. Perusteluissa painotettiin myös sitä, että Muuramen kunta oli ollut itsenäinen kunta vasta yhdeksän kuukautta ja kaikki kunnalliset laitokset olivat rakentamatta. Korostettiin, että kustannukset julkisista palveluista jäisivät yksin Muuramen maksettavaksi.⁷³ Suurin syy Muuramelaisten vastahakoisuuteen oli kuitenkin se, että Muuramen kunta ja seurakunta olivat taloudellisesti riippuvaisia Säynätsalosta, sillä ne saivat 2/3 verotuloistaan sieltä.⁷⁴ Muuramen seurakunnan kirkonkokouksien, kirkkoneuvoston sekä kirkkovaltuuston kokouspöytäkirjoista käy ilmi, että seurakunta kamppaili taloudellisesti koko kirkon rakennusprosessin ajan.

23.7.1926 arkkitehti Alvar Aalto toi mukanaan Muuramen seurakunnan kirkonrakennustoimikunnan kokoukseen luonnokset kirkkoa varten. Toimikunnan mielestä luonnoksia ei voitu hyväksyä sinällään, sillä

---

⁷² Kirkonrakennustoimikunnan kokouspöytäkirja, 16.5.1926, Kirkon rakentamista ja kunnossapitoa koskevia asiakirjoja 1918-, III Fd1, MSKA.

⁷³ Muuramen seurakunnan kirkonkokousten pöytäkirja, 7.9.1921, Seurakunnan itsenäistymistä ja omaisuuden jakoa koskevia asiakirjoja 1912–1929, II H1, MSKA.

⁷⁴ Rautjoki 1994, 130.

seurakuntasali oli liian pieni. Luonnoksissa seurakuntasali oli suunniteltu noin 60 hengelle, kun toimikunnan mielestä salin tuli olla ainakin 100 hengelle. Toimikunta piti myös kirkon katon kulmaa liian loivana ja katon katsottiin antavan rakennukselle enemminkin tavallisen rakennuksen kuin kirkon leiman. Tornia pidettiin myös liian vahvana, lyhyenä ja vähemmän taiteellisena ja ”*tekevän alastomuudellaan vaatimattoman vaikutelman*”. Toimikunta ilmaisi myös, että kustannuksilla, kuin mitä Aalto oli ehdottanut, pitäisi saada aikaan ”*rakennustaiteellisesti puoleensa vetävämpi kirkko*”. Aalto lupasi laatia samaan hintaan uudet luonnokset. Myöhemmin kirkonrakennustoimikunnan kokous tarkasteli Alvar Aallon lähettämiä uusia luonnoksia kirkoksi ja kustannusarviota. Todettiin, että ne voitaisiin esittää kirkonkokoukselle, jotta se voisi uusien luonnosten perusteella ratkaista kysymyksen kirkon rakentamisesta. Aaltoa kehoitettiin vielä laatimaan tarkka kustannusarvio ja samalla toivottiin, että kirkonrakennuskustannuksia saataisiin alemmaksi.⁷⁵

Seuraavassa Muuramen seurakunnan kirkonkokouksessa päätettiin kirkon rakentamisesta niiden luonnospiirustusten nojalla, jotka kirkonrakennustoimikunta oli hankkinut. Kokouksessa paikalla oli noin 150 seurakuntalaista. Aluksi käsiteltiin kirkkoneuvoston ehdotusta siitä, että kirkonrakennustöihin olisi ryhdyttävä niin pian kuin mahdollista. Tämän keskustelun jälkeen Alvar Aalto esitteli yksityiskohtaisesti esilläolevat luonnospiirustukset. Esitystä seuranneessa keskustelussa nousi esille kirkkoneuvoston kanta. Se oli päättänyt kannattaa Aallon luonnosehdotusta kirkoksi sillä ehdolla, että rakennuksen hinta pysyi kustannusarvion mukaisena. Neuvosto arvosti kirkkoluonnoksia varsinkin niiden edullisuuden ja sisustuksen käytännöllisyyden tähden, vaikka kirkon ulkomuotoa pidettiin koko lailla ajankohdan kirkkomalleista poikkeavana. Neuvosto vaati kuitenkin Aallolta ennen lopullista hyväksymistään täyden selvityksen lopullisesta hinnasta.⁷⁶

⁷⁵ Kirkonrakennustoimikunnan kokouspöytäkirja, 27.9.1926, Kirkon rakentamista ja kunnossapitoa koskevia asiakirjoja 1918-, III Fd1, MSKA.

⁷⁶ Muuramen seurakunnan kirkkoneuvoston kokousten pöytäkirjat v 1920–1950, 12.11.1926, II Cb1, MSKA.

Kirkonkokouksessa esitettiin kuitenkin yksittäinen mielipide siitä, että kirkon torni oli luonnoksissa suhteettoman korkea ja itse kirkko liian pitkä sekä kapea. Alvar Aallon puolustettua luonnoksiaan raukesi keskustelu piirustusten suhteen.⁷⁷

Kirkonkokous keskusteli myös siitä, että ennen luonnosten lopullista hyväksymistä olisi kuultava ammattimiesten ajatuksia esilläolevista luonnoksista. Pohdittiin, että ne olisi lähetettävä keväällä Helsingissä pidettävien kirkkotaidenäyttelypäivien arvosteltaviksi. Keskustelun jälkeen äänestettiin näistä kannanotoista. Äänestyksessä päädyttiin siihen, että ratkaisu luonnoksista olisi tehtävä tässä kokouksessa. Ehdotus ammattimiesten lausunnon hankkimisesta ei saanut kannatusta lainkaan. Kävi myös ilmi, että Helsingissä pidettävien kirkkotaidepäivien ajankohtaa ei ollut vielä päätetty, joten luovuttiin luonnosten sinne lähettamisestä⁷⁸. Alvar Aalto lupasi itse järjestää oman kirkkotaidenäyttelyn ja laittaa esille Muuramen kirkon luonnokset. Aallon esitettyä olevansa valmis myöhemmin alistamaan luonnokset ammattimiesten tarkastettavaksi ja luvattua kirkon kustannusten pysyvän tehdyn kustannusarvion rajoissa, päätti kirkonkokous yksimielisesti hyväksyä luonnospiirustukset. Samassa kokouksessa valtuutettiin aikaisemmin valittu kirkonrakennustoimikunta ajamaan edelleen kirkon rakennusasiaa ja hankkimaan luonnoksille Valtioneuvoston vahvistus.⁷⁹

Opetusministeriö hyväksyi Muuramen kirkon rakennuspiirustukset 30.12.1927⁸⁰. Saatuaan Alvar Aallolta kirkon valmiit luonnokset, kirkonrakennustoimikunta päätti julistaa 24.3.1928 avoimeksi kirkon rakennusurakan ja laati ilmoituksen julkaistavaksi lehtiin. Urakkatarjouspyyntö julkaistiin *Keskisuomalaisessa*, *Sisä-*

⁷⁷ Muuramen seurakunnan kirkonkokousten pöytäkirjat 1918–1951, 14.11.1926, II Ca1, MSKA.

⁷⁸ Suomen ensimmäinen yleinen kirkkotaidenäyttely järjestettiin Taidehallissa ja Kansallismuseossa syyskuussa 1928. Näyttely järjestettiin Kristillisen Taideseuran aloitteesta. Armas Lindgren kuului näyttelyn keskuskomiteaan ja piti esitelmän aiheesta ”Nykyaikainen kirkkorakennustaide”. Nikula 1988, 103.

⁷⁹ Muuramen seurakunnan kirkonkokousten pöytäkirjat 1918–1951, 14.11.1926, II Ca1, MSKA.

⁸⁰ Opetusministeriön päätös. 30.12.1927. Kirkon rakentamista ja kunnossapitoa koskevia asiakirjoja 1918-, III Fd1, MSKA.

Suomessa, Helsingin Sanomissa sekä *Uudessa Suomessa*. Ilmoituksessa mainittiin, että kirkon tuli valmistua 1. marraskuuta 1928 mennessä. Urakan voitti Jyväskyläläinen rakennusmestari K. A. Nylund, jonka tarjous, 600 000 mk, oli saapuneista kahdeksasta tarjouksesta⁸¹ edullisin. Kirkon rakentaminen voitiin aloittaa kesällä 1928 ja kirkko vihittiin käyttöön helluntaina vuonna 1929⁸². Kirkko valmistui kuitenkin ulkonaisesti jo edellisen vuoden joulukuun mennessä. Kirkkoherra Nikolai Honkala ja kellojen lahjoittaja Herman Pitkälä halusivat vastaanottaa kirkon vihkimisvuoden kellojen soitolla, joten kellot nostettiin kirkontorniin uudenvuoden aattona. Kirkonmäelle virtasi väkeä kuuntelemaan, kun kellot soivat ensikertaa keskiyöllä vuoden 1928 vaihtuessa vuoteen 1929.⁸³

Kirkon rakentaminen ja seurakunnan yhteistyö Alvar Aallon ja urakoitsija K. A. Nylundin kanssa ei ollut aivan mutkatonta. Alvar Aallon ja seurakunnan välillä syntyi erimielisyyksiä arkkitehdin palkkioista ja kuluista. Aallon toimiston lähettämän laskun mukaan Aalto sai piirustuspalkkiona 35 600 mk. Seurakunta oli kuitenkin eri mieltä työvalvonta- ja matkakuluista, joita Aalto vaati seurakuntaa maksamaan. 22. päivänä joulukuuta 1930 päivätyssä Jämsän tuomiokunnan tuomarille osoitetun kirjeen mukaan Alvar Aalto esitti Muuramen seurakunnan olevan velkaa hänelle 13 527 mk ja 70 penniä. Summa koostui kirkon piirustusten, työnvalvonnan, matkakulujen sekä puhelin- sähkösanomalaskujen maksamattomista osuuksista. Seurakunnan mielestä kasvaneet menot johtuivat kuitenkin pääosin siitä, että Aalto oli vastoin aikaisempaa sopimusta siirtynyt rakennustyön aikana asumaan Turkuun eikä hyväksynyt arkkitehdin vaatimuksia.⁸⁴

⁸¹ Pontus Brandt 1 233 000 mk, A. Edv. Henriksson 1 000 000 mk, J.E. Nieminen ja A.V. Lounas 943 000 mk, Nestor Levä & Nuotio ensimmäinen tarjous 780 000mk ja toinen 712 000 mk, A. Riipinen 733 000 mk sekä K. A. Nylund 600 000 mk.

⁸² Kirkonrakennustoimikunnan kokouspöytäkirja, 24.3.1928 ja 16.4.1928, Kirkon rakentamista ja kunnossapitoa koskevia asiakirjoja 1918-, III Fd1, MSKA.

⁸³ ”Muuramen kirkon kellot soineet jo 60 vuotta”, *Keskisuomalainen* 31.12.1988.

⁸⁴ Kirkon rakentamista ja kunnossapitoa koskevia asiakirjoja 1918-, 13.1.1930, 2.10.1930 ja 22.12.1930, III Fd1. MSKA.

Muuramen seurakunnan lopputarkastuksen pöytäkirjasta käy ilmi, että seurakunta edellytti myös urakoitsija K. A. Nylundilta useita muutos- ja korjaustöitä kirkon valmistuttua. Lopputarkastuksessa olivat läsnä kirkkoherra Honkala, kauppias Nisula, Alvar Aalto sekä arkkitehti Bäckström sihteeriksi kutsuttuna. Rakennusmestari Nylund ei saapunut tilaisuuteen.⁸⁵

Rakennusmestari Nylundille esitettiin lopputarkastuksessa julkisivuissa ilmenneitä ongelmia. Kirkon fasadin päädyssä oleva peltilista oli muutettava arkkitehdin määräysten mukaiseksi ja kaikki peltilistat ja vedenheittäjät oli maalattava harmaaksi öljymaalilla. Katolla oleva kattolista seurakuntasalin ja päärakennuksen liittymäkohdassa oli kunnostettava ja katolle oli lisättävä peltinen vedenheittäjä arkkitehdin määräämään paikkaan. Myös savupiippu oli maalattava kertaalleen harmaalla öljymaalilla. Käytävä sakaristoon kirkon sivulla oli kivettävä graniitilla ja oli lisättävä paloportaati. Lopputarkastuksen tekijät velvoittivat myös urakoitsijan siistimään rakennuspaikan ympäristön ja tasoittamaan maastossa esiintyvät epätasaisuudet. Kirkon ulkoiset rautaosat, esimerkiksi kaiteet, oli maalattava värinäytteen mukaisesti öljymaalilla ”*konesiniseksi*”. Pöytäkirjan mukaan puutarhan eli ruusutarhan aitauksen muottien lautajälki oli tasoitettava meisselihakkauksella ja pinta kertaalleen kalkittava. Ulkoseinien maalauksessa ilmenneet epäpuhtaudet sekä loggian kivetyksessä ilmenneet epätasaisuudet ja raot oli urakoitsijan myös korjattava.⁸⁶

Myös kirkon sisäpuolelta löytyi korjattavaa. Tarkastajat eivät olleet tyytyväisiä urakoitsijan suorittamaan maalaustyöhön, sillä pöytäkirjan mukaan kirkon yleisessä maalauksessa esiintyvät virheet tuli korjata työselityksen mukaiseksi. Esimerkiksi tuulikaapin maalaus ei tyydyttänyt tarkastajia, joten se oli urakoitsijan uudelleen maalattava toisella öljyväriillä. Myös ikkunoiden nissit ja

⁸⁵ Muuramen kirkon lopputarkastuksen pöytäkirja, 3.8.1929, Kirkon rakentamista ja kunnossapitoa koskevia asiakirjoja 1918-, III Fd 1 ja Eri hallintoelinten ja toimikuntien pöytäkirjoja ja niiden liitteitä 1918-, II Ck 2, MSKA.

⁸⁶ Muuramen kirkon lopputarkastuksen pöytäkirja, 3.8.1929, Kirkon rakentamista ja kunnossapitoa koskevia asiakirjoja 1918-, III Fd 1 ja Eri hallintoelinten ja toimikuntien pöytäkirjoja ja niiden liitteitä 1918-, II Ck 2, MSKA.

sakariston sisäovi ja kellarikerroksen kaikki ovet oli maalattava arkkitehdin määräysten mukaisesti. Seurakuntasalin portaiden kaide oli lakeerattava mustaksi ja alakerran keittiössä ikkunapenkit oli spaklattava ja maalattava öljymaalilla. Tarkastajat halusivat myös toisen numerotaulun lehterille. Kirkosta puuttui ikkunoita, joten ne oli hankittava ja kiinnitettävä paikoilleen. Tarkastajien mukaan myös koko ikkunalasitus oli uudistettava. Pöytäkirjassa todetaan myös, että kuorin porrasaskelmat oli tehty piirustusten vastaisesti.⁸⁷

Pöytäkirjan takapuolella on mielenkiintoinen 30.8.1929 päivätty huomautus, jonka kirjoitti urakoitsija Nylund. Hän ei hyväksynyt pöytäkirjaa, sillä hänen mielestään sitä ei tehty sopimusten mukaisessa järjestyksessä eikä lopputarkastusta pidetty määrätynä päivänä. Nylundin mukaan pöytäkirjassa sovitut korjaustyöt eivät myöskään perustuneet alkuperäiseen suunnitelmaan eikä hänelle ilmoitettu tarkastuksesta. On siis epäselvää, että Suorittiko Nylund vaadittuja korjauksia.⁸⁸ Urakoitsija Nylund ajautui konkurssiin juuri kirkon valmistuttua ja myös Muuramen seurakunnalta perittiin vuoden 1933 lopussa K. A. Nylundin maksamatta jääneitä Tapaturmavakuutusyhtiö Louhen vakuutusmaksuja. Seurakunta tyytyi oikeuden päätökseen, sillä se ei ollut vaatinut urakoitsijalta takuuta urakkasummasta. Urakoitsijalle oli myös maksettu lopputili ennen kuin vakuutusmaksut oli suoritettu.⁸⁹

3.3 Julkisivut

Keski-Suomen museon valokuvakokoelmasta löytyy Valokuvaamo Päijänteen ottamia julkisivuvalokuvia vastavalmistuneesta Muuramen kirkosta vuodelta 1929 (Kuvat 28, 29 ja 30). Muuramen kirkon pohjoispäässä on pääsisäänkäynti

---

⁸⁷ Ibid.

⁸⁸ Eri hallintoelinten ja toimikuntien pöytäkirjoja ja niiden liitteitä 1918-, II Ck 2, MSKA.

⁸⁹ Muuramen seurakunnan kirkkoneuvoston kokousten pöytäkirjat 1920-, II Cb 1, 29.12.1935, MSKA.

ja eteläpäässä puolipyöreä apside. Kirkon itäisellä pitkällä sivulla on korkea ja kapea campanile-tyylinen kellotorni, jonka alakerran sakastista on sisäänkäynti kuorin kautta kirkkosaliin. Läntisellä pitkällä julkisivulla on seurakuntasali, jonka alakerran sisäänkäyntiä koristaa pylväskaarikäytävä, loggia. Loggian edustalle Alvar Aalto suunnitteli muurin ympäröimän kirkkotarhan, jota kutsuttiin myös ruusutarhaksi.

Niin kuin kappaleessa 2. esitin, Alvar Aallon aloittaessa uraansa arkkitehdit kiinnostuivat Italian anonyymista kansanarkkitehtuurista. Nostalgisten Italianmuistojen ohella vaikutteita otettiin suoraan naapurimaasta Ruotsista, jonne suomalaisilla arkkitehdeilla oli kiinteät kontaktit. Aluksi Aalto sai vaikutteita suuresti ihailemiltaan pohjoismaisen klassismin johtavilta arkkitehdeilta Ragnar Österbergiltä ja Gunnar Asplundilta ja myöhemmin läheiseltä ystävältään ja hengenheimolaiselta Sven Markeliukselta (1889–1972). Aalto matkusti ensimmäisen kerran vuonna 1920 Tukholman ja Göteborgin kautta Kööpenhaminaan. Tukholmassa Aalto tutustui arkkitehti Ragnar Östbergin toimiston väkeen ja tekeillä olevaan punatiiliseen kaupungintaloon, jota Aalto ylisti *Iltalehden* kirjoittamassaan artikkelissa ”Miten kaupungintaloa rakennetaan”.⁹⁰ Muutamaa vuotta myöhemmin Aallon ihailu kohdistui Gunnar Asplundin arkkitehtuuriin. Viitteitä Asplundin arkkitehtuurista ilmestyi lähes jokaiseen Aallon tuon ajan suunnitelmaan, joskus jopa suorina jäljitelminä. Erityisesti Asplundin Tukholmaan suunnittelemien Skandia-elokuvateatterin (1923) sekä 1920-luvun klassismin pohjoismaisena merkkirakennuksena pidetyn kaupunginkirjaston (1924–28) arkkitehtoniset ratkaisut kiinnostivat Aaltoa. *Arkkitehti*-lehden kirjoittamassaan Gunnar Asplundin muistikirjoituksessa Aalto arvosti häntä arkkitehtuurin pioneerina ja tiennäyttäjänä. Aalto korosti erityisesti Asplundin arkkitehtuurin inhimillistä mittakaavaa ja rakennusten luontoyhteyttä.⁹¹ Hieman myöhemmin funktionalismin ruotsalainen pioneeri, arkkitehti Sven Markelius johdatteli Aallon

⁹⁰ Aalto, Alvar. ”Miten kaupungintaloa rakennetaan”, *Iltalehti*, 12.11.1921.

⁹¹ Aalto, Alvar. ”E.G. Asplund in memoriam”, *Arkkitehti* 11–12, 1940.

kohti modernismia.

Pohjoismaisen klassismin julkisivukonventiot perustuivat suorarajaisen rakennuskuution ja koristeettomien kerroslistojen käyttöön, pääsisäänkäynnin korostamiseen sekä seinäpinnan elävöittämiseen niukalla ornamentikalla. Jo 1920-luvun puolivälissä oli havaittavissa pyrkimyksiä julkisivusommittelun vapauttamiseksi kokonaan historiallisista lainoista.⁹² Muuramen kirkon sileiden seinäpintojen ainoita koristeaiheita ovat etujulkisivuja horisontaalisesti jakava kerroslista sekä räystäiden alalautojen sininen väri. Simo Paavilaisen mukaan klassisismi käytti vaaleiksi värjättyjen seinien vastapainoksi voimakkaampia värejä esimerkiksi räystäiden alla ikään kuin vihjeenä tyynen kuoren alla piilevästä päätöksestä. Myös seinien veistoskoristeet olivat pieniä suhteessa tyhjiin pintoihin. Ajateltiin myös, että rakennuksen massaa ja sen pintoja ei pitänyt rikkoa tarpeettomasti, jotta ne eivät menettäneet monumentaalisuuttaan.⁹³

Alvar Aalto on piirtänyt Muuramen kirkon luonnoksia neljässä selvästi erottuvassa vaiheessa. Ensimmäiset luonnokset on päivätty vuodelle 1926 ja ne Aalto luultavasti esitteli ensimmäisen kerran 23.7.1926 kirkonrakennustoimikunnan kokouksessa. Näissä luonnoksissa korostuvat selvemmin ne vaikutteet, joita Aalto sai Italian anonyymistä kaupunkirakentamisesta. Luonnoksissa Aalto käytti samankaltaista mittakaavaa ja rakennusmassoittelua, kuin missä tahansa Italian pienen maaseutukaupungin aukeanlaidalla olevassa kirkossa. Vaikutelmaa korostivat yksinkertainen ja mittakaavaltaan kohtuullisen lyhyt campanile-tyylinen kellotorni sekä harjakaton loiva kulma. Seurakunnan mielestä luonnoksissa kirkon katto olikin liian loiva ja sen katsottiin antavan rakennukselle enemmän tavallisen rakennuksen kuin kirkon leiman (Kuvat 31–33). Samana vuonna Aalto teki seurakunnan toiveesta ensimmäisiin luonnoksiin joitakin selvästi erottuvia muutoksia ja esitteli erilaisia

⁹² Nikula 1981, 72.

⁹³ Paavilainen 1979, 120–122.

vaihtoehtoja esimerkiksi kellotornin huipun laterniiniksi (Kuvat 34–38). Luonnosten kolmannen vaiheen muodostaa pääpiirustussarja, joka on päivätty helmikuulle 1927 ja, jonka Valtioneuvosto hyväksyi 30.12.1928 (Kuvat 39–43). Muuramen kirkosta löytyy lisäksi luonnoksia, joissa tapahtuneista muutoksista voi päätellä, että ne sijoittuvat pääpiirustussarjan jälkeiseen vaiheeseen (Kuva 44–47). Varhaisemmista Muuramen kirkon luonnoksista löytyy runsaammin klassisia elementtejä ja dekoraatioita, kuten friisejä, kuin toteutuneessa kirkossa. Vielä Valtioneuvoston hyväksymässä pääpiirustussarjasta löytyy elementtejä, jotka karsiutuivat rakentamisen aikana. Koska koristeelliset elementit ja sisustus olivat toteutettavissa vasta rakennuksen ollessa jo pitkällä, Aalto saattoi riisua suunnitelmaansa myöhäisessä vaiheessa.

Luonnoksissa tapahtunut muutos kertoo Aallon suunnitteluperiaatteiden muutoksesta ja uusien, varsinkin vuoden 1928 Euroopan-matkalta saatujen vaikutteiden soveltamisesta. Matka suuntautui Kordelinin säätiön myöntämän apurahan turvin Tanskan ja Hollannin kautta Ranskaan. Painopiste vaikutteiden omaksumisesta oli nyt siirtynyt Välimeren maista Manner-Eurooppaan. Matkalla Aallot saivat ensimmäisen henkilökohtaisen kosketuksen moderniin arkkitehtuuriin. Aallot tutustuivat muun muassa Le Corbusierin yksityistaloihin, kuten Villa Steiniin (1927).⁹⁴ Tällöin jo vanhentuneeksi muuttunut klassinen dekoraatio oli helppo jättää toteuttamatta tai esittää se hillitymmässä muodossa. Myös taloudelliset syyt saattoivat olla taustalla. Dekoraatiot toteutettiin usein kalliina käsityötä, joten seurakunta saattoi taloudellista syistä karsia niitä rakennusvaiheessa. Myös monet interiöörin sisustuselementit korvattiin selkeästi rationaalisilla ja muotokieleltään moderneilla elementeillä. Alvar Aalto hyödynsi jo markkinoilla olevia kansainvälisiä standardijärjestelmiä. Muuramen kirkossa käytettiin esimerkiksi Crittal-Braat -tehtaan valmistamia teräspuiteikkunoita.⁹⁵

---

⁹⁴ Suominen-Kokkonen 1999, 140.

⁹⁵ Schildt 1982, 173.

Muutos pelkistyneeseen arkkitehtoniseen kieleen ei tapahtunut Aallon arkkitehtuurissa lineaarisesti mentäessä kohti 1930-lukua, kuten kävi usean hänen kollegansa kohdalla. Esimerkiksi Muuramen kirkon varhaiset luonnokset olivat karumpaa ja selkeämpää klassisismia kuin vuoden 1927 alussa tehdyt pääpiirustussarjan luonnokset. Niistä löytyy 1920-luvun klassisismille ominaisia koristeaiheita ja barokkipiirteitä. Göran Schildt on olettanut, että tehtyään matkan Tukholmaan vuonna 1926 ja vierailtuaan uudelleen Asplundin suunnittelemassa Skandia-elokuvateatterissa, Aalto palasi arkkitehtuurissaan koristeellisempaan klassisismiin.⁹⁶ Kuitenkin Aallon kääntyminen uuden modernin arkkitehtuurin puolestapuhujaksi tapahtui melko nopeasti viimeistään vuoden 1928 aikana.

1920-luvun klassisismien mukaisesti Muuramen kirkko vaikuttaa ulkoapäin askeettiselta. Muuramen kirkon julkisivut ovat säilyneet alkuperäisen kaltaisina huolimatta useista kirkkoon kohdistuneista korjaustöistä. Rakennusteknisesti Muuramen kirkko toteutettiin ajalle ominaisin keinoin. 1920-luvulla käytettiin yleisesti yksinkertaista rakennustekniikkaa: seinät olivat rapattuja tiilimuureja, välipohjat betonia ja katot puukonstruktion kantamia tiilikattoja. Muuramen kirkon perusta tehtiin louhitusta kivistä sekä betonista. Sokkeli ja ulkoportaat tehtiin sileäksi hakatusta graniitista. Seinät muurattiin hyvin poltetuista punatiilistä, sisäseinissä sai käyttää vähemmän poltettuja tai sementtitiiliä. Julkisivut rapattiin sileäksi ja maalattiin kalkkivärillä vaaleaksi. Harjakaton katemateriaalina käytettiin punaisia yksikupuisia kattotiiliä.⁹⁷

Muuramen kirkon pohjoisen julkisivun keskeisin elementti on pääsisäänkäyntiä korostava korkea, päätykolmioon nouseva pyörökaarisyvennys. Kirkon varhaisemmissa luonnoksissa syvennykseen oli hahmoteltu antiikin tai

---

⁹⁶ Schildt 1982, 170–171; Pakoma 2008, 37 ja 40.

⁹⁷ Muuramen seurakunnan kirkko. Rakennusselitys, AAM/Ak.

raamatullisten kertomusten reliefimäisiä ihmisfiguureja. Vielä pääpiirustussarjassa nämä figuurit ovat koristeaiheena, mutta luonnosten neljännessä vaiheessa ne on jätetty pois. Varhaisissa luonnoksissa vuodelta 1926 pohjoisen julkisivun sileitä seiniä rytmittää päätykolmion alapuolella seinän yläosaan sijoitettu yksinkertainen horisontaalisuutta korostava kerroslista, joka jatkuu kirkkosalin pitkille sivuseinille (Kuva 31). Saman vuoden myöhemmissä luonnoksissa ja vuoden 1927 alussa piirretyissä pääpiirustussarjassa kerroslista on muuttanut paikkaa ja se koristaa kirkon jokaista julkisivua seinien alaosassa (Kuvat 34 ja 39). Puiseen ja kuparilla päällystettyyn pääoveen oli varhaisemmassa luonnoksessa hahmoteltu diagonaalinen koristeruudukko. Myöhemmissä pääpiirustussarjassa oven koristekuviointi on muuttunut horisontaaliseksi, klassisismien suosimaksi tiililimitystä muistuttamaksi kuvioinniksi. Lisäksi oven alareunaa koristi klassinen juokseva koira -aihe, joka karsiutui pois toteutuneesta ovesta (Kuvat 31 ja 39).

Muuramen kirkon seurakuntasalin pohjoispuolen julkisivulla oleva iso ikkuna oli vuoden 1926 luonnoksissa sijoitettu korostetusti ja symmetrisesti seinän keskelle. Varhaisissa luonnoksissa Aalto pohti myös seurakuntasalin alakerran sisäänkäynnin ja portaiden sijaintia. Ne oli sijoitettu tilan ulkonurkkaukseen ikkunaseinämälle. (Kuva 31 ja 33). Samalta vuodelta löytyy kuitenkin luonnos, jossa seurakuntasalin pohjoisen julkisivun keskeisin elementti on alakerran sisäänkäyntiä kehystävä loggia. Sen yläpuolelle on sijoitettu iso ikkuna, joka sijoittelullaan rikkoo seinäpinnan symmetrian ja, jonka eteen on luonnosteltu balusterikaide. Ikkuna muistuttaa sitä palladiolaista paraati-ikkunaa balusterikaiteineen, jonka Aalto oli suunnitellut Jyväskylän työväentalon (1924–25) pääjulkisivuun (Kuva 34). Myöhemmissä luonnoksissa loggian yläpuolisen ikkunan yläreunaa koristaa medaljonki-aiheinen friisi ja balusterikaiteen tilalla näyttäisi olevan yksinkertainen rautakaide. Nämä koristeaiheet kuitenkin karsiutuivat pois toteutuneesta rakennuksesta ja ikkuna pelkistyi 20-ruutuiseksi teräsrunkoiseksi rationaaliseksi ikkunaksi (Kuvat 39 ja 44).

Muuramen kirkon eteläpuolen julkisivu tuo julkisivuista kaikkein selvimmin mieleen varhaiskristillisen kirkkoarkkitehtuurin sekä Italian kukkulakaupunkien arkkitehtuurille tyypillisen rakennusvolyymien massoittelun. Alvar Aalto yhdisti eri tilojen sileät seinäpinnat yhtenäiseksi julkisivuksi kaikkia seinäpintoja yhtenäisesti kiertävän yksinkertaisen kerroslistan avulla. Kirkon eteläfasadin keskeinen elementti on kirkkosalin päätyseinän keskelle sijoitettu ja ulospäin työntyvä puolipyöreä apsiidi. Vuoden 1926 varhaisimmissa luonnoksissa apsidia ei ole, vaan kuori muodostuu suorakaiteen muotoisesta tilasta (Kuva 33). Saman vuoden myöhemmissä luonnoksissa alttari on sijoitettu puolipyöreään apsiidiin, joka on koristeltu roomalaiselle rakennustaiteelle tyypillisellä kaarifriisillä (Kuvat 35 ja 36). Pääpiirustussarjan luonnoksissa puolipyöreää apsidia koristaa ylhäällä katonrajassa kulkeva nauhamainen meanderi-friisi (Kuvat 40 ja 41). Koristeaiheet karsittiin kuitenkin pois rakennusvaiheessa ja apsidin sileää seinäpintaa on rytmitetty ainoastaan yksinkertaisilla kerroslistoilla. Varhaisissa luonnoksissa eteläfasadiin ei sijoitettu yhtään ikkunaa, mutta toteutuneessa kirkkorakennuksessa seinäpinnan yhtenäisyyden rikkoi luultavasti kolme seurakuntasalin alla olevien tilojen ikkunaa, joista myöhemmin rakennettu lämmityslaitteiden savupiippu on peittänyt yhden (Kuvat 36, 47 ja 4).

Muuramen kirkon itäfasadia hallitsee kellotorni sekä kuorin korkea ja kapea ikkuna. Alvar Aalto luonnosteli monta eri vaihtoehtoista tapaa toteuttaa kuorin ikkunasyvennys. Varhaisissa luonnoksissa kuori-ikkunan yläreunaa koristi roomalaiselle rakennustaiteelle ominainen kaarifriisi. Kirkkosalin pitkällä seinällä olevat ikkunat saivat kaarevan muodon. Myös kellotornilta pääsisäänkäynnille johtavan polun viereinen rautakaide sai koristeellisemmän muodon (Kuva 37). Pääpiirustussarjan itäisen julkisivun luonnoksessa kuorin ikkunaa koristi ylhäällä katonrajassa kulkeva nauhamainen meanderi-friisi. Huomattavaa on, että itäfasadin luonnoksessa kellotornin huippua koristi yksinkertainen rautainen risti, kun taas länsifasadin luonnoksessa tornin huipulle oli luonnosteltu

enkeli aihe. Kirkkosalin ikkunat vähentyivät kolmeen ja ne saivat pelkistyneen moni ruutuisen ilmeen. Huomioitava piirre pääpiirustussarjassa oli sakastin pienen ikkunan korostaminen medaljongeilla ja koristeellisella ikkunaluukulla (Kuva 41).

Muuramen kirkon campanile-tyylinen kellotorni oli varhaisissa luonnoksissa pelkistetty ja mittasuhteiltaan vahva. Kellotornin yläosan aukko oli peitetty koristeellisilla luukuilla ja tornin loivaa kattoharjaa koristi ristiä pitelevä enkelihahmo. Alvar Aalto myös korosti tornin muurimaisuutta epäsymmetrisesti sijoitetuilla pienillä aukoilla (Kuva 31 ja 32). Alvar Aalto -museon arkistosta löytyy useita luonnoksia, joissa Aalto on pohtinut sopivaa ratkaisua kellotornin yläosan rakennustaiteelliseksi elementiksi. Eri luonnoksissa Aalto käytti italialaiselle kirkkoarkkitehtuurille ominaisia ratkaisuja. Joissakin luonnoksissa tornia koristi parthenon-friisi, johon oli hahmoteltu antiikin ihmisfiguureja (Kuva 48). Aalto päätyi lopulta korottamaan tornia laterniinilla ja koristamaan sen leveällä pystyurteisella kanneluurifriisillä, joka toteutettiin stukkotekniikalla. Samankaltaista friisiä Aalto käytti Jyväskylän Suojeluskuntatalon (1926–29) pääjulkisivun koristeaiheena. Myös laterniinien aukot saivat eri muotoja. Pääpiirustussarjassa aukot olivat vielä kaaren muotoiset ja niiden edustalla oli ohut rautainen kaide (Kuva 39). Toteutuneet laterniinien aukot ovat muodoltaan suorakulmaiset ja niitä koristavat yksinkertaiset avattavat luukut. Tornin huippua koristaa yksinkertainen rautainen risti. Sileitä seinäpintoja rikkovat kolme symmetrisesti sijoitettua aukkoa tornin länsipuolen sivulla (Kuva 3).

Kirkon länsifasadia hallitsee seurakuntasali, jonka alakerran sisäänkäyntiä koristaa pylväskaarikäytävä. Varhaisissa julkisivuluonnoksissa kirkkotarhan ympäröimä julkisivu oli pelkistetty ja mittakaavaltaan italialaiseen anonyymiin kaupunkiarkkitehtuuriin viittaava. Seinäpinnat olivat korostetun muurimaisia. Kirkkosalin suorakulmaisten muotoiset ikkunat oli kehystetty holvikaari-aiheilla (Kuva 31 ja 32). Lehterin alapuolista ikkunaa puolestaan koristi kaari aihe, joka

on jäänyt pois kirkon rakennusvaiheessa. Seurakuntasalin päätyseinään oli luonnosteltu pyöreä ”*ruusuikkuna*”. Se päätettiin jättää pois heinäkuussa 1928, jo ennen kuin Valtioneuvosto ehti hyväksyä piirustukset⁹⁸ (Kuva 40).

3.3.1 Loggia

Muuramen kirkon pääpiirustussarjan länsifasadin luonnoksissa seurakuntasalin alakerran sisäänkäynti on saanut kehukseksi loggian. Rakennuksen massaan upotettua pylväskaarikäytävää kehystä yksinkertaisen hienostuneet pyöreät pylväät. Niiden kapiteelit muistuttavat yksinkertaisia Toscanalaisia kapiteeleja, jotka on koristeltu medaljongeilla. Myös loggian kaarien välejä seinällä koristavat medaljongit (Kuva 39 ja 40). Tämä koristeaihe muistuttaa renessanssiarkkitehdin Filippo Brunelleschin (1377–1446) Firenzeen suunnitteleman löytölastenkoti Ospedale degli Innocentin (1419–1445) medaljonkikoristeaiheita (Kuva 50). Toteutuneen loggian pylväissä ei ole kapiteeleja, vaan pylväiden yläosia ja kaaria koristaa ainoastaan kevyt lista (Kuva 49).

Pääpiirustussarjan luonnoksissa loggian seinäpinnat on väritetty 1920-luvun klassismin suosikki värillä, sinisellä. Väri toteutui kuitenkin valmiissa kirkkorakennuksessa loggian sisäkaton värinä (Kuva 39). Alvar Aalto kirjoitti vuonna 1926 ”Porraskiveltä arkihuoneeseen” -artikkelin *Aitta*-lehden näytenumeroon. Siinä Aalto käsitteli rakennusten sisätilojen yhdistymistä ulkotilaan. Artikkelin otsikkokuvana oli renessanssi maalari Fra Angelicon (1395–1455) eräs versio freskosta *Marian ilmestys (L'Annunciazione)* (Kuva 52). Se tuo elävästi mieleen Muuramen kirkon seurakuntasalin pohjakerroksen loggian sisäkaton väriä myöten. Aalto selittää valitsemaansa kuvaa näin:

---

⁹⁸ Alvar Aallon -toimiston kirje Muuramen seurakunnalle, Lähetetyt kirjeet, 17.7.1928, AA 49, AAM/Ak.

Se on ihanteellinen esimerkki ”huoneeseen käymisestä”. Se selvä kolminaisuus, ihminen, huone ja yrttitarha, joka kuvassa hallitsee, tekee siitä kotikulttuurin saavuttamattoman ihannekuvan. Sama hymy, joka on neitsyen kasvoilla, on yhtä voimakkaana rakennuksen herkissä yksityiskohdissa kuin yrttitarhankin kimaltelevissa kukkasissa. Kaksi asiaa on siinä sanottu: huoneen, julkisivun ja puutarhan yhteys ja näitten elementtien sellainen muotoilu, että ne ennen kaikkea esiintuovat ihmisen ja heijastavat hänen mielentilojaan.⁹⁹

Katettu pylväskaarikäytävä esiintyy useissa Aallon 1920-luvun töissä erilaisina muunnelmina sisäänkäyntien yhteydessä. Esimerkiksi 1920-luvulla suunnittelemissaan puisissa asuinrakennuksissa sekä niiden muutostöissä, kuten Nuoran talossa (1923) sekä Casa Laurénissa (1925), Aalto varioi erilaisia loggioita. Casa Laurénin julkisivujen huomiota herättävin piirre oli rakennuksen massasta ulkonevat pääsisäänkäyntien katetut portaikot, jossa kattoa kannatteli kaarien koristama pylväikkö. Portaat veivät kadulta suoraan pääasuntojen sisäänkäynneille. Näiden porraskäytävien esikuvana voidaan pitää Italian renessanssiajan katettuja loggiaportaikkoja (Kuva 51).¹⁰⁰

3.3.2 Ruusutarha

Muuramen kirkon läntisen pitkän ulkoseinän viereen, loggian eteen, rajattiin kirkkotarha aidalla. Valtioneuvostossa hyväksytyjen piirustusten mukaan kirkkotarha rajautui omaksi tilakseen läntisen seinän viereen muurilla, joka alkoi pohjoisen pääsisäänkäynnin vierestä ja päättyi seurakuntasalin lyhyeen seinään (Kuvat 43). Kirkon ensimmäisissä luonnoksissa korostui tarhan suljettu erillinen luonne, sillä aita oli luonnosteltu yhtenäiseksi (Kuvat 32 ja 38). Ruusutarha, *rosarium*¹⁰¹, toteutettiin betonista valaen ja se kalkittiin vaaleaksi. Valokuvaamo

⁹⁹ Aalto, Alvar. ”Porraskiveltä arkihuoneeseen”, *Aitta*-lehden näyttenumero 1926, 64.

¹⁰⁰ Murtoniemi 2009, 35.

¹⁰¹ *Hortus conclusus*, suljettu puutarha, viittaa taidehistoriassa Neitsyt Mariaan. Keskiaikaisessa

Päijänteen vasta valmistuneesta Muuramen kirkosta ottamissa kuvissa näkyy ruusutarhan muuri, joka muodostui sementistä valetuista kappaleista sakaramuurin tapaan. Kappaleet seisoivat kuitenkin erillään toisistaan, eivätkä muodostaneet yhtenäistä muuria (Kuva 28 ja 30).

Muuramen kirkon ruusutarhaa ja siihen liittyvää loggiaa voidaan pitää rakennustaiteellisena viittauksena Italian renessanssi arkkitehtuurin ja erityisesti luostarirakentamisen perinteeseen. Alvar Aalto koki itse luostareiden atriumpihojen ja niitä reunustavien pylväskaarikäytävien tunnelman häämatkallaan Italiaan vuonna 1924. Aino Aalto oli innokas valokuvaaja ja yhteiseltä häämatkalta on säilynyt muistona muun muassa valokuvasarja Venetsiasta (Kuvat 5 ja 6).¹⁰² Aallot vierailivat matkallaan myös Firenzessä ja mahdollisesti San Marcon luostarissa (1436–1446). On mielenkiintoista, että tämän dominikaaniluostarikirkon yhteydessä sijaitsevasta luostarista löytyy Fra Angelicon maalaama kuvasarja Kristuksen elämästä ja eräs versio *Marian ilmestys* -freskosta.

”Porraskiveltä arkihuoneeseen” -artikkelissa Alvar Aalto oli valinnut esimerkkikuvia sisätilojen yhdistymisestä ulkotilaan. Esimerkkejä olivat kuva Pompejilaisen atriumtalon raunioista ja sen rinnalla ”*viimeisten päivien klassillisuutta*” edustava kuva Le Corbusierin suunnitteleman talon ulkoilmaan avautuvasta puutarhahuoneesta. Pompejilaisen patriisitalon keskeisin tila oli suuri halli eli *atrium*, jonka keskellä oli useasti vesiallas ja, jonka katossa oli aukko ilman, valon ja sadeveden keräämiseksi. Atrium oli sekä talon monitoimitila että keskeinen läpikulkutila, jonka läpi pääsi kaikkiin talon keskeisiin osiin¹⁰³. Aalto oli tutustunut Le Corbusierin samankaltaisiin ajatuksiin ja tulkitsi tämän ideaa tilan kokemusperäisestä hahmottamisesta korostamalla

---

kuvataiteessa paratiisi, eli Eeden, esitettiin usein juuri suljettuna puutarhana, jonka tunnusmerkkejä olivat lähde, puu sekä muu kasvillisuus. Myöhäiskeskiaikainen Maria puutarhassa/ruusutarhassa – aihe edustaa allegoriaa, jossa Maria edustaa kirkkoa, Kristuksen morsianta. Ruusutarha, *rosarium*, yhdistää paratiisiin ja Marian, joiden molempien tunnuksiin ruusu kuuluu. Kallio 1998, 87-88.

¹⁰² Vidgrén 2008, 36.

¹⁰³ Castrén 2008.

sisäänkäynnin sekä hallitilan merkitystä johdateltaessa tulijaa rakennuksen eri osiin. Ajatukset ihmisen ja arkkitehtuurin välittömästä yhteydestä sekä inhimillisen mittakaavan tarpeellisuudesta olivat Aallolle tärkeitä arkkitehtuurin teemoja ja ne näkyvät läpi koko tuotannon. Myös rakennusta ympäröivä puutarha ja luonto olivat Aallon näkemyksen mukaisesti välittömiä osia rakennusta ja sen sisätiloja. Tästä välitila-käsitteestä kehittyi Alvar Aallolle tärkeä ja omaleimainen teema hänen suunnittelutyössään.

Myös 1920-luvun klassisistit näkivät rakennuksen tapahtumasarjana, joka alkaa sisäänkäynnistä ja jatkuu eteishallin ja portaikon kautta rakennuksen päätilaan.¹⁰⁴ Alvar Aallon arkkitehtuuriin ajatus välitilasta välittyi myös esimerkiksi Asplundin arkkitehtuurin kautta, jonka arkkitehtuurissa löytyy kiinnostavia yhteyksiä vanhan eli klassisismiin ja uuden eli funktionalismiin välillä. Eräänä esimerkkinä voidaan pitää suljetun ja avoimen tilan vaihtuvaa osuutta hänen arkkitehtuurissaan. Suljetun tilan esimerkkinä toimii Asplundin suunnittelema Tukholman kaupunginkirjasto, jonka sylinterimäinen keskustila oli valaistu pienillä muuriin upotetuilla ja korkealle sijoitetuilla ikkunoilla. Simo Paavilainen on huomauttanut, että ajan klassismille tyypillinen pyrkimys umpinaisuuteen johti yleisemmin pieniin ikkunoihin ja saattoi edelleen suosia kattoikkunoita.¹⁰⁵ Skandia-elokuvateatterissa Asplund taas muutti tilan kupolikaton avulla yötaivaan illuusioksi (Kuvat 11 ja 101).¹⁰⁶ Katariina Pakoma on osoittanut, että Aalto sai vaikutteita Gunnar Asplundilta suunnitellessaan Jyväskylän suojeluskuntataloa. Pakoman mukaan Aalto sai innoituksen Suoja-talon pääsisäänkäynnin portaikon ja hallin muotoon Asplundin Skandia-elokuvateatteriin sekä kaupunginkirjastoon suunnittelemista porraskäytävistä. Suoja-talossa Aalto käytti pääportaikon ympäriavautuvaa ns. kävelyhallia välitilana, avaamassa yhteyksiä muihin tiloihin. Näin Aalto antoi sisätilalle ulkoarkkitehtuurin luonteen.¹⁰⁷

---

¹⁰⁴ Mikkola 1985, 59.

¹⁰⁵ Paavilainen 1979, 110.

¹⁰⁶ Mikkola 1985, 59–60.

¹⁰⁷ Pakoma 2008, 52.

”Porraskiveltä arkihuoneeseen” -artikkelin kuvitukseen Aalto oli poiminut luonnoksia veljelleen, Väinö Aallolle, suunnittelemaan talosta, Casa Aalosta (1925). Tämän toteutumattoman rakennuksen keskus oli katettu atriumpiha, jonka ympärillä sijaitsivat kahdessa kerroksessa talon kaikki asuintilat. Aallon mielestä tämän ilmavan tilan oli tarkoitus olla ”*vapaan ulkoilman vertauskuva kodin katon alla*”. Aallolle sisäänkäyntiin liittyvä halli oli sukua Pompejilaisten patriisitalojen atriumpihoille, jonne kaikki muut tilat avautuivat oviensa kautta elävöittäen tilaa (Kuva 52).

Toinen mielenkiintoinen Alvar Aallon luonnosteleva variaatio atriumratkaisusta on toteutumaton suunnitelma siunauskappeliksi Jyväskylään (1925). Myös siihen kuului atriumille ominainen keskitilan valoaukko katafalkin päällä. Valo tilaan saatiin kuitenkin epäsuorasti sivuikkunasta (Kuva 53). Jyväskylän siunauskappelin varhaisista luonnoksista ilmenee, että sen pääsisäänkäyntiä reunusti muurien ympäröimä neliskulmainen sisäpiha, jota kiersi renessanssi luostareiden esikuvien mukaisesti jokaisella sivulla pylväiden muodostama loggia (Kuva 54). Gunnar Asplundin, Sigurd Lewerentzin ja Ragnar Österbergin kirkkoarkkitehtuurin voi ajatella vaikuttaneen näihin suunnitelmiin. Erityisesti Asplundin Skogskyrkogårdeniin, Tukholmaan suunnittelema Metsäkappeli (1920) saattoi vaikuttaa Aaltoon (Kuva 55).¹⁰⁸ Myös Ragnar Österbergin suunnitelma Helsingborgin krematorioksi (1920–28) sisältää samankaltaisia elementtejä kuin Aallon suunnitelma Jyväskylän siunauskappeliksi (Kuva 56). Göran Schildt esittää, että Aalto olisi jo vuonna 1923 tutustunut Asplundin valmiisiin töihin sekä keskeneräisiin suunnitelmiin Ruotsin matkalla¹⁰⁹.

Muuramen kirkon ruusutarhan hoitaminen osoittautui vaikeaksi seurakunnalle. Jo vuonna 1934 pidetyssä piispantarkastuksessa, piispa puuttui ruusutarhan

---

¹⁰⁸ Norvasuo 2009, 45.

¹⁰⁹ Schildt 1982, 168–69.

huonoon kuntoon. Pöytäkirjassa mainitaan myös, että kirkkoherra N. Honkala oli yhdessä rippikoululaisten kanssa istuttanut sinne ruusuja¹¹⁰. Piispa kehotti seurakuntalaisia huolehtimaan tarhasta yhdessä. Aessori huomautti, että ruusut kukkivat vain vähän aikaa, joten kirkon ympäristön koristamisessa tulisi käyttää myös muita, monivuotisia kukkia.¹¹¹ Myös vuoden 1949 piispantarkastuksessa piispa huomautti seurakuntaa edelleen tarhan huonosta kunnosta¹¹².

Vuoden 1949 lopulta kirkkovaltuuston pöytäkirjasta löytyy mielenkiintoinen muistiinpano koskien kirkkotarhaa. Pöytäkirjan mukaan vuorineuvoksetar Maire Gullichsen (1907–1990) oli lupautunut kunnostamaan tarhan sillä ehdolla, että seurakunta huolehtisi sen hoidosta. Kirkkovaltuusto otti kiitollisesti lahjoituksen vastaan ja sitoutui tarhan hoitamiseen.¹¹³ Ruusutarhaa rajaava sakaramuuri oli kuitenkin vuoteen 1951 mennessä päässyt huonoon kuntoon ja muuri oli pahasti särkynyt. Suurin osa kirkkovaltuuston ja -neuvoston jäsenistä kannatti aitarakennelman poistamista. Kirkkovaltuusto halusi selvittää seurakunnan oikeuden muuttaa vahvistettua suunnitelmaa.¹¹⁴ Asia kuitenkin päätettiin jättää siksi kunnes vuorineuvoksetar Maire Gullischen olisi antanut lupaamansa selvityksen aidan korjaamisesta tai muuttamisesta ja istutuksien järjestämisestä.¹¹⁵

Kirkkovaltuusto päätti kokouksessaan 27.4.1952, että ruusutarha leikataan ja alue kunnostetaan tilapäisesti sille kesälle. Samalla päätettiin ottaa selvä ympärysaidan purkamisesta arkkitehti Alvar Aallolta sekä hankkia alueen uudelleen järjestelystä kustannusarvio ja ehdotus uudelleen laittamiseksi.

¹¹⁰ Lapsuudestaan asti Muuramen kirkon vieressä asunut Leena Salonen muistelee ruusujen olleen valkoisia juhannusruusuja. Leena Salosen suullinen tiedonanto 2010.

¹¹¹ Piispan tarkastusten pöytäkirjoja 1923-, II Cd 1, 27–29.8.1934, MSKA.

¹¹² Piispantarkastusten pöytäkirjoja 1923-, II Cd 1, 21–23.5.1949, MSKA.

¹¹³ Muuramen seurakunnan kirkkovaltuuston kokousten pöytäkirja vv. 1949–1958 II Cc 2, 18.12.1949, MSKA.

¹¹⁴ Muuramen seurakunnan kirkkovaltuuston kokousten pöytäkirja vv. 1949–1958 II Cc 2, 15.7.1951 ja 23.9.1951, MSKA.

¹¹⁵ Muuramen seurakunnan kirkkoneuvoston kokousten pöytäkirjat 1950–1958, II Cb 2, 2.9.1951, MSKA.

Tämän jälkeen ruusutarhasta ei löydy mainintaa pöytäkirjoista. Myöskään Aalto-säätiön asiakirja-arkistosta, jossa Aallon toimiston kirjeitä säilytetään, ei löydy mainintaa ruusutarhan kohtalosta. Vuoden 1964 piispantarkastuksen pöytäkirjassa mainitaan kuitenkin, että kirkkoharju oli luonnonmukaisesti hoidettu ja teki siistin vaikutelman. Tämä viittaisi siihen, että siihen mennessä kirkkotarhan muuri oli purettu pois.¹¹⁶

4. Sisätilat ja sisustus klassisismiin ja funktionalismin murroksessa

Keskityn tässä luvussa kuvailemaan ja esittelemään Muuramen kirkon keskeisiä sisätiloja: kirkkosalia, kuoria ja alttaria, sakastia sekä seurakuntasalia. Koetan luoda kuvan interiöörin alkuperäisistä sisustusratkaisuista ja niissä tapahtuneista muutoksista. Kyseessä on tilojen luonteen hahmottaminen piirustusten, valokuvien ja muiden lähteiden avulla. Luen myös kirkkotarhan ja loggian keskeisiksi tiloiksi, sillä ne ovat olleet merkittäviä rakennuksen arkkitehtuuria analysoitaessa.

Arkkitehtuurin kokeminen prosessina, joka muistuttaa elämän kiertoa, oli yksi tärkeimpiä oppeja, joita Aalto omaksui 1920-luvun klassisisteilta. Tämä lähestymistapa toteutuu myös Muuramen kirkon sisätiloissa. Alvar Aalto kirjoitti artikkelin Uusi-Suomi -lehden sunnuntailiitteeseen 31.10.1926, jossa esitteli suunnitelmaansa Muuramen kirkoksi. Artikkelissaan Aalto korosti sisätilojen merkitystä kirkkoarkkitehtuurissa. Aalto kirjoitti, että vaikka kirkkorakennuksen suunnittelussa oli traditiolla suuri vaikutus, hän ei käsittänyt suunnittelutehtäväänsä tavallisissa puitteissa. Kirkollista traditiota edustivat lähinnä jumalanpalveluksen menot, joita varten Aalto tahtoi vapaasti muodostaa

---

¹¹⁶ Muuramen seurakunnan kirkkovaltuuston kokousten pöytäkirjat v. 1935–1949, II Cc 1, 27.4.1952. Piispantarkastuksen pöytäkirjoja 1923-, II Cd 1, 5-7.5.1964, MSKA.

tilan ja sen muodot. Artikkelissa Aalto korosti myös jumalanpalveluksen sarjallista luonnetta ja tilan toimimista kuorena ihmisten liikkumista varten. Yhtenä esimerkkinä tästä rakennustaiteellisesta käsitystavasta Aalto mainitsi papin toimintojen huomioonottamisen rakennuksen toiminnoissa.¹¹⁷

Kuten yleisesti 1920-luvun arkkitehtuurikäsitteeseen, myös Alvar Aallon arkkitehtuurin suunnitteluperiaatteisiin kuului idea kokonaistaideteoksesta ja Aalto toteutti useimmiten sisustuksen suunnittelemiinsa rakennuksiin. Myös Muuramen kirkon suunnittelun toimeksianto sisälsi rakennuksen päätilojen kiinteän ja irtaimen sisustuksen suunnittelun. Aino ja Alvar Aalto suunnittelivat Muuramen kirkon interiöörin kalusteet kokonaisuudessaan. Kalusteiden muotoilu noudatti pääosin 1920-luvun klassismin eleeöntä muotokieltä. Arkistolähteiden mukaan kirkon sisustustyöt suunniteltiin vuoden 1928 aikana ja toteutettiin pääosin vuoden 1929 aikana rakennusprojektin viimeisessä vaiheessa. Samaan ajankohtaan osuvat myös Jyväskylän Suojeluskuntatalon, Lounais-Suomen Maalaistentalon sekä Kemijärven kirkon sisustustyöt.

Suuri osa huonekaluista tilattiin Aaltojen piirustusten mukaan Muuramen Huonekalutehtaalta, joka ilmoitti erikoisalakseen kevyiden ja taivutettujen huonekalujen valmistuksen. Muuramen seurakunnan arkistossa on jäljellä lasku, jossa tehdas laskuttaa seurakuntaa sakariston kalustosta sekä yhdeksästä penkistä, jotka luultavasti tulivat seurakuntasaliin. Laskussa laskutetaan seurakuntaa myös kynttilänjalkojen sahauksesta.¹¹⁸ Tarkastelen huonekaluja tarkemmin seuraavissa kappaleissa eri tilojen tarkastelun yhteydessä.

4.1 Alvar ja Aino Aallon huonekalusuunnittelu 1920-luvulla

---

¹¹⁷ Aalto, Alvar. ”Muuramen kirkko”. *Uusi-Suomi* 31.10.1926.

¹¹⁸ Muuramen Huonekalutehtaan lasku Muuramen seurakunnalle, 24.7.1929, Muuramen seurakunnan kirkonarkiston tilitositteet 1927–31, MSKA.

Arkkitehti Alvar Aalto oli innokas taideteollisuuden ja muotoilun ystävä ja hänestä tuli Ornamon, Suomen Koristetaiteilijoiden Liiton, jäsen jo ennen valmistumistaan arkkitehdiksi. Aalto solmi myös ystävyysuhteita useisiin kollegoihin, joiden kanssa tehtiin yhteistyötä ja vaihdettiin ideoita. Tuttavien joukossa olivat esimerkiksi sisustussuunnittelija Werner West (1890–1959), arkkitehti Gustav Strengell (1875–1937) sekä taidetakomo Taito Oy:n perustaja Paavo Tynell (1890–1973)^{119, 120} Aallon rinnalla työskenteli hänen vaimonsa arkkitehti Aino Marsio-Aalto, jonka itsenäinen arkkitehdin ura keskittyi myöhemmin huonekalu-, valaisin- ja lasi- sekä sisustussuunnitteluun.

1920-luvun alussa Alvar Aalto sekä Aino Marsio-Aalto suunnittelivat sisustuksia ja huonekaluja ajan historiallisen eklektismin hengen mukaan. Esimerkiksi vuonna 1924 Aallon toimisto sai suunniteltavakseen Helsingin Yliopiston Hämäläis-osakunnan uuden huoneiston sisustuksen, jonka sisustuksen elementit vaihtelivat eri tyylien välillä antiikin klassismista renessanssiin. Esimerkiksi tupakkapöytä sai muotonsa kuvasta, joka esitti Pompeijista löydettyä pronssista pöytää. Aallon toimisto suunnitteli myös yksittäisiä huonekaluja ystäville ja tuttaville. On huomattava, että jo vuonna 1925 Aino ja Alvar Aalto ottivat osaa Ornamon järjestämään *Pienkodin huonekalut* -kilpailuun, jonka tavoitteena oli luoda kauniita ja teollisesti tuotettavia arkipäivän huonekaluja sopivaan hintaan kaikille yhteiskuntaluokille. Ajatus oli saatu Ruotsista Suomeen rantautuneesta ”*kauniimpaa arkitavaraa*” -ajatuksesta, joka kiteytyi Gregor Paulssonin vuonna 1919 ilmestyneessä *Vacrare vardagsvara* -kirjoituksessa. Saksassa Deutsche Werkbund oli jo vuosikymmen aikaisemmin käsitellyt samaa aihetta.¹²¹

¹¹⁹ On merkittävää huomata, että Paavo Tynell oli funktionalismin kannattaja ja Ornamon puheenjohtaja vuosina 1927–1929 sekä 1936–1945. Tynellin omassa suunnittelutyössä korostui esineen kauneus, mutta myös käytännöllisyys oli merkittävä suunnittelun lähtökohta funktionalismin puolestapuhujalle. Paavo Tynell vieraili Pariisiin näyttelyssä vuonna 1925, jossa esimerkiksi PH-valaisimet tekivät läpimurtonsa. Aaltonen 2005, 73–74, 82. Alvar Aalto teetti kaikki valaisinmallinsa Taito Oy:ssä aina 1950-luvun alkuun asti. Poutasuo 2005, 30.

¹²⁰ Mikonranta 2005, 43.

¹²¹ Mikonranta 2005, 44 ja 48–49; Herler 1984, 14–55; Ornamo, Perustaminen ja historia, <http://www.ornamo.fi/>, Viitattu 21.4.2010.

Vuoden 1927 jälkeen Alvar Aalto tutustui modernin muotoilun muotokieleeseen ja ideologiaan. Vuoden 1928 alussa Aalto kiteytti uuden muotoilun pyrkimykset *Uusi Aura* -lehden haastattelussa, jossa hän kutsui uutta ilmiötä nimellä ”*uusi realismi*”. Aallon mukaan uusi rakennustaide syntyi pyrkimyksistä päästä kokonaan irti menneisyyden haihattelevista ja leikkivistä tyyli-ilmauksista ja sai kannatuksensa sosiaalisista oloista. Ilmiölle ei kuitenkaan ollut perinteisessä mielessä lainkaan tyyli, vaan tyyli-ilmiöiden yläpuolella. Uusi industrialismin aikakausi vaati ”*melkein ylivoimaisia tehtäviä uusien elämänmuotojen, tekniikan ja käytännöllisen elämän muotokysymysten ratkaisemisessa*”. Hyvä esimerkki uuden ajan kestävästä kauneudesta oli Aallon mielestä turbiinikone, jonka muoto perustui sen tehtävään ilman ylimääräistä koristelua. Haastattelun kuvitukseksi Aalto oli valinnut esimerkkejä uudesta suuntauksesta, joita olivat esimerkiksi Le Corbusierin muotoilema lentokone sekä Erik Bryggmanin suunnittelema Atrium rakennus Turkuun.¹²²

Samassa artikkelissa Alvar Aalto viittasi myös käsitykseensä aikakauden kirkkoarkkitehtuurista. Hänen mielestään ei voinut luoda modernia kirkkorakennusta sanan varsinaisessa merkityksessä, sillä ”*se sisältö (jumalanpalvelus), jonka kehikseksi muoto luodaan, elää traditioelämää eikä sisällä meidän ajallemme mitään erikoisesti leimaa-antavaa uutta henkistä otetta.*” Aalto näki ratkaisun ajan teknillisessä kehityksessä, jolloin arkkitehdillä oli rakennusta suunnitellessaan edessään kaksijakoinen tehtävä. Aallon mukaan:

”samassa tehtävässä itse konstruktio, rakenne, ja sen muodot saattavat siis sisältää luovan taiteellisen tehtävän (uuden muodon, uuden käsitteen tai tyyppin luomisen) ja siihen liittyvät rakennukset henkisen sisällön, ja funktion edellyttämät muodot taas voivat olla traditioon perustettavaa taidetta”¹²³

¹²² Schildt 1997, 59–63.

¹²³ Schildt 1997, 62.

Kesällä 1928 Alvar Aalto tilasi luettelon Itävaltalaisen huonekalutehtaan Gebrüder Thonet'n mallistosta. Thonet-huonekalutehtaan taivutetusta puusta valmistetut olivat saavuttaneet suosiota standardihuonekaluina modernistien joukossa. Esimerkiksi Le Corbusier oli kalustanut Pariisin maailmannäyttelypaviljongin Pavillon de l'Esprit nouveau (1925) näillä tuoleilla ja käytti niitä myös useimmissa muissa sisustuksissaan (Kuvat 57 ja 58). Aalto sisusti Lounais-Suomen maalaistentalon ravintola Itämeren tehtaan huonekaluilla. Hän käytti esimerkiksi sisustuksessa unkarilaisen arkkitehdin Marcel Breuerin (1902–1981) moderneja metalliputkirunkoisia tuoleja. Tämä oli ensimmäinen kerta, kun Aalto käytti muiden suunnittelijoiden huonekaluja sisustuksessa. Maalaistentaloon liittyneen pankin modernin sisustuksen Aalto puolestaan suunnitteli kokonaan itse. Myös Jyväskylän suojeluskuntatalon ravintolaan Aalto tilasi Thonet-huonekalutehtaan tuolimallia numero 209 (Kuva 57). Tuolit olivat mustarunkoisia, joiden istuinosat oli päällystetty hopeanharmaalla kankaalla.¹²⁴

4.2 Kirkkosali, kuori, alttari ja alttariseinämaalaus

Sisäänkäynti Muuramen kirkon yksilaivaiseen kirkkosaliin tapahtuu kirkon pohjoispuolelta pienen eteisen kautta lehterin alta, joten saliin tultaessa tila on matala. Lehteri on sijoitettu korostetusti seinistä irralleen kahdeksan nelikulmaisen pylvään varaan ikään kuin ilmassa leijuvaksi rakenteeksi (Kuva 142). Penkkirivit on sijoitettu molemmin puolin keskikäytävää ja ne jakavat tilaa siten, että urkuparven alla olevien penkkien ja kirkkosalin penkkirivien sijoittelu muodostaa pääovelta päin katsottaessa niin kutsutun Pietarin risti -kuvion (Kuva 46). Salia kattaa puinen niin kutsuttu sidottu tynnyriholvi, jonka sivuilla näkyvät kattotuolien sideparrut. Kuoritila nousee salista ylemmäksi porrasaskelmilla ja alttarin muodostaa nykyisin puolipyöreän apsidin edessä oleva alttaripöytä ja puolipyöreä alttarikaide. Kuorista on sisäänkäynnit sekä seurakuntasaliin että

¹²⁴ Mikonranta 2005, 50–51; Pakoma 2008, 59.

kellotornin alakerrassa sijaitsevaan sakastiin. Kuoria valaisee itäpuolelta korkea ja kapea ikkuna (Kuva 143).

Muuramen kirkon varhaisissa interiööriluonnoksissa tumma kirkkosali kylpee dramaattisessa sivuvalossa. Kirkon katon tynnyriholvia reunustavat koristeelliset sideparrut ja tummat kattorakenteet toimivat jyrkkänä vastakohtana sileille seinäpinnoille. Luonnonvalo siivilöityy kuoriin suuresta ikkunasta. Saarnastuoli on koristeltu runsaasti ja se on saanut päälleen baldakiinikatoksen. Kirkkosalin ja seurakuntasalin välistä oviaukkoa on korostettu juhlavalla palladio-motiivilla. Kesikäytävää reunustaa penkkirivien päissä olevien kynttilöiden valo (Kuvat 59 ja 60). Alvar Aalto-museon arkistosta löytyy Aino Aallon vuonna 1921 Italian matkallaan valokuvaama sisäkuva vanhasta kirkosta Padovassa. Valokuvan interiööri kuvastaa erehdyttävästi sitä tunnelmaa, jota Aalto omissa luonnoksissaan on elävästi kuvannut (Kuva 61).

Uusi-Suomi -lehden artikkelissa Alvar Aalto kirjoitti hylänneensä kokonaan kuorin liiallisen koristelun ja jyrkän erottamisen kirkosta. Muuramen kirkon suunnittelussa oli erityisesti kiinnitetty huomiota kuorin rauhallisuuteen, ”*muototyyneyteen*” sekä rikkaaseen valaistukseen. Aalto mainitsi erityisesti, että papin kulkua alttarille ja saarnastuoliin oli rakennustaiteellisesti alleviivattu siten, että kuorin ikkuna oli näkymättömissä kirkkosalista päin katsottuna, ja poikkeuksellisen suurena se muodosti syvän ”*valokuilun*”. Samasta aukosta, josta valo tulvi dramaattisesti kuoriin, saapui alttarille myös pappi. Kuori oli etelään päin, mutta suuri ikkuna suuntasi sen myös itään. Erikoisesti Aalto mainitsi ikkunan erikoisten sivuseinien alleviivaavan tätä suuntausta ja olevan kirkon rakennustaiteellisesti korostetuimpia osia.¹²⁵ Valoaukkoon suunniteltiin messinkistä kynttiläkruunumaista sähkövalaisinta, jonka luonnokset oli päivätty helmikuulle 1929. Tyyliään valaisin muistutti kynttiläkruunuja, jotka Aalto suunnitteli Kemijärven kirkkoon. Valaisinta ei kuitenkaan toteutettu (Kuvat 64 ja 15).

---

¹²⁵ Aalto, Alvar. ”Muuramen kirkko”. *Uusi-Suomi* 31.10.1926.

Ajatus voimakkaan sivuvalon luomasta teatraalisesta tunnelmasta sakraalitulassa oli tuttu myös muille Aallon aikalaisarkkitehdeille. Erik Bryggman käytti samaa elementtiä, alttarin toiselle puolelle sijoituvaa korkeaa ikkunaa, suunnittelemassaan Paraisten siunauskappelissa (1929–1930) (Kuva 62). Esikuvana molemmille arkkitehdeille saattoi olla Sigurd Lewerentz (1885–1975), joka oli käyttänyt korkeasta ikkunasta alttarille lankeavaa valoa Skogskyrkogårdenin Ylösnousemuskappelissa (1922) (Kuva 63). Tämän sakraalitila suurikokoisine ikkunoineen, tummine puupalkkikattoineen ja moderneine riippuvalaisimineen tuo mieleen Muuramen kirkkosalin alkuperäisen tunnelman. Myös Jyväskylän suojeluskuntatalon koristeettoman juhlasalin tunnelma syntyi osaksi dramaattisesta valaistuksesta, sillä luonnonvalo siivilöityi tummaseinäiseen tilaan yhdestä suuresta ikkunasta. Myös siellä valaisimina olivat modernit PH-valaisimet.¹²⁶

Muuramen kirkon alkuperäisen koristeettoman kirkkosalin teho perustui tarkoin harkittuihin mittasuhteisiin, pintojen värien kontrastiin sekä dramaattiseen valaistukseen (Kuvat 65–67). Toteutunut tila oli yksinkertaistettu, sillä varhaisissa luonnoksissa esiintyneet klassiset dekoraatiot karsittiin pois. Esimerkiksi pääpiirustussarjan kirkon leikkauspiirustuksesta erottuvat lehterin alapuolisten pylväiden koristeelliset ja värikkäät kapiteelit, kuorin ikkunasyvennyksen yläreunan koristeellinen friisi sekä katon tynnyriholvin sidelautojen punaiset koristemaalaukset eivät toteutuneet (Kuva 69).

Muuramen kirkon alkuperäisen kuorin ja alttaritilan lattia oli korotettu kirkkosalin muusta lattiasta (Kuva 70). Alttarille kuljettiin keskikäytävää pitkin, jota kehysti tummiksi maalattujen puisten penkkien ja messinkisten kynttilänjalkojen rivit (Kuvat 65, 71 ja 72). Yksinkertainen pyöreä saarnastuoli sijaitsi alttarin vasemmalla puolella (Kuvat 73 ja 74). Sitä koristivat taiteilija William Lönnbergin (1887–1949) maalaamat kolme kehystettyä henkilökuva: Pietari, Johannes ja

¹²⁶ Bennet 1991, 198–199; Pakoma 2008, 54.

Hyvän Paimen. Näistä Pietari on kuvattu kirkon perinteen mukaisesti avain kädessä. Johanneksella on avoin kirja kädessään ja Hyvän Paimen pitelee karitsaa sylissään. On mielenkiintoista, että kaikki hahmot seisovat maalauksissa kaariaukon edessä, joka muistuttaa huomattavasti seurakuntasalin alakerran sisäänkäyntiä kehystämää loggia. Hahmojen yläpuolelle on kuvattu sininen ruudutettu kattopinta (Kuvat 74 ja 75).

Alvar Aalto suunnitteli Muuramen kirkkoon yksinkertaisen ja muotokieleltään hyvin modernin alttarin ja sitä ympäröivän suorakulmaisen alttarikaiteen. Kuutiomainen puinen alttaripöytä sijoittui puolipyöreään apsiidiin. Alttaripöytää reunusti rakenteeltaan kevyt, ohuesta rautatangosta ja puusta rakennettu alttarikaide (Kuvat 68 ja 76a ja b). Alkuperäinen alttarikaide oli käytössä aina 1970-luvun peruskorjaukseen saakka. Toisen maailmansodan aikana alttarikaide oli katkaistu keskeltä kahteen osaan, jotta sankarivainajien arkut mahtuivat alttarille. Kuoriin sijoitettiin myös Aallon suunnittelemat yksinkertaiset maalatut vanerista tehdyt penkit sekä virsinumerotaulu (Kuvat 77 ja 79). Penkit muistuttavat Aallon samoihin aikoihin Jyväskylän suojeluskuntatalon elokuvateatterin eteishalliin suunnittelema aulapenkkejä (Kuva 78).

Muuramen kirkon luonnoksissa kuoria koristaa apsiidiin maalattu ja koko seinäpinnan peittävä alttarimaalaus. Luonnoksesta hahmottuu sarjallinen ja monesta kuvakentästä koostuva maalaus, johon on kuvattu mahdollisesti Jeesuksen kärsimyshistoriaa esittävä kuvasarja (Kuvat 59 ja 69). Alvar Aalto suunnitteli myös Jämsän kirkon kilpailuluonnokseen kuorin seiniä peittävän koristelun, jonka tarkoituksena oli olla kehys alttarille (Kuva 80). Aalto halusi muodostaa alttaritilasta, saarnastuolista ja urkufasadista itsenäisen tilan, ”*pienoisrakennuksiksi, rakennukseksi rakennuksessa*”. Aalto kirjoitti:

Vaikka Suomen varhaisempikin rakennustaide, saati sitten myöhempi, on provinssimaisen luonteensa kautta vähitellen syrjäyttänyt tähän suuntaan menevän kirkkotaiteellisen logiikan ja kuvanveiston, muodostaen kirkkojen

yllämainitut pääpaikat enemmän huonekaluiksi kuin pienoizrakennuksiksi, on tekijä luonnoksissaan pyrkinyt näille kirkollisen rakennustaiteen kantaville elimille antamaan niiden vanhan "olemisen oikeuden".¹²⁷

Muuramen uuteen kirkkoon alttariseinämaalauksen maalasi taiteilija Otto William Lönnberg vuonna 1929 (Kuvat 68, 81 ja 82). Muuramen seurakunnan kirkkoherran Simo Lampelan mukaan seurakunta tilasi alttaritaulun, jonka aiheen olisi pitänyt kuvata Vuorisaarnan tapahtumia¹²⁸. Toteutuneen maalauksen aiheena on kuitenkin Apostolien tekojen kertomus, jossa apostolit Pietari ja Johannes parantavat raman Jerusalemin temppelissä Kauniin portin luona (3:1–10.). Vuorisaarna-aiheen Lönnberg kuitenkin toteutti vuonna 1937, jolloin hän maalasi alttaritaulun Helsingin Kulosaaren kirkkoon.¹²⁹

Muuramen kirkon alttariseinämaalaus poikkesi sekä aiheensa että muotonsa puolesta ajankohdan alttarimaalaustraditiosta. Itsenäistymisen jälkeen vuoteen 1945 mennessä Suomessa rakennettiin kaikkiaan 100 kirkkoa, joista lähes puolet sai uuden eli kirkkoa varten tehdyn alttarimaalauksen. Suurin osa uusista vuosien 1918–1945 välisenä aikana tehdyistä alttarimaalauksista olivat taulumaalauksia. Lasimaalauksia ja seinämaalauksia tehtiin vain viisi kappaletta kumpiakin. Alttaritaulujen aiheena ristiinnaulitseminen ja Getsemane olivat suosituimmat, mutta kuitenkin niitä oli vain kolmasosa kaikista alttaritauluista. Aiheen vaihtelu oli kuitenkin huomattavaa koko tarkasteltavan ajanjakson aikana. Perinteisistä aiheista poikkesivat eniten ne aikalaisaikaan sijoitetut kuvaukset, joissa Kristus ilmestyi suomalaiselle ihmiselle tai ihmisille suomalainen maisema taustanaan.¹³⁰

Taiteilija William Lönnberg syntyi Helsingissä vuonna 1887 ja opiskeli taiteilijaksi Taideteollisessa keskuskoulussa vuosina 1903–06 ja Suomen Taideyhdistyksen

¹²⁷ Jämsän kirkon kilpailuluonnosten selitys, Alvar Aalto, 1925, AAM/Pk.

¹²⁸ Muuramen seurakunnan kirkkoherra Simo Lampela, suullinen tiedonanto.

¹²⁹ Sonninen 2002. AAM/Pk.

¹³⁰ Vähäkangas 1996, 29–32 ja 55–56.

piirustuskoulussa vuosina 1906–08. Ennen maalarinopintojaan Lönnberg valmistui puusepäksi. Piirustuskoulussa hän tutustui muihin tuleviin modernisteihin, kuten Jalmari Ruokokoskeen (1886–1936) sekä tämän hyviin ystäviin Tyko Salliseen (1879–1955), Yrjö Ollilaan (1887–1932) sekä Juho Mäkelään (1885–1943). Vuonna 1913 Lönnbergillä ja Jalmari Ruokokoskella oli yhteinen huomiota herättänyt näyttely Ateneumissa, mutta Lönnberg jäi itsensä läpilyöneen Ruokokosken varjoon.¹³¹

William Lönnberg asui suuren osan elämästään Tanskassa, jonne hän lähti vuonna 1914 Suomen Taideyhdistyksen Hovingin apurahan turvin opintomatkalta. Hän asettui asumaan räätälimestari Rydengin luokse Helsingøriin, jonka perheen ympärille oli muodostunut merkittävä taiteilijasiirtokunta. Siellä olivat viettäneet aikaa myös monet Lönnbergin ystävästä, kuten Tyko Sallinen. Siteet perheeseen säilyivät yllä pitkään, sillä vuonna 1923 Lönnberg meni naimisiin Rydengin vanhimman tyttären Alman kanssa. Lönnberg muutti vuonna 1916 Kööpenhaminaan, jossa taiteilija saattoi tutustua tanskalaisiin taiteilijoihin ja eri museoiden kokoelmiin. Kööpenhaminasta pari muutti Etelä-Ranskaan Cagnesiin. Lönnberg vieraili Suomessa vuosina 1924–1926, jolloin hän järjesti näyttelyitä sekä yritti saada töitään myydyksi. Lopullisesti Lönnberg palasi Suomeen vuonna 1928. Seuraavan vuosikymmenen puolestavälistä lähtien hänelle jäi vähemmän aikaa maalaamiseen, sillä Lönnberg toimi opettajana vuodesta 1935 vasta avatussa Vapaassa taidekoulussa ja Suomen Taideyhdistyksen piirustuskoulussa.¹³²

William Lönnberg maalasi henkilö- ja muotokuvia, maisemia sekä asetelmia. Kevään 1910 jälkeen Lönnberg maalasi voimakkain värein ekspressionistisia maisemia ja henkilökuvia, mutta oli myös kiinnostunut maalauksen rakenteesta. Lönnberg maalasi muuraamalla erivärisiä kerroksia päällekkäin siten, että alemmat kuulsivat läpi. Värikontrastit kiinnostivat Lönnbergiä ja väripaletti

---

¹³¹ Kasvio 1988, 11.

¹³² Kasvio 1988, 12.

koostui taitetuista väreistä. Tanskaan muuton jälkeen taiteilijan tyyli kuitenkin muuttui. Vuoden 1917 jälkeen Lönnberg tyytyi niukkaan värivalikoimaan ja maalaukset perustuivat vastakkaisten väripintojen keskinäiseen sommitteluun. Hänen maalauksensa tuolta ajalta on liitetty marraskuulaiseen ekspressionismiin¹³³. Teosten värit myös tummuivat. 1920-luvun vaihteessa Lönnberg palasi värikylläiseen maalaustapaan ja myös teosten koko kasvoi.¹³⁴ Samaan aikaan Muuramen kirkon alttariseinämaalauksen kanssa, William Lönnberg maalasi maisemamaalauksen *Maisema Muuramesta*, jossa korostuvat tummat värit ja kubistiset pinnat (Kuva 83).

Muuramen kirkon alttariseinämaalaus on maalattu puolipyöreään apsidiin ja se on jaettu horisontaalisesti kolmeen erilliseen aihekenttään: ylimmäinen kuvakenttä esittää vuoristomaisemaa, keskikenttään on kuvattu varsinainen tapahtuma, jossa Pietari ja Johannes parantavat ramman ja alimpaan kenttään on kuvattu kolme erilaista maisemaa rakennuksineen. Muuramen kirkon maalaus on tehty luultavimmin rappauspohjalle kalkkimaalilla sekko- ja/tai sekatekniikalla¹³⁵.

Muuramen kirkon alttariseinämaalauksen maisemakuvaus viittaa Alvar Aallon ihannoimiin Italian kaupunkimaisemiin. Maalauksen keskiosan maisemassa on kuvattu kukkulan rinteeseen rakennettuja, toisiinsa porrasmaisesti sijaitsevien vaaleiden talojen muodostama kylä, jonka kruunaa korkealle kohoava kapea torni. Kylään vievä tie on reunustettu sypressillä. Maalauksen värisävyt toistuivat kirkon interiöörin väriyksessä. William Lönnbergin Muuramen kirkon

¹³³ Marraskuun ryhmä sai alkunsa yhteysnäyttelystä, jonka Alvar Cawén, Marcus Collin, Gabriel Engberg, Juho Rissanen ja Tyko Sallinen pitivät loppuvuonna 1916 Ateneumissa. Samat taiteilijat avasivat uuden näyttelyn marraskuussa 1917 Strindbergin taidesalongissa, jolloin päätettiin perustaa varsinainen taiteilijaryhmä. Tyyllillisesti ryhmän jäsenillä oli enemmän tai vähemmän yhtymäkohtia Cézannen taiteeseen sekä ekspressionismille ja kubismille ominaiseen sommitteluun ja väriinkäyttöön. Marraskuun ryhmälle on annettu kansallisen taiteen luonnehdinta, sillä murrettu väriasteikko ja rosainen rakenteellisuus sopivat kuvaamaan karuksi ja kaunistelemattomaksi leimattua suomalaisuutta. Huusko 2001, 379.

¹³⁴ Ojanperä 2001, 345. Kasvio 1990, 181.

¹³⁵ Koska alttarimaalauksen sideainetta/aineita ja laastia ei ole analysoitu, ei voida tarkasti tietää maalaus pohjaa tai – tapaa. Maalauksen pinnassa on paikoitellen hyvinkin erilaisia maalipinnan rakenteita ja kiiltoasteita. Sonninen 2002. AAM/Pk.

alttarimaalauksessa maiseman käsittely ja rakennusten massoittelu lähentelee kubismia. On mielenkiintoista huomata, että temppeli on kuvattu äärimmäisen yksinkertaisena ja pelkistettynä pylväskaarikäytävänä. Tilavaikutelma on samankaltainen kuin Aallon suunnittelemassa loggiassa.

Ei tiedetä tarkkaan, miten William Lönnberg sai Muuramen kirkon seinämaalaustyön. Suuri osa vuosien 1918–1945 aikana alttaritauluja tehneistä 68 taiteilijasta oli saanut taidekoulutuksen, joten heitä voidaan pitää ammattitaiteilijoina. Heistä useimmat on myös mainittu julkaistuissa taiteilijamatrikkeleissa. Tärkein opiskelupaikka oli Suomen Taideyhdistyksen piirustuskoulu Helsingissä ja lisäksi opintoja oli suoritettu Taideteollisessa keskuskoulussa, Helsingin yliopiston piirustussalissa, Turun taideyhdistyksen piirustuskoulussa ja Viipurin taiteiden ystävien piirustuskoulussa. 46 taiteilijaa oli tehnyt opintomatkan tai useampia ulkomaille. Muutama oli täydentänyt opintojaan ulkomailla pitempäänkin. Vähän yli puolet tekijöistä, eli 36, kuului Suomen Taiteilijaseuraan, ja monella oli merkittäviä luottamustoimia taideinstituutioissa. Varsin merkittävissä asemissa taiteilijajärjestöissä olivat esimerkiksi Väinö Aaltonen, Väinö Blomstedt, Alvar Cawén, Eero Järnefelt, Anton Lindforss, Elias Muukka, Yrjö Ollila sekä William Lönnberg. Vaikka tarkasteltava aika ei ollut otollinen taiteilijaryhmittymille, muutamat taiteilijat olivat kuuluneet 1910-luvun taiteen uudistusliikkeenä pidettyyn Marraskuun ryhmään. Myös William Lönnbergin on usein nähty kuuluvan lähelle ns. Sallisen ryhmää. Osalla alttaritauluja maalanneista, kuten Lönnbergillä, oli vankka asema taideinstituutioissa myös opetustoiminnan kautta.¹³⁶

On oletettavaa, että Alvar Aalto vaikutti Muuramen kirkon alttariseinämaalauksen maalarin valintaan. Varhaisissa luonnoksissa, rakennusselityksessä sekä kustannusarviossa on maininta apsidia koristavasta freskomaalauksesta, joten on luonnollista, että Aalto ehdotti seurakunnalle myös maalauksen toteuttajan. Luultavimmin Aalto tunsikin Lönnbergin

---

¹³⁶ Vähäkangas 1996, 48–51.

henkilökohtaisesti ja ehdotti tälle urakkaa. Alvar Aalto -säätiön asiakirja-arkistosta löytyy mielenkiintoinen sähkösanoma, jonka Muuramen seurakunnan kirkkoherra Nikolai Honkala on lähettänyt Aallon toimistoon. Lyhyt viesti kuului, ”*Päätimme asian järjestää ehdotuksesi mukaan. Toimita alttarimaalaus*”.¹³⁷ Arkistoaineistosta ilmeni myös, että Aalto oli henkilökohtaisesti puhelinyhteydessä Lönnbergin kanssa. Aalto laskutti seurakuntaa puheluista, joita hän oli soittanut Lönnbergin ateljeehen.¹³⁸

Myös Keski-Suomen Museon arkistosta löytyi maininta William Lönnbergistä, joka liittyy hänet Alvar Aallon yhteyteen. Keski-Suomen Suoja Oy:n johtokunnan kokousten pöytäkirjoista löytyy mielenkiintoinen tieto, jonka mukaan Jyväskylän Suojeluskuntatalon teatterin eteishallin koristemaalaukseen annettiin taiteilija William Lönnbergin suoritettavaksi 12 000 mk hinnasta.¹³⁹ Ei tiedetä toteutuiko maalaushanke, sillä suojeluskuntatalon sisustustyöt suoritettiin pääosin vuoden 1929 lopussa ja tällöin jo vanhentunut klassinen dekoraatio oli helppo jättää toteuttamatta tai esittää hillitymmässä muodossa. Lähes kaikki työselityksessä mainitut koristeaiheet jätettiin pois.¹⁴⁰

4.3 Lehteri ja sakasti

Alvar Aallon mielestä kirkkotaiteen laiminlyödyin osa oli lehterirakenne ja erityisesti sen alle jäävä kirkon osa oli useimmiten hänen mielestään muodoton. Aalto kirjoitti Muuramen kirkon lehteriä kannattelevien pylväiden järjestelmän sekä niiden suhteen penkkeihin ja käytäviin olevan siten tehty, että lehterin alapuolinen tila esiintyy puhtaana rakennustaiteellisena motiivina. Lehteri oli vapaa kappale pylväiden varassa, kuten Kemijärven kirkossa (Kuva 14). Siten

¹³⁷ Sähkösanoma, N. Honkala, Toukokuu 1929, AAM/Ak/Kirjeet.

¹³⁸ Kirkon rakentamista ja kunnossapitoa koskevia asiakirjoja 1918-, III Fd1, MSKA.

¹³⁹ Heli-Maija Voutilaisen tekemät muistiinpanot Keski-Suomen Suoja Oy:n johtokunnan kokousten pöytäkirjoista ajalta 23.11.1925–24.9.1932, 3.8.1929, KSM/Ta.

¹⁴⁰ Pakoma 2008, 50 ja 64.

oli mahdollista, että valoa saatiin lehterille suoraan kirkkosalin sivuikkunoista. Lehterin lattia nousi porrastetusti kohti takaseinää, siten kaikilta penkkiriveiltä saattoi nähdä paremmin kirkkosaliin. (Kuvat 84 ja 85) Urut Muuramen kirkkoon toimitti Kangasalan urkutehdas vuonna 1944¹⁴¹.

Muuramen kirkon sakasti sijaitsee kellotornin alakerrassa, jonne on sisäänpääsy kirkkosalin kuoriosasta sekä erillisestä ulko-ovesta kirkon pitkältä itäseinämältä. Sakasti oli kirkon ainoa tila, joka oli säilynyt lähes alkuperäisessä kunnossa ennen 1970-luvun peruskorjausta. Siitä tiedetään siis eniten ja sen huonekalut on tallennettu Alvar Aalto-museon kokoelmiin. Sakastin seinät oli alun perin luultavimmin maalattu tumman sinisellä ja lattia päällystetty tummanruskealla Mettlacher-laamalla. Sakastin alkuperäiseen irtaimistoon kuuluivat Aallon suunnittelemat kirjoituspöytä, tuoli, vaatekaappi sekä penkki (Kuva 86). Luonnosten mukaan kalusteet oli suunniteltu vuonna 1928 samaan aikaan Lounais-Suomen Maalaistentalon sisustusten kanssa. Näiden lisäksi sakastissa oli naulakko ja jakkara Muuramen Huonekalutehtaan mallistosta sekä pienesineistöä, kuten kolehtihaavi ja tarvittavaa kirjallisuutta¹⁴². Valo virtasi tilaan pienestä ikkunasta. Luonnon valon lisäksi sakastin valaistuksena oli PH-valaisin ja kirjoituspöydän päälle seinälle sijoitettu kynttilälampetti. Seinällä oli myös metalliristi, joka oli Taito Oy:n valmistama.¹⁴³

Sakastin puinen kirjoituspöytä oli petsattu tumman ruskeaksi ja sen pöytälevy oli päällystetty vihreällä saralla. Pöydän jalkoina toimivat toisella puolella neljän laatikon laatikosto, jonka pyöreät vetimet olivat kullan väriseksi maalattua messinkiä. Pöydän toinen jalka muodostui pöytälevyn takakulmaan kiinnitetystä ohuesta raudasta muodostetusta kolmion mallisesta kehikosta. Etujalkaa ei tällä puolella ollut lainkaan. Alvar Aalto-museon intendentti Kaarina Mikonranta esittää, että toisen etujalan puuttumisen syynä saattoi olla se käytännön syy,

¹⁴¹ Kirkon rakentamista ja kunnossapitoa koskevia asiakirjoja 1918-, III Fd 1, MSKA.

¹⁴² Jakkara oli tuolitehtaan mallistosta numeroa 70 sekä naulakko 80 cm levyinen numeroa 156. Kopio Muuramen Huonekalutehtaan laskusta Muuramen seurakunnalle, 24.7.1929, AAM.

¹⁴³ Muuramen seurakunnan omaisuusluettelo, Eri hallintoelinten ja toimikuntien pöytäkirjoja ja niiden liitteitä 1918-, II Ck 2, MSKA.

että siten pöytää oli helpompi käyttää ahtaassa tilassa ja pitkässä papin messukasukassa. (Kuva87)¹⁴⁴

Sakastin tuoli on mielenkiintoinen ja tärkeä esimerkki Alvar Aallon modernin huonekalusuunnittelun muodostumisesta 1920-luvun lopulla. Tuolin kaareva istuinosa muodostuu pehmustetusta ja nahalla päällystetystä yhtenäisestä kappaleesta, joka yhdistyy jalkaosaan, joka muodostuu suhteellisen karkeasta rautaisesta kehikosta. Tuolia voidaan pitää edelläkävijänä Aallon huonekalusuunnittelussa, sillä siinä toteutuvat ne perusajatukset, jotka ovat olleet kantavina ajatuksina koko Aallon huonekalumuotoilussa. (Kuva 89). Samoihin aikoihin Aalto suunnitteli Turun Sanomien taloon tuolityypin, joka muistuttaa Muuramen kirkon sakastin tuolia. Niissä oli teräsputkesta taivutettu jalkaosa ja vanerista taivutettu istuin (Kuva 90). Sakastin pitkän pyöreäpäisen puisen penkin runko valmistettiin arkkitehdin piirustusten mukaan koivuvanerista taivuttamalla ja pehmustettiin sekä päällystettiin harmaanvihreällä kankaalla, joka luonnoksissa on määritelty sametiksi (Kuva 88).

4.3 Seurakuntasali

1920-luvulla rakennetuissa kirkoissa seurakuntasali oli ajanmukainen lisäys kirkkotiloihin. Usein seurakunnilta puuttui kokoontumis- ja seurustelutila, jonne kirkkokansa saattoi kerääntyä jumalanpalveluksen jälkeen. Muuramen kirkkoon seurakuntasali päätettiin rakentaa juuri tilojen puutteesta johtuen.

Muuramen kirkon seurakuntasaliin on suora sisäänkäynti Muuramen kirkon kuorista. Oviaukkoon oli aluksi suunniteltu pylväskaari-aihe, mutta se pelkistyi

---

¹⁴⁴ Mikonranta 2005, 53.

suorakulmaiseksi aukoksi (Kuvat 91 ja 66). Rakennusvaiheessa oviaukko tuettiin toisesta reunasta sileällä pyöreällä pylväällä, kun todettiin sen olevan rakenteeltaan liian heikko (Kuva 93). Myöhemmin aukko suljettiin puisella paljeovella, jotta tila saatiin eristettyä kirkkosalista itsenäiseksi huoneeksi. Seurakuntasalin pohjoispuolen seinällä on yksi suuri ja teräsrunkoinen ja pieniruutuinen ikkuna, jonka lisäksi tilaa valaistiin PH-sähkövalaisimilla (Kuvat 92 ja 93). Muuramen kirkon seurakuntasalin yksinkertaiseen sisustukseen kuuluivat Aallon suunnittelemat tummaksi maalatut puiset pitkät penkit. Alun perin penkit olivat 3,5 metriä pitkiä, mutta ne katkaistiin kahtia vuonna 1935, jotta salin sisustus olisi ollut käytännöllisempi (Kuvat 93, 94 ja 95)¹⁴⁵.

Seurakuntasalin pitkällä ikkunaseinällä oli yksinkertainen portaikko alakertaan, jossa sijaitsivat pieni keittiö, eteinen sekä tiloja lämmitystä varten (Kuvat 47, 96 ja 97). Seurakuntasalin portaikon kaiteen ratkaisu muistuttaa Erik Bryggmanin suunnitteleman huvilan Villa Solinin (1927) yläkerran aulan portaikon kaideratkaisua. Alkuperäisissä luonnoksissa eteishallista yläkertaan johtavien marmoriportaiden kaiteet näyttivät puusta sorvatuilta, mutta ne muutettiin ilmeisesti vasta rakennusaikana funktionalistisen yksinkertaisiksi (Kuva 98).¹⁴⁶ Sekä Aalto että Bryggman saivat vaikutteita modernistien, kuten esimerkiksi Le Corbusierin, asuinrakentamisesta.

4.4 Sisustuksen elementtejä

4.4.1 Klassismin värimaailma

Pohjoismaisen klassismin värimaailma oli voimakas ja vaikutteet löytyivät

¹⁴⁵ Muuramen seurakunnan kirkkoneuvoston kokousten pöytäkirjat v 1920-, II Cb 1, 28.7.1935, MSKA

¹⁴⁶ Soiri-Snellman 1991, 142.

antiikin perinnöstä sekä arkeologisista löydöistä. Suosittuja värejä olivat voimakkaat värit, kuten syvänpunainen, musta ja tummansininen. Käytettiin myös kirkkaampaa punaista, ns. *pompejinpunaista*, keltaista, murrettua vihreää, taivaansinistä, okraa sekä koristeissa kultaa. Vaikutteita saatiin esimerkiksi vuonna 1922 Egyptistä, Kuninkaiden laaksosta löydetystä faarao Tutankhamonin haudasta ja sen esineistöstä. Arkkitehtuurissa egyptiläisyys näkyi muun muassa mittakaavan liioitteluna ja värimaailmana. Pohjoismaisessa rakennustaiteessa palattiin myös yleisesti 1730–50-luvuilla arkkitehtuuriin vaikuttaneeseen vahvaan värimaailmaan, joka oli saanut innoituksensa Herculaneumin ja Pompeijin löytymisestä sekä Paestumin arkeologisista kaivauksista. Pelkistettyjen muotojen ja koristeaiheiden yhdistäminen täyteläisiin väreihin loi eksoottisen vaikutelman.¹⁴⁷ Maalipintojen tehoa voimistettiin 1920-luvulla Italiasta omaksutun stukkatuuri-rappaustekniikan avulla. Stukkotekniikassa karkean rappauksen päälle levitettiin marmorijauhetta sisältävää kalkkilaastia, johon myös väripigmentti sekoitettiin.¹⁴⁸

Muuramen kirkon alkuperäisestä interiöörin värityksestä ei ole ollut varmuutta, sillä pinnat on uusittu moneen kertaan ja kirkon sisätilojen väritys on muuttunut alkuperäisestä asusta huomattavasti. Nykyinen asu on vuosina 1978–79 tehdyn peruskorjauksen jälkeinen. Kirkkosalin seinät ovat valkoiset ja alkuperäiset maalatut puupinnat on korvattu uusilla lakatuilla mäntypinnoilla. Peruskorjauksen yhteydessä kirkkoon uusittiin myös valaistus sekä alkuperäiset kiinteät ja irralliset kalusteet korvattiin uusilla (Kuvat 142–144). Käsittelen tarkemmin kirkon kokemia muutoksia eri vuosikymmeninä luvussa 5.

Muuramen kirkon rakennusselvityksessä mainitaan sisäpintojen kohdalla, että kaikki seinät ja katot, joista toisin ei mainita, rapataan sisällä karkeaan pohjalaastiin ja sen jälkeen mahdollisimman hienoon silityslaastiin. Erityisesti

¹⁴⁷ Standertskjöld 2006, 101; *20-luvun kasvot*, Suomen Taideakatemia näyttelyjulkaisu 40/1972. Työryhmä Levanto, Marjatta. Pasanen, Osmo. Sarajas-Korte, Salme. Sinisalo, Soili. Valtion painatuskeskus.

¹⁴⁸ Pakoma 2008, 74.

mainitaan myös, että laastin viimeinen hiertäminen on tehtävä hienoista hiekasta ja seulotusta, erityisen hyvin sammutetusta kalkista.

Rakennus selvityksen mukaan seinäpinnat tuli maalata kalkkivärillä ja pilareissa tuli käyttää vahalla käsiteltyä pintaa. Maalaustyöstä mainitaan, että kaikki puupinnat, kuten ikkunat, ovet sekä listat maalataan öljyväreillä. Alttarilla, saarnastuolissa sekä kaikissa kuorin puuosissa maalauksen oli tarkoitus olla himmeäpintaista lakeerattua pintaa. Kattoholvi oli tarkoitus maalata lasuurivärillä, laakaosa ja listat himmeämmällä pinnalla. Himmeällä lakkapinnalla oli tarkoitus myös maalata pylväiden kapiteeleja.¹⁴⁹ Alkuperäisessä kustannusarviossa maalaustöiden kohdalla mainitaan sisätilojen maalaustyöt öljyvärillä sekä seinien maalaus kalkkivärillä. Lisäksi on annettu kustannusarvio lattian laseeruksesta. Koristemaalaukset on poistettu listalta.¹⁵⁰ Mielenkiintoista on, että sakastin seinät ja seurakuntasalin katto oli tarkoitus käsitellä pintoihin jaettuna kolmeen väriin. Kumpaankin huoneeseen oli lisäksi tarkoitus tehdä neljän senttimetrin levyinen sabluunalla maalattu friisi. Samoin oli tarkoitus käsitellä myös kirkon eteinen.¹⁵¹ Näitä koristeaiheita ei tietävästi maalattu kirkkoon, vaan sisätilan värityys pelkistyi rakennusvaiheessa eri värisävyjen käyttöön.

Alvar Aalto-museon piirustusarkistosta löytyy mielenkiintoinen dokumentti Muuramen kirkon värejä koskien. Se on Aallon toimiston laatima lista värisävyistä, joita on pohdittu käytettäväksi sekä kirkon eksteriörissä että interiörissä. Paperissa on logo *Arkkitehti Alvar Aalto/Suomi/Turku*, joten tämä viittaa ajankohtaan, jolloin Aaltojen toimisto oli siirtynyt Jyväskylästä Turkuun.¹⁵²

Alvar Aalto-museon piirustusarkistosta löytyneessä dokumentissa kirkkosalin seinien väriksi on laitettu saven harmaa ja katon holvin väriksi ”*tumma sininen*”

¹⁴⁹ Muuramen seurakunnan kirkko. Rakennus selvitys, Alvar Aalto, AAM/Pk.

¹⁵⁰ Kustannusarvio, Kirkon rakentamista ja kunnossapitoa koskevia asiakirjoja 1928-, III Fd 1, MSKA.

¹⁵¹ Muuramen seurakunnan kirkko. Rakennus selvitys, Alvar Aalto, AAM/Pk.

¹⁵² Muuramen kirkko, Selvitys väreistä. AAM/Pk.

kuollut". Kirkkosalin katon palkkien sivut suunniteltiin maalattavaksi tumman harmaalla ja alapuolelta mustaksi. Kirkkosalissa oleva "konsolilaatta" oli suunniteltu maalattavaksi oranssiin vivahtavalla punaisella ja sen sivut mustanruskealla. Konsolilaatta-sanankäyttö tässä yhteydessä herättää kysymyksen, että mitä osaa sillä tarkoitetaan. Muuramen kirkon luonnoksissa eikä rakennusselvityksessä ole mainintaa kyseisestä osasta. Viitasaaren kirkon työselitysluonnoksessa puolestaan on maininta konsolista ja sanaa Aalto käyttää kirjoittaessaan kellotornin muutoksesta ja uusien kelloaukkojen kohdalle tulevista koristekaiteista. Aalto kirjoittaa: "*Koristekaiteen alainen kattolista varustetaan 2½" lankusta tehdyillä konsooleilla*".¹⁵³ Tämän mukaisesti voisi olettaa, että Muuramen kirkossa konsolilaatta-nimityksellä tarkoitetaan katon holvikaaren alapuolisia sivulautoja, jotka ovat keskeinen elementti salin interiörissä. Myös alkuperäiset Valtioneuvoston hyväksymät luonnokset tukevat tätä olettamusta. Niissä holvikaton sivulaudat on koristeltu kuviolistalla ja laveerattu ruskeanpunaisella värillä. Samaa värisävyä on käytetty luonnoksessa myös lehteriä kannattelevien pylväiden kapiteeleissa (Kuva 69).¹⁵⁴

Alvar Aalto ajatteli, että kirkon interiöörin puuosat maalattaisiin mattaöljyvärillä, paitsi kirkkosalin holvikatto "*normaalisti*". Penkit suunniteltiin spaklattavaksi lämpimämmällä kuin tumman harmaalla ja niiden selkäosien ajateltiin olevan mustia. Alttaritilan ikkunasta Aalto käyttää nimitystä "*valoaukko*" ja sen sisäosien väriksi oli suunniteltu "*Intian keltaista*" sävyä. Muuramen kirkon lehterin katon väriksi oli suunniteltu samaa "*kuollutta sinistä*" kuin kirkkosalin tynnyriholvissa. Lehteriä kannattelevat pilarit suunniteltiin maalattavaksi kahdella eri värillä. Seiniä kohti olevat sivut olisi maalattu mustalla ja muut sivut harmaalla. Lehterin kaide tuli spaklata harmaalla.¹⁵⁵

¹⁵³ Viitasaaren kirkko. Tornin ja kirkon sisäosien restaureeraustyö. Työselitysluonnos. Alvar Aalto. AAM/Pk.

¹⁵⁴ Muuramen kirkko leikkauspiirustus, Alvar Aalto, Helmikuu 1927, 20–536, AAM/Pk.

¹⁵⁵ *Ibid.*

Dokumentin mukaan seurakuntasaliin olisi tullut koristemaalattu katto. Kattoon suunniteltiin ilman friisilistaa ja kalkkivärillä maalattua ruutujakoa, jossa jakoviivat olisivat olleet harmaat. Seinien väriksi on kirjattu ensin vaalean keltainen, mutta keltainen väri on kuitenkin viivattu yli ja korvattu vaalean harmaalla. Eteisen seinien ja mahdollisesti katon väriksi suunniteltiin mustaa. Sakaristoon johtava käytävä olisi maalattu tummanruskeaksi ja itse sakaristo ”foijan punaisella”.¹⁵⁶

Keväällä ja kesällä 2010, suunnitteilla olevan peruskorjauksen yhteydessä, Muuramen kirkossa tehtiin ensimmäistä kertaa konservaattori suorittama väritystutkimus, jolla selvitettiin kirkon ulko- ja sisätilojen alkuperäisiä värisävyjä. Kartoituksen teki konservaattori Elina Järvelä Ukri Oy:stä¹⁵⁷. Jotta interiöörin kokonaisvaltainen väritys saatiin selville, tutkittiin kaikki kirkon kiinteät rakennusosat. Tutkimus tehtiin ns. värityskartoituksena, jossa pienissä pinnan avauksissa tarkasteltiin värikerrosten määriä ja havainnointiin alustavasti pintojen laatua¹⁵⁸. Värikerroksia otettiin esille mekaanisesti kirurginveitsellä raaputtaen, pintoja kevyesti vedellä kosteuttaen tai Nitromors-maalinpoistoainetta apuna käyttäen. Kartoituksessa tehtiin myös ns. kraatteriavauksia tai – kairauksia eri aikaisten pintojen esiin saamiseksi. Maalityyppien ja värisävyjen määrittäminen perustui Järvelän kartoituksessa visuaaliseen arviointiin. Elina Järvelällä oli väristyskartoitusta tehdessä apunaan tutkielmani keskeneräinen teksti.¹⁵⁹

Elina Järvelän värityskartoituksessa selvisi, että Muuramen kirkossa on toteutettu Aallon toimistossa laadittua väriyssuunnitelmaa, sillä löydettyt värisävyt vastaavat Aallon toimiston laatiman listan värisävyjä. Kirkkosalin tynnyriholvin alkuperäinen panelointi on säilynyt uudemman paneloinnin alla.

---

¹⁵⁶ Muuramen kirkko, Selvitys väreistä. AAM/Pk.

¹⁵⁷ Järvelä, Elina (2010) *Muuramen kirkko. Värityskartoitus*, Ukri Oy, POA.

¹⁵⁸ Elina Järvelä on raportissaan merkinnyt eri värikerrokset numeroin fragmenteista ottamiinsa valokuviiin. Alin värikerros on merkitty numerolla 1. ja muut värikerrokset juoksevilla numeroinnilla alimmasta ylimpään. Järvelä 2010. POA.

¹⁵⁹ Järvelä 2010, 1, POA.

Alkuperäisen kattopaneelin värikerroksista ilmeni, että katon alkuperäinen värisävy on ollut ohuesti maalattu tummansininen. Sininen pigmentti saattaa olla lasuurimaisessa värissä joko indigon- tai preussinsinistä. Sinisen päällä on paksu, ruskeanmusta maalipinta, joka Järvelän mukaan on mahdollisesti 1950-luvun korjausten aikainen eristävä tervamaalikerros (Kuva 99).¹⁶⁰

Alvar Aallon Jämsän kirkon kilpailuluonnosten joukosta löytyy mielenkiintoinen interiöörikuva, jossa kirkkosali on sävytetty voimakkailla väreillä. Salin katon värit on tummansininen ja musta. Kirkkosalin sivulaivojen seinät ovat intensiivisen punaiset ja katto musta (Kuva 100). Luonnoksessa toistuvat samat värisävyt, joita Aalto varioi 1920-luvun varhaisemmissa töissään, kuten esimerkiksi Jyväskylän työväentalossa, Seinäjoen suojeluskuntatalossa (1924–26) sekä Villa Väinölässä (1926).

Sininen oli 1920-luvun klassismin suosikkivärejä ja Aalto saattoi varioida Muuramen kirkon suunnitelmissa Gunnar Asplundin suunnitteleman Skandia-elokuvateatterin (1922–23) värimaailmaa (Kuva 101). Kirjoittamassaan Asplundin muistokirjoituksessa Aalto muisteli ensi kertaa, jolloin tapasi Asplundin vielä keskeneräisellä Tukholman kaupungintalolla. Asplund itse vertasi teatterin väritystä Sisilian Taorminassa kokemiinsa tunnelmiin indigonsinisestä tähtitaivaasta. Sama yönsininen löytyy myös Jyväskylän suojeluskuntatalon juhlasalin seinistä ja kävelyhallin katosta. Kirkkaampana sininen väri oli siellä käytössä pääportaikon katossa.¹⁶¹ Villa Väinölästä on vuoden 2010 laajan peruskorjauksen yhteydessä löydetty klassismin värimaailmalle ominaisia värejä. Alvar Aalto käytti veljelleen suunnitteleman huvilan eteisaulan katossa taivaansinistä väriä ja muiden huoneiden seinäpinnoista paljastui muun muassa pompeijin-punainen väri¹⁶². Jyväskylän Työväentalossa ja Seinäjoen suojeluskuntatalossa Aalto käytti rikkaita värejä ja

¹⁶⁰ Järvelä 2010, 5, POA.

¹⁶¹ Holmdahl et. al 1981, 46; Pakoma 2008, 73.

¹⁶² Tuula Pöyhien suullinen tiedonanto, 29.9.2010.

kuvioita, jotka olivat ajalle tyypillisiä. Molempien rakennusten lämpimän vaaleita julkisivuja ryhdittivät yksityiskohdissa käytetyt voimakkaammat värit sekä valkoinen. Sisätiloja hallitsivat maalatuissa pinnoissa ja valaisimissa käytetyt lämpimän tummat sävyt; maankeltainen, pompeijin-punainen, koboltin sininen ja musta. Koristeissa oli käytetty myös kultaa (Kuvat 102, 103a ja 103b.)¹⁶³

Elina Järvelän Muuramen kirkkoon tekemässä värityskartoituksessa selvisi, että kirkkosalin sisäkaton nykyisen mäntykoteloinnin alta löytyneiden alkuperäisten sivurakenteiden, konsolilaattojen, alapintojen alin värikerros on ollut poltetun terran/siennan sävyinen öljyväri. Aallon suunnitelmissa laattojen alapinnat suunniteltiin maalattavaksi ”*oranssiin vivahtavan punaiseksi*”, mikä sopii näytteestä löytyneeseen alimpaan värikerrostumaan. Sen päällä on kuitenkin samansävyistä tummaa sinistä väriä kuin kattoholvin laudoituksessa. Elina Järvelän mukaan on mahdollista, että punaruskea väri on ollut pohjaväri tai väri on muutettu siniseksi jo kirkon rakentamisen loppuvaiheessa tai heti 1930-luvun alussa (Kuva 104). Heti kirkon valmistumisen jälkeen otetussa kuvassa konsolilaattojen alapinnat näyttävät hyvin tummilta ja saman sävyisiltä kuin kattoholvin muu laudoitus (Kuvat 65 ja 66). Konsolilaattojen pystysivuista saatiin kerättyä pieniä näytteitä, joissa alin värikerros on oletettavasti sinertävän- tai vihertävänharmaa ja himmeäkiiltoinen öljyväri.¹⁶⁴ Muuramen kirkkosalin urkupillikaapistossa on ilmeisesti säilynyt ainoa kirkon alkuperäinen kattopalkki, sillä urut rakennettiin kirkkoon vasta 1940-luvulla. Palkin alemmista värikerroksista ilmeni mielenkiintoinen asia. Väriysselvityksen mukaan palkin sivut oli maalattu himmeäkiiltoisella sinertävän- tai vihertävänharmaalla öljy- tai hartsimaalilla ja palkin alapinta mattamustalla öljymaalilla. Näyttäisi siis siltä, että myös kattopalkkien osalta kirkkosalissa on toteutettu Aallon toimiston väriyssuunnitelmaa, jonka mukaan palkkien sivut olisivat olleet tumman harmaat ja alapuolet mustia.¹⁶⁵

---

¹⁶³ Vidgrén 2008, 61.

¹⁶⁴ Järvelä 2010, 95. POA.

¹⁶⁵ Järvelä 2010, 12 ja 15. POA.

Kirkkosalin seinistä löytyi alimpana värisävynä vaaleahko siniharmaa kalkkimaali (Kuvat 105 ja 106). Alvar Aallon suunnitelmissa seinien väriksi mainitaankin ”*savenharmaa, selvä*”. Salin ikkunasmyygejä on mahdollisesti korostettu tummemman harmaalla sävyllä. Saman suunnitelman mukaan kuorin ikkunasyvennyksen, eli valoaukon, seinien värinä olisi ollut ”*Intian keltainen*”. Elina Järvelän värikartoituksen mukaan valoaukon seinien alimpana värikerroksena on kuitenkin voimakas oranssinpunainen väri (Kuva 107). Kuitenkin valokuvassa, joka on otettu pian Muuramen kirkon valmistumisen jälkeen, ikkunasyvennyksen seinät vaikuttavat samansävyisiltä kuin kirkkosalin muut seinät (Kuva 67). Syvennyksen seinien kerrostumia tutkittaessa havaittiin, että vahvan punaisen päällä erottui roosan ja sinertävän harmaan värin kerrosjäämiä. Tämä viittaisi siihen, että väriyssuunnitelmia on mahdollisesti muutettu maalaustöiden aikana. Onko voimakas väri ollut koskaan todella esillä? Samaa voimakasta oranssinpunaista väriä Aalto käytti seurakuntasalin alakertaan vievien portaiden sisäpinnoissa (Kuva 109)¹⁶⁶. Portaikon, joka vie kuorista ikkunasyvennyksen kautta sakastiin, seinien ja kattopintojen alin värikerros on tumma punaruskea, himmeäpintainen maali. Sakastin portaikon värisävy vastaa Aallon suunnitelmaa. Tumma ruskea on myös kuorin ikkunasyvennyksen seinien oranssipunaisen kanssa samanaikainen kerrostuma (Kuva 108).¹⁶⁷

Muuramen kirkon sakastissa toistuvat Elina Järvelän värikartoituksen mukaan samat värisävyt kuin kirkon pääoven eteistilassa. Alvar Aallon alkuperäisen suunnitelman mukaan sakastin seinäpintojen väri olisi ollut ”*foijan punainen*”, mutta punaista ei tullut esille värikartoituksen fragmenteissa. Esille tuli harmaan musta kerros, joka oli vaikea saada esille ja, joka saattaa olla pohjustusta toiselle värille. Harmaan päällä erottui tumman sininen himmeä öljy- tai temperamaalipinta (Kuva 110). Myös pääoven eteistilan seinistä ja katosta tuli

---

¹⁶⁶ Järvelä 2010, 59. POA.

¹⁶⁷ Järvelä 2010, 96. POA.

esiin alimpana musta kerros, jonka luonne jäi epäselväksi. Sen päällä on kaksi eri sinistä värisävyä. Alempi sininen väri on vaaleampi, heleän sininen. Sen päälle on maalattu voimakas tummempi sininen, joka muistuttaa sakastin sinistä värikerrosta, mutta on maalityypiltään erilainen (Kuva 111). Järvelä on pohtinut kahden eri sinisen yhteyttä, sillä kahden erityyppisen sävyn ei olettaisi olevan pohja- ja pintamaalia. Tummempaa sävyä on myös vaikea saada esiin vaaleamman sävyn päältä. Onko kyseessä värisävyn muuttaminen tai korjaus? Eteistilan ovien ja niiden karmien alin värikerros on himmeän musta.¹⁶⁸

Arkistolähteiden mukaan Alvar Aalto halusi korostaa lehterin rakennetta erillisenä arkkitehtuurielementtinä. Elina Järvelän tekemä värikartoitus vahvisti, että lehterin luonnetta on korostettu myös värityksen avulla. Esimerkiksi lehterin alapuolisia pilareita korostettiin eri värisävyillä Aallon toimiston värisuunnitelman mukaisesti. Ulkoseinien ja keskikäytävän puoleiset sivut oli maalattu sinisen mustalla värisävyllä (Kuva 112). Takaseinän ja alttarin puoleiset sivut oli maalattu puolestaan tummalla sinertävän harmaalla (Kuva 113). Värikartoituksessa tehdyt avaukset ovat kuitenkin pieniä, joten on tehtävä suurempia avauksia, jotta alimman kerroksen väri vaihtelujen suunnat voidaan vahvistaa ja tummat sävyt saadaan määriteltyä tarkemmin.

Kirkkosalin alkuperäisten penkkien alin värikerros on ollut himmeäpintainen ruskea öljymaalikerros. Järvelän mukaan selkänojan molemmiin puolin ja istuinosassa ruskean värin pinnassa on ollut ohut mustanruskea kerros. Yhdessä alemman kerroksen kanssa yleissävy on muodostanut mustanruskean himmeäkiiltoisen pinnan (Kuva 118). Penkin sivupäätyjen ulkopinnoissa ja mahdollisesti käsinojen vaakapinnassa on ollut ruskean värin päällä himmeä yönsininen öljymaali (Kuvat 119). Järvelän tutkimuksen mukaan nämä värisävyt kuuluivat kirkon alkuperäiseen väritykseen. Seurakuntasalin penkeistä ei

---

¹⁶⁸ Järvelä 2010, 46 ja 35. POA.

löytynyt kuin yksi sinertävän harmaa värikerros. Voi siis olla, että ne on kunnostettu ja maalattu uudelleen jossakin vaiheessa.¹⁶⁹

Elina Järvelän raportin mukaan Muuramen kirkon seurakuntasalin seinäpintoihin tehdyissä fragmenteissa tuli esille kaksi eri sävyistä harmaata. Seinien alin värisävy on vaalean sinertävän harmaa, joka vastaa kirkkosalin seinien värisävyä. Toinen värikerros on sävyltään tummempi ja harmaampi värisävy, joka vastaa sävyltään kirkkosalin ikkunasmyygien tummempaa sävyä (Kuva 120). On mahdollista, että vaaleampi sävy on pohjaväri tummemmalle värisävyille. Ennen vuoden 1979 peruskorjausta otetuista värivalokuvissa seinien sävy on tummemman harmaa, joten kuvien perusteella on mahdollista, että seurakuntasalin seiniä ei olisi vaalennettu ennen kuin vasta vuoden 1979 jälkeen (Kuvat 93 ja 94).¹⁷⁰ Vuoden 1958 piispantarkastuksen pöytäkirjassa mainitaankin, että kirkkosalin seinät oli maalattu ja kunnostettu, mutta seurakuntasali ja sakaristo olivat jääneet maalaamatta.¹⁷¹

4.4.2 Kirkollinen esineistö ja tekstiilit

Kirkollisilla tekstiileillä, eli paramenteilla, on tärkeä merkitys jumalanpalveluksen arvon kohottajana ja kirkon kaunistajana. Paramenteilla tarkoitetaan jumalanpalveluksen viettoon, kirkon koristukseen ja pappien vaatetukseen liittyviä tekstiileitä, joilla on myös vertauskuvallinen merkitys. Suomessa nykyisin käytettäviä liturgisia tekstiileitä ovat muun muassa alttarivaate eli antependium, saarnastuolin kirjaliina sekä ehtoollismaljaa peittävä kalkkiliina. Papiston vaatetukseen kuuluvat alban päälle puettava messukasukka ja stola sekä kuorikaapu.¹⁷²

---

¹⁶⁹ Järvelä 2010, 75. POA.

¹⁷⁰ Järvelä 2010, 61. POA.

¹⁷¹ Piispantarkastuksen pöytäkirjoja 1923-, II Cd 1, 3-4.9.1958, MSKA.

¹⁷² Priha 1991, 13.

Alvar Aallolla oli 1920-luvulla aktiivinen rooli kirkollisten tekstiilien suunnittelijana ja arvottajana, sillä Aalto osallistui aktiivisesti esimerkiksi Kristillisen Taideseuran toimintaan. Aalto oli ollut mukana Kuopion kirkkopäivien taidenäyttelyn järjestämisessä vuonna 1926. Sitä edeltävänä vuonna Aalto oli ottanut kantaa kirkkotaiteen alalla virinneeseen vilkkaaseen keskusteluun ja toimintaan artikkelissaan ”Kirkkotaiteestamme”, joka julkaistiin *Käsiteitollisuus*-lehdessä. Siinä Aalto moitti kirkkojen tasoa alhaiseksi. Hänen mielestään uusista kirkkorakennuksista ja paramenteista puuttui uskonnollinen tunne, alttaritaulut olivat huonoja ja kirkkotaiteen suunnittelu vailla hyvää makua.¹⁷³ Koska kirkkotekstiileihin kohdistunut huomio kasvoi selvästi 1920-luvulla, julistivat Käsityön Ystävät ry useita kirkkotekstiilikilpailuja. Esimerkiksi vuonna 1925 julistettiin suunnittelukilpailu ”*maalaiskirkkojen koristeellisia töitä varten*” ja Käsityön Ystävät ry kutsui tuomaristoon johtokunnan jäsenten lisäksi myös pastori Eino Sormusen sekä Alvar Aallon.¹⁷⁴

Muuramen seurakunnan arkistosta löytyneestä omaisuusluettelosta saa käsityksen kirkossa alun perin olleesta irtaimistosta. Luettelon mukaan kirkossa oli uusihopeainen ehtoolliskalusto, johon kuului kalkki, viinikannu, öylättiastia ja lautanen. Ehtoolliskaluston oli lahjoittanut J. Salmela. Alttarille sijoitetut, Taito Oy:n valmistamat, seitsemän uushopeaista kynttilänjalkaa olivat lahjoittaneet johtaja A. Danska sekä hänen sisarensa, rouva Hilja Husgafvel¹⁷⁵ (Kuva 68). Kirkkoon hankittiin myös Alvar Aallon suunnittelemia messinkisiä kynttilänpitimiä, joista oli 39 kappaletta kirkkosalissa, kaksi sakaristossa sekä seitsemän seurakuntasalissa (Kuvat 121 ja 122). Kynttilänpitimet oli lahjoittanut seurakunnalle insinööri Toivo Hietanen. Luettelon mukaan penkkien pätyihin sijoitetut 36 messinkistä kynttilänjalkaa lahjoitti puolestaan Muuramen Tuolitehtaan entisen johtajan Munsterhjelmin perhe (Kuva 123). Omaisuusluettelossa on myös maininta kirkon sähkövalaisimista eli PH-

¹⁷³ Aalto, Alvar ”Kirkkotaiteestamme”, *Käsiteitollisuus* numero 3, 1925.

¹⁷⁴ Priha 1991, 69–71.

¹⁷⁵ Aallon toimiston kirje Taito Oy:lle, 9.12.1929. AAM/Ak/Kirjeet.

valaisimista. Niistä 16 kappaletta oli sijoitettu kirkkosaliin, yksi sakaristoon, kaksi seurakuntasaliin sekä kolme yhteensä sakariston ja kirkon eteisiin.¹⁷⁶ Kirkonkellot Muuramen kirkkoon lahjoitti maanviljelijä Herman Pitkälä. Lahjakirja on päivätty 13.10.1928 ja siinä Pitkälä lupasi lahjoittaa seurakunnalle kolmen kellon hinnan eli yhteensä 17 400 markkaa. Kirkonkokous päätti kiitollisuuttaan osoittaakseen kaiverruttaa kelloihin lahjoittajan nimen.¹⁷⁷

Muuramen seurakunta sai lahjoituksena myös kirkkotekstiilejä. Saarnastuolin kirjaliinan lahjoitti seurakunnalle 50-vuotissyntymäpäivänään ompelijatar Secilia Savonen. Se oli väriltään tumma ja siihen oli kirjailtu kultaisella langalla risti (Kuva 74). Kirkkoon lahjoitettiin myös kaksi messukasukkaa. Valkoisen kasukan lahjoittivat A. Danska yhdessä rouva Hilma Husgafvelin kanssa ja punaisen lahjoitti metsänhoitaja P. E. Minni. Papin kappoja oli kaksi ja toisen niistä lahjoitti tilanhoitaja Karl Jäderholm. Muuramen naiset lahjoittivat sakaristoon maton, pyyheliinat sekä kastemaljan.¹⁷⁸

Alvar ja Aino Aalto suunnittelivat Muuramen kirkon tekstiilit. 29.10.1928 päivätyn originaalipiirustuksen mukaan samettiseen alttariliinaan oli kirjailtu symmetrisesti kultaisella langalla tähkäaiheisiä kuvioita ja alareunaa koristi kultaisesta nyöristä valmistettu, ruuduista muodostuva pitsi (Kuvat 124 ja 68). Alttariliinan valmisti Helsingin käsityöliike¹⁷⁹. Aluksi Aalto suunnitteli alttariliinan pohjaväriin olevan valkoinen, mutta seurakunta toivoi väriin olevan tummempi, jotta liina ei olisi niin herkkä likaantumaan. Seurakunnalla ei myöskään ollut varaa hankkia kahta liinaa, joten alttariliinan toivottiin olevan joko samettia tai verkaa. Näin alttariliinan materiaali olisi ollut käytännöllisempi kuin alkuperäiseksi suunniteltu materiaali.¹⁸⁰ Aaltojen Kemijärven kirkkoon suunnittelema alttariliinassa toistui samankaltainen yksinkertainen tähkäkuvio.

¹⁷⁶ Muuramen seurakunnan omaisuusluettelo, Eri hallintoelinten ja toimikuntien pöytäkirjoja ja niiden liitteitä 1918-, II Ck 2, MSKA; ”Lahjoitukset Muuramen kirkolle”, *Sisä-Suomi*, 1.6.1929.

¹⁷⁷ Muuramen seurakunnan kirkonkokousten pöytäkirjat 1918-1951, 14.10.1928, II Ca1

¹⁷⁸ Ibid.

¹⁷⁹ Lasku Muuramen seurakunnalle Helsingin käsityöliikkeeltä, 23.5.?, Muuramen seurakunnan kirkonarkiston tilitositteet 1927–31, MSKA.

¹⁸⁰ Muuramen seurakunnan kirje Aallon toimistoon, 29.10.1928, AAM/Ak/kirjeet.

Toimiston kirjeistä paljastuu, että sen pohjaväri oli musta, mutta koristevyöhykkeen väri punainen (Kuva 17). Kemijärven kirkon alttarivaatteen valmisti Suomen Käsityönystävät.¹⁸¹

4.4.3 Modernismin piirteitä ja standardijärjestelmät

1920-luvulla alkoi mannermaisten modernistien piirissä keskustelu teollisesti valmistettavien standardituotteiden käytöstä. Alvar Aallon käsitykset rakennusosien tyypisoinnista olivat yhteneväiset johtavien modernistien samaan aikaan esittämien periaatteiden kanssa. Aalto puhui standardisoinnin puolesta heti osallistuttuaan CIAM:in¹⁸² toiseen kokoukseen lokakuussa 1929.¹⁸³

Jo ennen osallistumistaan CIAM:in kokoukseen, Aalto oli kiinnostunut standardisoinnista. Aalto oli suunnitellut yhdessä Erik Bryggmanin kanssa kesäkuussa 1929 pidetyn Turun messujen näyttelyalueen. Se perustui kokonaan standardiosiin, joista näyttelykojut ja mainospylväät voitiin koota joustavasti. Turun Sanomien toimitalon suunnittelu oli alkanut vuoden 1928 alussa. Sitä ennen Aalto oli tutustunut Ranskassa ja Hollannissa arkkitehtuurin uusimpiin virtauksiin. Vuoden 1928 keväällä hän oli kutsunut Sven Markeliuksen pitämään esitelmän arkkitehtipäiville Turkuun aiheesta ”Rationalisointipyrkimykset nykyaikaisessa huoneenrakennustaiteessa”. Aalto oli tavannut Markeliuksen Tukholmassa vuonna 1926 ja tämä tutustutti Aallon uusimpiin arkkitehtuurivirtauksiin. Markelius oli tehnyt matkan Eurooppaan vuonna 1927 ja vierailut muun muassa tärkeässä Stuttgartin Weissenhof -näyttelyssä ja tutustunut Bauhausiin, Walter Gropiuksen ja Le Corbusierin ajatuksiin. Aallon suhteet ruotsalaisiin arkkitehteihin olivat kiinteät ja näiden

---

¹⁸¹ Aallon toimiston kirje Käsityönystävälle, 9.9.1929, AAM/Ak/kirjeet.

¹⁸² CIAM eli Les Congrès Internationaux d'Architecture Moderne (1928-1959).

¹⁸³ Standertskjöld 1992a,85.

kautta Aalto sai runsaasti vaikutteita. Ruotsalaiset arkkitehdit olivat esimerkiksi kiinnostuneet Le Corbusierista heti hänen kirjansa *Vers une Architecture* ilmestyttyä vuonna 1923.¹⁸⁴

Alvar Aalto aloitti omien standardimalliensa suunnittelun 1920-luvun loppuvuosina. Aallon toimiston piirustusarkistosta löytyy mm. sarja standardimallipiirustuksia, jotka on merkitty toimiston omalla standardi-leimalla sekä vuoden 1930 Pienasuntonäyttelyä varten tehdyt piirustukset. Standardileimalla varustetut piirustukset käsittävät tuoleja, pöytiä, kaappeja ja valaisimia sekä kiinteitä sisustuksia sisä- ja ulkotiloihin. Suurin osa niistä on päiväämättä, mutta aikaisin merkitty päivämäärä on 17.4.1929 Turun Sanomien toimitaloa varten. Vaikka piirustusten joukossa on sellaisiakin, jotka on tarkoitettu pelkästään standardimalleiksi, suurin osa on laadittu joko Paimion parantolaa tai vuoden 1930 Pienasuntonäyttelyä varten. Ensimmäiset toteutetut koemallit liittyivät Turun Sanomien taloon.¹⁸⁵

Ennen omien standardimallien suunnittelua Aalto käytti kuitenkin muiden modernistien tavoin jo olemassa olevia standardijärjestelmiä. Eurooppalaiset standardituotteet, kuten Crittal-Braat -teräspuiteikkunat, PH-valaisimet sekä Mettlacher -lattialaatat, edustivat markkinoilla olevia tyyppejä.

4.4.3.1 Teräspuiteikkunat

Erilaiset standardituotteet sopivat modernistien mielestä statuksiltaan erityyppisten rakennusten sisustuksiin huolimatta siitä, kuuluiko rakennus profaani- vai sakraaliarkkitehtuuriin. Funktionalismin arkkitehtuurissa korostui erilaiset aikakauden uudet materiaalit, kuten teräs, lasi ja teräsbetoni, sillä

---

¹⁸⁴ Standertskjöld 1992a, 85–86.

¹⁸⁵ Standertskjöld 1992a, 85.

arkkitehdit pyrkivät käyttämään teollisesti valmistettuja materiaaleja osoituksena rationaalisuudesta. Erityisesti teräspuiteikkunoista tuli uuden teknologian symboleita. Teräspuiteikkunat olivat Suomessa tuontitavaraa 1920-luvun lopussa ja kotimaiset teräspuiteikkunat ja -ovet valtasivat markkinoita 1930-luvun alkupuolella.¹⁸⁶ Paavilainen huomauttaa kuitenkin, että teräspuiteikkuna ei ollut Pohjoismaissa funktionalismin keksintö, vaan sitä esiintyi jo klassismin piirissä 1920-luvulla. Esimerkiksi J.S. Sirénin suunnittelemaan eduskuntataloon tuli Crittall-Braat -tehtaan teräspuiteikkunat.¹⁸⁷

Ulkomaiset teräspuiteikkunajärjestelmät koottiin valssatuista teräsprofiileista (Kuva 125). Suomessa tunnetuimpia ulkomaisia valmistajia olivat saksalaiset Fenestra-Crittall ja Repal, hollantilais-englantilainen Crittall-Braat ja englantilainen Hope sekä ruotsalaiset Ferro ja Idesta. Suomessa valmistettavia teräsikkunajärjestelmiä ei ollut kehitelty samalla tavalla standardoiduiksi kaupallisiksi tuotteiksi.¹⁸⁸ Alvar Aalto käytti Muuramen kirkossa Crittall-Braat -tehtaan teräspuiteikkunoita, jotka tilattiin Göteborgilaiselta jälleenmyyjältä Torsten O. Lindbeck's A/B:ltä¹⁸⁹.

Aalto käytti myös muissa samana ajankohtana suunnittelemissaan rakennuksissa teräspuiteikkunoita, kuten esimerkiksi Standardivuokratalossa Turussa, Turun Sanomien talossa, Jyväskylän suojeluskuntatalossa sekä Lounais-Suomen Maalaistentalossa. Crittall-Braat -teräspuiteikkunoita valmistivat yhteistyössä vuodesta 1918 alkaen kaksi tehdasta, hollantilainen Braat sekä englantilainen Crittall Windows Ltd. Braat-tehdas aloitti toimintansa 1800-luvulla Delftissa, Hollannissa, koristeellisilla rautatöillä, mutta myöhemmin toimintaa laajennettiin esimerkiksi mittatilauksina pronssista valmistettuihin ikkunanpuutteisiin. Niitä käytettiin esimerkiksi vuonna 1908 valmistuneessa

¹⁸⁶ Heikinheimo 2002, 6 ja 13.

¹⁸⁷ Paavilainen 1979, 110.

¹⁸⁸ Heikinheimo 2002, 46.

¹⁸⁹ Muuramen seurakunnan arkistosta löytyy lasku teräspuiteikkunoista Muuramen kirkkoa varten. Sen on hyväksynyt Alvar Aalto omalla allekirjoituksellaan huhtikuussa 1928. Laskun on lähettänyt Göteborgilainen jälleenmyyjä Torsten O. Lindbeck's A/B. Muuramen seurakunnan kirkonarkiston tilitositteet 1927–31, MSKA.

Haagin Rauhan Palatsissa. Vuonna 1913 Braat julkisti uuden modernin ruosteenehkäisykeinoon teräksen käsittelyä varten ja vuonna 1923 haki myös lisenssiä keksinnölleen. Crittall Windows Ltd -tehdas perustettiin Braintreessa, Essexin maakunnassa Englannissa vuonna 1849 ja tehdas valmisti ensimmäiset metalliset ikkunarungot vuonna 1884. Crittall Windows Ltd:stä tuli nopeasti alan pioneeri ja standardisoinnin kehittäjä ja tehtaasta tuli johtava 1900-luvun alun teräspuiteikkunoiden valmistaja.¹⁹⁰ Crittall-Braat -teräspuitejärjestelmä oli laajahko ikkunoiden ja ovien standardimallisto, jonka puitteita oli tilattavissa myös erikoismitoilla. Ikkunat ja ovet koottiin ikkunajärjestelmiksi valssatuista teräsprofiileista. Teollisesta tuotantotavasta johtuen ne olivat myös suhteellisen edullisia.¹⁹¹

Ajan markkinointikeinoihin kuului jo tuotteita käyttäneiden arkkitehtien ja rakennuttajien takuukirjeet järjestelmän ansioista. Alvar Aalto oli jo vuoden 1927 alussa ollut yhteydessä Helsingissä asuvaan arkkitehtiin David Frölander-Ulfiin (1874–1947), joka oli toimittanut hänelle esitteen Crittall-Braat -ikkunoista ja useita takuutodistuksia. Yksi niistä oli Gunnar Asplundin toimistosta, jossa mainitaan, että muun muassa Tukholman uudessa kaupunginkirjastossa oli 174 Crittall-Braat -tehtaan ikkunaa. Toinen takuutodistus oli kanadalaiselta terästehtaalta. Sen mukaan tehdas oli käyttänyt ikkunoita pääasiassa tehdasrakennuksissa, missä kaksinkertainen lasitus oli lämmöneristyksen vuoksi yleisin. Aalto suunnitteli itse ensimmäisen teräspuiteikkunan vuoden 1930 alussa Pienasuntonäyttelyä varten.¹⁹²

Muuramen kirkon rakennusselityksessä Aalto mainitsee, että piirustuksiin on liitetty luettelo niistä ikkunoista, joihin tulee karmit ja kehykset teräksestä. Niiden kiinnitys ja lasitus kuului urakoitsijalle, mutta itse ikkunat karmeineen ja laitteineen hankki seurakunta. Crittall-Braat -teräspuiteikkunoita kirkossa olivat

¹⁹⁰ Netherlands Architecture Institute, Web Presentations, *Frames by the Firm Braat. No Bulky Casements*, http://en.nai.nl/collection/view_the_collection/item/_rp_kolom2-1_elementId/1_103043, Viitattu 12.6.2010.

¹⁹¹ Heikinheimo 2002, 68.

¹⁹² Standertskjöld 1992b, 89–90.

kaikki kirkkoon valoa johtavat ikkunat, seurakuntasalin ikkunat sekä sakariston ikkunat. Kirkon muut ikkunakarmit olivat puisia (Kuvat 126 ja 127).¹⁹³

4.4.3.2 PH-valaisimet

1920-luvulla sähkövalaistus ei ollut uusi asia, sillä vuonna 1929 tuli täyteen viisikymmentä vuotta siitä, kun Thomas Edison (1847–1931) vuonna 1879 oli jättänyt hiililankalamppua koskevan patenttihakemuksensa. Suomessa sähkövalon edut oli tunnistettu yleisesti jo 1910-luvun lopulla. 1920-luvun lopussa merkittävää oli kuitenkin asian voimakas sosiaalinen korostuminen juuri modernin tyyli-suunnan murroksessa. Samaan ajanjaksoon liittyvät myös kaksi merkittävää teknologista kehityskulkua, yhä laajentunut sähköenergian tuotanto sekä hehkulamppujen merkittävä parantuminen. Valaistustekniikan kasvavaa merkitystä ilmensivät myös Teknillisen korkeakouluun valmistunut sähköteknillinen laboratorio sekä vuonna 1926 perustetun Suomen Sähkölaitosyhdistyksen lehti *Voima ja valo*. Teknologisen tietämyksen kehittyminen ja leviäminen oli arkkitehtien kannalta tärkeää, sillä näin valaistuksesta tuli suunnittelussa huomioon otettava asia, joka edellytti myös aiheeseen perehtymistä. Vuonna 1930 perustettiin Sähkölaitosyhdistyksen Valotaloustoimisto, jonka tehtävänä oli valaistusta koskevan valistustoiminnan ylläpitäminen. Alvar Aallolla oli suora henkilökontakti toimiston keskeisiin vaikuttajiin, sillä Aino Aallon veli Aksel Marsio (1881–1938) työskenteli siellä.¹⁹⁴

Vuonna 1927 Alvar Aalto sai Kordelinin säätiöltä matka-apurahan, jonka hän työkiireiden takia saattoi käyttää vasta kesällä 1928. Silloin he tekivät Ainon kanssa opintomatkan lentämällä mannermaalle. Matkan aikana he kävivät Tanskan kautta Pariisissa sekä Amsterdamissa. Ensiksi he matkustivat Tanskaan, missä Aalto tutustui tanskalaiseen arkkitehtina, muotoilijana sekä

---

¹⁹³ Muuramen seurakunnan kirkko. Rakennus selvitys, AAM/PK.

¹⁹⁴ Korvenmaa 2009, 33-36.

toimittajana toimineeseen Poul Henningseniin (1894–1967)¹⁹⁵. Hänestä tuli valaistuksen suunnittelun suhteen tärkeä virikkeiden antaja Aallolle. Tärkeitä olivat esimerkiksi ne virikkeet, joita Aalto sai Poul Henningsenin radikaalista kulttuurilehdestä, *Kritisk Revy*

Poul Henningsenin ajatuksena oli, että metallilankaisessa hehkulampussa oli sellaisenaan neljä puutetta: valo oli liian valkoista, se ei toistanut värejä ja materiaalien luonnetta riittävän hyvin, aiheutti häikäisyä ja oli valonjaoltaan epätaloudellinen. Henningsen otti tehtäväkseen kehittää hehkulampulle sopivan valaisimen ja tuloksena oli PH-lamppu, jolla varsinaisesti tarkoitetaan vuonna 1926 syntyneitä kolmivarjostimista valaisinta.¹⁹⁶

Poul Henningsen oivalsi, että valaisimen varjostin oli mielekästä jakaa useampaan osaan, joiden tuli levittää valonsäteet hajalleen keskittämisen asemasta. Oikean muodon löytämiseksi Henningsen kokeili sekä matemaattisia käyriä, kuten ellipsiä, että piirtämällä hahmoteltuja vapaampia muotoja. Ideat varjostimen lamellien määrästä, muodosta ja sijainnista kehittyivät asteittain. Henningsen osallistui vuoden 1924 Pariisiin *L'Exposition des Arts Décoratifs* -näyttelyä varten järjestettyyn kilpailuun ja voitti ensimmäisen palkinnon. Kilpailussa oli sekä aikaisempia malleja sekä uusi paranneltu malli. Tuloksena oli niin kutsuttu Pariisi-lamppu, jossa oli kuusi uushopeasta eli nikkelipronssista valmistettua lamellia (Kuva 128). Tämän valaisimen ongelmana oli häikäisy. Sen vähentämiseksi Henningsen suunnitteli uudenlaisen enemmän kaareutuvan muodon ja syntyi PH-valaisimelle ominainen kolme varjostinta käsittävä rakenne. Nikkelipronssi oli hankalasti työstettävä materiaali, joten se korvattiin kuparilla, joka kiillottamisen sijasta päällystettiin alapinnoiltaan mattavärillä (Kuva 129).¹⁹⁷

¹⁹⁵ Poul Henningsen opiskeli teknillisessä koulussa Fredriksbergissä, Tanskassa vuosina 1911–1914 sekä teknillisessä opistossa Kööpenhaminassa vuosina 1914–1917, mutta ei valmistunut arkkitehdiksi. Louis Poulsen Lighting A/S:n Internet-sivut, muotoilijat, <http://www.louispoulsen.com/fi>, Viitattu 14.6.2010.

¹⁹⁶ Norvasuo 2009, 50.

¹⁹⁷ Norvasuo 2009, 51–52.

PH-valaisimen muotoilun lähtökohtana oli heijastava, logaritmiseen spiraaliin perustuva monivarjostinjärjestelmä, jossa valonlähteen polttopiste sijaitsi spiraalin keskellä. Ajatuksena oli, että valaisin antoi häikäisemätöntä valoa (Kuva 130). Jokainen ylävarjostin oli yhdistetty keski- ja alavarjostimeen, joiden keskinäinen suhde oli lähes 3:2:1. Näin jokainen varjostin vähensi tasaisesti valon säteilyä. PH-valaisimet suunniteltiin monipuoliseksi valaisinjärjestelmäksi, jossa varjostimen koko, materiaali sekä pinnat voitiin yhdistellä optimaalisen valaistusratkaisun saavuttamiseksi. Varjostimia oli mahdollista saada erikokoisina ja eri sisäpinnoilla, esimerkiksi valkoiseksi maalattuna tai hopea- tai kultapinnoitettuna. Erisävyisten sisäpinnoitteiden tarkoituksena oli luoda erilaista valoa. Poul Henningsen itse ajatteli, että ravintolan valaistuksen tuli olla lämmin ja viihtyisä, joten siellä tuli käyttää kultapinnoitettuja valaisimia, kun taas sairaalassa tuli käyttää valkoiseksi maalattua varjostinta. Ensimmäisten valaisimien varjostimet olivat metallisia, mutta pian Henningsen halusi kehittää valaisimen laajemmalla valonjaolla. Tuloksena syntyivät opaalilasivarjostimet hiekkapuhalletuilla sisäpinnoilla.¹⁹⁸

Yhteistyö Poul Henningsenin ja Louis Poulsen & Co -yhtiön välillä alkoi vuonna 1925 ja vuonna 1926 ilmestyivät ensimmäiset PH-valaisinten myyntiluettelot eurooppalaiseen levitykseen¹⁹⁹. PH-lampusta tuli kansainvälinen menestys ja sitä käyttivät Bauhausin piirissä esimerkiksi Hannes Meyer (1889–1954) sekä Mies van der Rohe²⁰⁰. Alvar Aalto otti yhteyttä Louis Poulsen & Co - yhtiöön vuoden 1928 huhtikuussa ja tiedusteli yhtiön edustajaa Suomessa. Tuoteluettelon ja hinnaston mukana tulleessa vastauskirjeessään yhtiö mainitsee, että he olivat esittäneet tarjoukset PH-lampuista esimerkiksi G.H. Wahlroosille, Sigurd Frosterukselle sekä Erik Bryggmanille. Aalto ei siis ollut ainoa arkkitehti Suomessa, joka oli kiinnostunut valaisimista.²⁰¹

---

¹⁹⁸ Louis Poulsen Lighting A/S:n Internet-sivut, tuotteet, <http://www.louispoulsen.com/fi/Product/>, Viitattu 10.8.2010.

¹⁹⁹ Louis Poulsen Lighting A/S:n Internet-sivut, tuotteet, <http://www.louispoulsen.com/fi/Product/>, Viitattu 10.8.2010.

²⁰⁰ Norvasuo 2009, 53.

²⁰¹ Louis Poulsen & Co:n vastauskirje Alvar Aallolle, 14.4.1928, AA 22, AAM/Ak.

Alvar Aalto käytti Tanskan matkansa jälkeen Poul Henningsenin suunnitteleman PH-valaistusjärjestelmän erilaisia malli- ja materiaalivariaatioita valaistusratkaisuissa rakennuksissaan. Muuramen kirkon lisäksi PH-valaisimia käytettiin esimerkiksi Jyväskylän suojeluskuntatalossa, Kemijärven kirkossa, Lounais-Suomen maalaistentalossa (Kuva 131) sekä Turun sanomien lehtitalossa. Göran Schildt mainitsee, että PH-valaisimesta olisi ollut lähtökohta Aallon omalle rationaaliselle lamputuotannolle, joka alkoi Turun sanomien talon (1929) sekä Helsingin pienasunonäyttelyn (1930) myötä.²⁰²

Aalto tilasi valaisimet sekä Muuramen kirkkoon että Lounais-Suomen Maalaistentaloon vuoden 1928 joulukuussa Tanskasta. Seuraavan vuoden loppupuolella tilattiin Jyväskylän Suojeluskuntataloa ja Kemijärven kirkkoa varten PH-lamput. Silloin välittäjänä toimi AKSO Oy Turussa.²⁰³ Alvar Aalto käytti tehokkaasti hyväkseen PH-valaisinjärjestelmän eri vaihtoehtoja suunnitellessaan Jyväskylän suojeluskuntatalon sisustusta. Talo oli varsinainen monitoimitalo, joten PH-lampun eri variaatiot olivat omiaan korostamaan tilojen erilaisia tunnelmia. Asiakirjojen mukaan Aalto tilasi taloon yhteensä 73 valaisinta, jotka edustivat yhdeksää erilaista PH-valaisintyyppiä. Esimerkiksi pääportaikon yläosa valaistiin opaalilasilampuilla. Alaportaita valaisi kaksi lakkakattolamppua, jotka olivat kirkasta nikkeliä ja joiden kupujen yläpinnat olivat valkoiseksi, alapinnat punaiseksi lakattuja. Kävelyhallin seiniä kiersi PH-seinävarsilampettien rivi, joiden materiaali oli kirkas nikkeli ja joiden kupujen ylä- ja alapinnat oli lakeerattu sitruunan keltaiseksi. Ravintosalin valaisimet olivat malleiltaan sekä seinävarsi- että kattolampetteja ja väriltään alaosaltaan pronssiset ja yläpinnoiltaan valkoiseksi lakeeratut.²⁰⁴ Aalto oli myös Henningsenin kanssa kirjeenvaihdossa vuoden 1928 lopussa. Kirjeissään he käsittelivät Turun Maalaistentalon teatterin valaistusta, jonne Aalto tilasi

---

²⁰² Esim. Schildt (2007), 292; Pakoma (2008), 78–79.

²⁰³ Aallon toimiston kirje Louis Poulsen & Co:lle, 3.12.1928. Aallon toimiston tilaus PH-lampuista AKSO Oy:lle, 9.9.1929; AKSO Oy:n tarjous PH-lampuista Keski-Suomen Suoja Oy:tä varten, 23.7.1929. AAM/Ak.

²⁰⁴ Pakoma 2008, 80.

erikoisvalmisteiset seinävalaisimet.

Myöhemmin Alvar Aalto sovelsi omassa valaisintuotannossaan joitakin Henningsenin periaatteista, jotka koskivat mm. valon suuntaa ja varjonmuodostusta, suoran ja epäsuoran valon yhdistämistä sekä valon väriä. Henningsen vastusti erityisesti vuosisadan alun tärkeää valaistuskeksintöä, ympärisäteilevää opaalilasista pallovalaisinta, joita Aalto kuitenkin käytti vuoden Turun sanomien talossa ja Viipurin kirjastossa. Lisäksi hän kehitti omia valaisinmalleja, joissa häikäisysojana oli erilaisia lamelleja, esimerkiksi Paimion parantolaan sekä Turun Sanomien toimitaloon.²⁰⁵

Alvar Aalto-museon kirjearkistosta löytyneiden asiakirjojen mukaan PH-valaisimet Muuramen kirkkoon maksoivat yhteensä 843,10 tanskan kruunua. Laskun mukaan kirkkoon tilattiin 14 kappaletta PH-valaisimia numero 15433 sekä yhdet kappaleet PH-lamppuja numero 15144U, 15166 sekä 17044 (Kuva 91). Lisäksi laskussa mainitaan neljä kappaletta kupuja numero 3M sekä 33 metriä kaapelia.²⁰⁶

Alvar Aalto -museon esinekokoelmiin on deponoitu joitain Muuramen kirkon alkuperäisiä PH-valaisimia (Kuva 132). Ne päätyivät Keski-Suomen museon kokoelmiin vuoden 1979 peruskorjauksen yhteydessä, jolloin ne poistettiin kirkosta liian huonokuntoisina.²⁰⁷ Keski-Suomen museo puolestaan deponoi valaisimet Alvar Aalto-museon kokoelmiin. Valaisimet ovat pääosin todella huonokuntoisia. Metalliset, luultavasti messinkiset, kaksiosaiset PH-valaisimet ovat väriltään luonnonvalkoiset ja ne oli maalattu sisäpuolelta hopeamaalilla. Kokoelmassa olevat valaisimet ovat noin 26 cm korkeat ja halkaisijaltaan noin 16 cm.²⁰⁸ Yksi alkuperäinen PH-valaisin säilyi kirkossa lehterin alapuolisen tilan

²⁰⁵ Norvasuo 1998, *Arkkitehti* – lehti; Pakoma 2008, 80.

²⁰⁶ Lasku Muuramen seurakunnalle Louis Poulsen & Co. -yhtiöltä 18.12.1928. AAM/Pk.

²⁰⁷ Esim. ”Aallon kirkon muutostyö valmis”, *Aamulehti*, 20.11.1979.

²⁰⁸ Esim. valaisin OB 75, AAM.

valaisimena. Kyseessä on kattoon upotettu valaisinmalli (Kuva 133).²⁰⁹ Samanlaista valaisinta Aalto käytti myös Kemijärven kirkon lehterin alapuolisen tilan valaistusratkaisuna. Kemijärven kirkossa Aalto käytti PH-valaisinten eri malleja suunnittelemiensa kynttiläkruunujen rinnalla. Yhdessä valaisimet muodostivat kauniin kokonaisuuden (Kuva 16).

4.4.3.3 Mettlacher -lattialaatta

Muuramen kirkon kuorin ja sakastin lattioiden materiaalina Alvar Aalto käytti pienikokoisia tummanruskeita Mettlacher -lattialaattoja (Kuvat 134 ja 135). Keraamisia laattoja alettiin käyttää Suomessa vasta 1900-luvun alusta lähtien. Kuten muualla Euroopassa, aluksi keraamiset laatat olivat käytössä teollisuusrakennuksissa sekä erityisesti hygieniaa edellyttävissä tiloissa. Aluksi käytetyt laatat olivat tuontitavaraa esimerkiksi Saksasta Villeroy & Boch -tehtaalta tai Tšekkoslovakiasta Rakovitzan -tehtaalta. Näitä laattoja mainostettiin esimerkiksi *Arkkitehti*-lehdessä (Kuva 136). 1930-luvulla Turun kaakelitehdas Oy alkoi valmistaa samankaltaisia sintrattuja laattoja²¹⁰ eli ns. klinkkeri-laattoja tuotenimellä Pukkila.²¹¹

Mettlacher -lattialaattoja valmisti Villeroy & Boch -tehdas saksassa, Mettlachin kylässä. Niiden tuotanto aloitettiin vuonna 1852 ja niistä tuli nopeasti suosittuja kestävyytensä ja monikäyttöisyytensä takia.²¹² W. Keinäsen *Rakennusopin tietokirjassa* vuodelta 1945, joka oli laajennettu painos vuonna 1925 ilmestyneestä teoksesta *Puumiehen rakennusoppi*, esitellään tulenkestäviä välikatto-, lattia- sekä väliseinämateriaaleja asuinrakennuksiin sekä teollisiin

²⁰⁹ Lisähuomautuksena voidaan mainita, että Muuramen Huonekalutehdas luovutti seurakunnalle ilmaiseksi sähköä kirkon valaistusta varten ainakin vuoteen 1937 saakka. Sähkölaitteiden tarkastuskertomus 23.9.1937, Kirkon rakentamista ja kunnossapitoa koskevia asiakirjoja 1918- III Fd 1, MSKA

²¹⁰ Sintrauksessa savi poltetaan niin kovaksi, että savi sulaa lasimaiseksi massaksi eli sintrautuu. Näin saadaan kova ja kulutusta kestävä pinta, joka ei ime vettä. Varjo 1938, 529.

²¹¹ Anttila 2008, 17–18.

²¹² Villeroy & Boch -yhtiön internet-sivut, <http://www.villeroy-boch.com/en/>, Viitattu 10.8.2010.

että julkisiin rakennuksiin. Keinäsen teoksen mukaan Mettlacher -laatat olivat erikoissavesta kovassa kuumuudessa sintraukseen saakka poltetuttuja lattialevyjä. Niitä käytettiin etenkin sen vuoksi, että ne olivat tulenkestäviä ja ne sopivat käytettäväksi usein eteisiin ja käytäviin sekä liikehuoneistoihin, joissa kulutus oli suurta. Ne olivat myös kestävämpiä kuin esimerkiksi sementistä ja hiekasta valetut ja puristetut levyt, hyvin poltetut tiilet sekä valetut sementti- tai sementtimosaiikkilattiat.²¹³ Teos toteaa Mettlacher -laatoista mm. seuraavasti:

”Parhaat ja kestävimät lattiat saadaan Mettlachin levyistä. Ne tehdään betonialustalle sementtilaastiin. Ne eivät kulu eivätkä pölyä ja ovat sen vuoksi käytännöllisiä esim. konehuoneissa, keittiöissä ym., joissa pöly vaikuttaa haitallisesti koneisiin”²¹⁴

”Sementtilevyt sekä Mettlachin levyt ovat yleensä n. 2 cm paksut ja muoto tavallisesti neliömäinen, koko 15 x 15–20 x 20 cm.”²¹⁵

5. MUURAMEN KIRKON SISÄTILOJEN KOKEMAT MUUTOKSET

5.1 Muutokset 1930–60-luvuilla

Muuramen kirkon interiööri on kokenut vuosikymmenten varrella monia muutoksia, joita on hyvä tarkastella Muuramen seurakunnan piispantarkastuspöytäkirjojen kautta. Ensimmäisen kerran kirkon interiööriin tehtiin korjaus- ja muutostöitä 1930-luvulla. Työt koskivat kirkon sisätilojen kunnostamista maalaamalla ja teknillisiä töitä, kuten sähköjen ja lämmityksen kunnostamista. Vuoden 1931 piispantarkastuksen pöytäkirjassa mainitaan, että

²¹³ Keinänen 2001, 74–75; Myös Varjo 1938, 781.

²¹⁴ Keinänen 2001, 75.

²¹⁵ Ibid.

seurakunnalla oli uusi ja hyväkuntoinen kirkko. Kuitenkin jo toukokuussa 1932 kirkkoneuvoston kokouspöytäkirjassa on maininta kirkon seinissä olevista vioista. Ne päätettiin kiireellisesti korjata sekä laittaa kirkkoon tikapuut. Erikseen myös mainitaan, että tuli kirkon kunnostamisesta tuli muutenkin huolehtia.²¹⁶

Vuonna 1934 Tampereen hiippakunnan piispa, Aleksi Lehtonen, piti Muuramen seurakunnassa seuraavan piispantarkastuksen. Piispan mielestä kirkko oli hyvässä kunnossa ja myös kaunis. Kirkko oli saanut aiheita vanhasta kristillisestä taiteesta, basilikoista ja uudemmasta kirkkotaiteesta. Se oli erikoinen ja kuitenkin hyvin kodikas jumalanpalvelushuone. Puutteena mainittiin, ettei kirkossa ollut vielä urkuja, sillä ne olisivat edistäneet suuresti hartautta. Alttaritaulusta piispa lausui, että se ei ollut evankelisen aiheensa puolesta Kristus-keskeinen, mutta seinämaalauksena se puolusti paikkaansa. Piispa toivoi, että seurakunta olisi hankkinut alttarille krusifiksin, sillä alttarin keskeisimmän koristeen tuli kiinnittää mielet Kristukseen ja ristiinnaulitun kuva olisi siinä paikallaan. Lisäksi kirkon kuori vaikutti piispan mukaan kylmältä ja pimeältä.²¹⁷

Elina Järvelän Muuramen kirkkoon tekemässä värityskartoituksessa löytyi viitteitä siitä, että esimerkiksi kirkon sisätilojen värejä olisi muutettu ja vaalennettu jossakin vaiheessa ennen 1950-luvulla tehtyä korjausta. Esimerkiksi kirkkosalin seinistä löytyi alimman siniharmaa sävyn päältä hyvin ohut ja poiskulunut valkoinen maalikerros (Kuva 105). Myös kuorin ikkunasyvennyksestä löytyi alempien värikerrosten päältä ohut sinertävän harmaa kerros, joka viittaa pintojen muuttamiseen vaaleammalla sävyllä. Lehterin alapuolisten pylväiden väritystä on mahdollisesti muutettu 1930-luvulla siten, että pylväät on maalattu kauttaaltaan harmaalla sävyllä. Näin ollen pylväiden keskikäytävän ja ulkoseinien puoleisten sivujen tumma sinisen musta väri on peittynyt (Kuvat 112 ja 113, värikerros numero 3). Kirkkosalin penkkien

²¹⁶ Piispantarkastusten pöytäkirjoja 1923-, 1.7.1931, II Cd 1, MSKA; Muuramen seurakunnan kirkkoneuvoston kokousten pöytäkirjat v 1920-, 22.5.1932, II Cb 1, MSKA

²¹⁷ Piispan tarkastusten pöytäkirjoja 1923-, II Cd 1, 27–29.8.1934, MSKA.

väriä on myös mahdollisesti muutettu, sillä alimpien värikerrosten päältä löytyi sekä harmaan ruskeita että vaalean harmaita värikerroksia.²¹⁸

Myös vuoden 1949 piispantarkastuksen pöytäkirjasta löytyy kirkkosalin värien muutoksiin liittyvä mielenkiintoinen maininta. Tampereen hiippakunnan piispa, Elis Gideon Gulin suoritti piispantarkastuksen ja hänen kerrotaan lausuneen kirkosta seuraavaa: *"Kirkkorakennuksen pitäisi julistaa kristillistä iloa, mutta maalaus on tehnyt kirkosta hautauskirkon."* Pöytäkirjan mukaan piispa oli iloinen, että kirkon sisäkatto oli uusittu ja samalla muutettu vaaleaksi. Piispa arveli myös, että katto olisi maalattava vaaleansiniseksi, penkit vihreän-sinisen voittoisiksi, jotta kirkon ilme olisi tullut silloin iloisemmaksi ja kutsuvammaksi. Kuitenkin olisi kysyttävä asiantuntijan apua. Pöytäkirjassa mainitaan vielä, että piispan mukaan alttarikaide tulisi kodikkaammaksi, jos se olisi puolipyöreä eikä kulmikas.²¹⁹

Asian tiimoilta käytiin vilkas keskustelu. Nimismies Salonen huomautti, että Aallon mielipidettä olisi kysyttävä värytystä mietittäessä, sillä hän oli suunnitellut kirkon ja sen maalaukset. Tohtori Mäkipajan mielestä taas Aallon värit olivat joka paikassa epäonnistuneet johtuen siitä, että Aallolla ei ollut värisilmää. Siksi olisi käännyttävä jonkun muun puoleen. Tilanhoitaja Jäderholm sanoi kirkon synkkyyden puolestaan johtuvan siitä, että ikkunat olivat liian korkealla. Opettaja Aino Vaara ei pitänyt puolestaan kirkon synkkyyttä pahana asiana, vaan kertoi oppineensa pitämään sitä rauhoittavana. Samalla Vaara toivoi kuoripuolen koristelemista köynnöksin ja punaisin lattiamatoin sekä alttarikaiteen verhoamista. Maanviljelijä Arponen sanoi kaivanneensa kirkossa ristinmerkkiä, jota sisällä ei ollut. Aessori Apajalahden mielestä kirkkolaiva oli onnistunut ja *"ikkunat eivät olleet liian korkealla, koska näin kirkko oli oma maailmansa"*. Apajalahti varoitti seurakuntalaisia harkitsemattomista muutoksista. Samalla hän piti alttaria epäonnistuneena ja ehdotti alttaripöydän

²¹⁸ Järvelä 2010, 18, 33, 58 ja 75. POA.

²¹⁹ Piispantarkastusten pöytäkirjoja 1923-, II Cd 1, 21-23.5.1949, MSKA.

ja -kaiteen muutosta. Opettaja Helvi Autio piti puolestaan ikkunoiden asettelua onnistuneena, sillä valo tuli edestä ja oli samalla viittauksena seurakunnalle. Piispa toivoi koko kuorin uudelleen järjestämistä ja laski asian kirkkovaltuuston harteille.²²⁰

Seuraava suurempi muutos Muuramen kirkossa tapahtui 1950-luvulla, jolloin kirkon sisätilat kunnostettiin maalaamalla. Vuoden 1950 talousarvioon oli varattu rahaa kirkon kunnossapitoon ja erityisesti maalaukseen 75 000 mk²²¹. Vuoden 1953 talousarvioon lisättiin 400 000 mk kirkon sähköjen korjaamista, kirkon seinien valkaisemista sekä penkkien ja lattioiden maalaamista varten.²²² Kirkkoneuvoston kokouspöytäkirjassa mainitaan, että kirkon julkisivujen rappaustyöt olivat kuitenkin tulleet kohtuuttoman kalliiksi, joten sähköjohtoja ei uusittu. Ullakolla olevat johdot olivat ruostuneet kattovuodon takia ja ne todettiin vaarallisiksi paloturvallisuuden kannalta, joten ne olivat uusittava mahdollisimman nopeasti. Kirkon sisämaalaus oli myös jäänyt suorittamatta ja maalauksen suorittaminen kuluvan vuoden aikana näytti taloudellisesti mahdottomalta. Seinien puhdistus oli kuitenkin tarpeen.²²³

Sähköjen uusimisen suoritti Sähköliike Valo Voima, joka sitoutui suorittamaan työn 24.6.1953 mennessä. Kirkon sisäseinien valkaisemisesta pyydettiin asiantuntijalausunto Jyväskyläläiseltä taiteilijalta Urho Lehtiseltä (1897–1982). Tarkoitus oli valkaista seinät, maalata kirkkosalin ja urkulehterin lattiat, saarnastuolin jalkaosa siniharmaan sävyillä. Penkkien maali oli pahasti hilseillyt, joten se tuli korjata. Kirkkosalin tynnyriholvi sai kirkkaansinisen värin. Lehterin alapuolinen katto maalattiin ruosteenpunaisella. (Kuvat 137–139).²²⁴ Kirkon

²²⁰ Piispantarkastusten pöytäkirjoja 1923-, II Cd 1, 21-23.5.1949, MSKA.

²²¹ Muuramen seurakunnan kirkkovaltuuston kokousten pöytäkirja vv 1949–1958, 18.12.1949, II Cc2, MSKA.

²²² Muuramen seurakunnan kirkkovaltuuston kokousten pöytäkirja vv 1949–1958, 12.4.1953, II Cc2, MSKA.

²²³ Muuramen seurakunnan kirkkoneuvoston kokousten pöytäkirjat 1950–1958, 8.2.1953, II Cb 2, MSKA.

²²⁴ Muuramen seurakunnan kirkkoneuvoston kokousten pöytäkirjat 1950–1958, 31.5.1953, II Cb 2, MSKA.

sisätiloja korjattiin vuoden 1953 kesän aikana Urho Lehtisen suunnitelman mukaan. Maalauksen lisäksi sähkötyöt uusittiin ja PH-lamput korjattiin.²²⁵ Alttarille lisättiin puinen krusifiksi, jonka teki kirkkoherra Simo Lampelan mukaan Urho Lehtisen veli, Eero Lehtinen.²²⁶

Elina Järvelän värikartoituksen mukaan kirkkosalin kupolin kattopaneelit maalattiin 1950-luvun korjauksessa heleänsiniseksi (Kuvat 140 ja 141). Kattoa kannattelevat palkit maalattiin vihertävänharmaan sävyllä ja katon kupolin sideparrujen alapinnat maalattiin puolestaan sinertävänharmaalla sävyllä (Kuva 138). Kirkkosalin seinät valkaistiin ja lehterin kaide, saarnastuoli sekä penkit maalattiin kauttaaltaan sinertävän harmailla öljyväreillä.²²⁷ Mielenkiintoista on se, että Järvelän tekemässä värikartoituksessa löytyi voimakkaan punaista väriä, jolla on korostettu lehterin valurautaista kaiteen osaa sekä kaiteen tasopintoja. Ennen vuoden 1979 peruskorjausta otetuissa kuvissa erottuu lehterin kaiteen vaakalaudoituksen harmaa sävy ja metallipintojen punainen sävy (Kuvat 114–116). Punainen värisävy toistui myös pääoven tuulikaapin ja kirkkosalin välisen pariovien rautaristikossa sekä lehterin alapuoleisessa kattopinnassa. Takorautaisen ristikosta löytyi vain muutama värikerros, joten on epäselvää, kumpi on ollut rautaosien alkuperäinen värisävy: voimakas punainen vai takoraudan oma musta värisävy. (Kuva 117).²²⁸ Voimakas punainen värisävy toistui myös alttarin tekstiileissä, jotka olivat kirkossa ennen vuoden 1979 peruskorjausta. Alttariliina oli punaista samettia ja myös vanha Aallon suunnittelema alttarikaide oli peitetty punaisella kankaalla (Kuva 139).

5.2 Kirkon peruskorjaus 1970-luvulla

²²⁵ Muuramen seurakunnan kirkkoneuvoston kokousten pöytäkirjat 1950–1958, 27.9.1953, II Cb 2, MSKA.

²²⁶ Kirkkoherra Simo Lampelan suullinen tiedonanto.

²²⁷ Järvelä 2010, 7, 14, 16 ja 28.

²²⁸ Järvelä 2010, 33 ja 43. POA.

Huonokuntoiseen Muuramen kirkkoon tehtiin laaja peruskorjaus vuonna 1979. Ajankohta oli korjaukselle otollinen, sillä kirkko täytti samana vuonna 50 vuotta. Kirkon viereen valmistuneen, arkkitehti Mikko Lintulan suunnitteleman, seurakuntakodin rakentaminen oli myös saatu päätökseen. Muuramen kirkon peruskorjauksen suunnitteli Jyväskyläläinen Arkkitehtitoimisto Holma & Roininen ja pääsuunnittelijana toimi Sakari Holma.

5.2.1 Julkisivut

Muuramen seurakunnan kirkkoneuvosto ja kirkkovaltuusto valmisteli huonokuntoisen kirkon kunnostamista vuoden 1976 alussa. Kirkon ensimmäistä peruskorjaussuunnitelmaa, jonka oli laatinut rakennusmestari Esko Parviainen, käsiteltiin kirkkoneuvoston kokouksessa 11.3.1977. Korjaussuunnitelmaan kuului kirkon ulkopuolisia korjaustöitä kuten vesikaton korjaus- ja muutostöitä, ulkopuolen rappauspaikkauksia, ulkorappujen kunnostamista, ulkomaalausta sekä lasitusten korjaamista. Suunniteltiin myös vesikaton vanhojen tiili- ja aluskatteiden poistoa ja korvaamista ”Rooman-ruskean” värisillä varttilevyillä eli kuitusementtilevyillä. Kattotuolien ja muiden puurakenteiden korjaamista suunniteltiin tarpeen vaatiessa. Kirkon ulkopintojen huonokuntoinen rappaus oli tarkoitus kunnostaa kalkkilaastilla ja maalata kalkkimaalilla alkuperäistä sävyä muuttamatta.²²⁹

28.3.1977 päivätyllä kirjeellä kirkkoneuvoston puheenjohtaja ja kirkkoherra Tapio Vähäkangas lähestyi Alvar Aalto -museota pyytäen asiantuntijalausuntoa koskien kirkon peruskorjausta ja ulko-osien saneerausta. Kirjeen mukaan kirkon peruskorjaus oli tarkoitus tehdä kahdessa vaiheessa. Koko kirkkoa koskevaa korjaussuunnitelmaa ei ollut ehditty valmistaa, sillä kattorakenteiden huonon kunnon vuoksi ulko-osien saneeraustyöt oli suoritettava viivytyksettä. Kirkon sisäpuoliset korjaustyöt oli tarkoitus suorittaa lähivuosien aikana. Vähäkankaan mukaan tarkoitus oli, että: Mitään arkkitehtonisia muutoksia ei tehdä. Kirkko

---

²²⁹ Kirkkoneuvosto 1977–78, 11.3.1977, II Cb 5, MSKA.

maalattaisiin kalkkivärillä entisen väriseksi. Nykyinen painava ja vuotava tilikatto korvattaisiin profiloiduilla, harjalta räystääseen ulottuvilla PEVA PVC-plastisol peltielementeillä²³⁰, joiden väri olisi tumman ruskea. Listoitukset olisivat samaa väriä ja ainetta. Ikkunoiden puitteet sävytettäisiin katon väriin.²³¹

Alvar Aalto-museon puolesta kirjeeseen vastasi intendentti Markku Lahti. Museon asiantuntijaelin ei pitänyt tarpeellisena puuttua suunnitelmiin sinänsä, sillä kirkon ulkoarkkitehtuurin säilyttäminen mahdollisimman alkuperäisenä oli järkevä ja asiallinen lähtökohta. Tilikatton korvaamista muilla materiaaleilla pidettiin varsin perusteltuna. Valittua kattomateriaalia kohtaan asiantuntijaelin kuitenkin esitti painavia vastaväitteitä. Sen mukaan esitetty ruskea väri oli kirkon kokonaisuuteen liian vaalea. Kyseenomaisen peltimateriaalin värinkestävyyskään ei ollut paras mahdollinen, sillä se saattoi haalistua 10-vuodessa huomattavasti. Asiantuntijaelimen mielestä kyseisen pellin profiili oli kirkon muutoin niukassa koristelussa liian voimakas. Peltielementit eivät myöskään skaalaltaan soveltuneet kirkon herkkään ja hienoviivaiseen arkkitehtuuriin. Sopivampia vaihtoehtoja katsottiin olevan esimerkiksi varttilevy mustana tai kupari, jonka etuna oli pitkäikäisyys ja helppohoitoisuus. Kuparin huono puoli oli se, että siihen muodostui pian valumajälkiä vedestä. Kolmas edellisiä huonompi, mutta PVC -muovipeltiä parempi ratkaisu oli asiantuntijaelimen mukaan tervattu ja saumattu kattopelti.²³²

Kattomateriaalin valinta ei ollut ongelmatonta ja asiasta keskusteltiin sekä kirkkovaltuuston että kirkkoneuvoston kokouksissa. Kirkkovaltuusto oli päättänyt, että kirkon kattomateriaaliksi valittaisiin PEVA -profiloidut Plastisol -peltielementit²³³. Alvar Aalto-museon lausunto otettiin seurakunnassa huomioon

²³⁰ Plastisol -peltielementit olivat muovipinnoitettuja teräksisiä profiililevyjä. Pinnoitettujen rakennuslevyjen perusmateriaalina käytettiin kuumasinkittyä teräslevyä tai alumiinilevyä, jonka päälle pinnoite oli levitetty. *Muovipinnoitettu rakennusteräslevy* – esite. Kirkkoneuvosto 1977–78, II Cb 5, MSKA.

²³¹ Kirkkoneuvosto 1977–78, 28.3.1977, II Cb 5, MSKA.

²³² *Lausunto*, 19.4.1977, Kirkkoneuvosto 1977–78, II Cb 5, MSKA.

²³³ Kirkkoneuvoston taloudelliseen jaostoon kuuluivat Aimo Nurminen, Juhani Köliö, Eero Porkkala, Aili Sääksvuori, Toivo Salmi, Mikko Lintula, Veikko Penttinen.

ja kirkkoneuvosto käsitteli asiaa kokouksessaan. Kirkkoneuvosto myös hylkäsi Vartti-levyn ja PEVA -profiililevyn kateaineena ja päätti esittää valtuustolle kuparia kattomateriaaliksi. Seurakunta oli pyytänyt urakkatarjouksia katon uusimisesta ja tarjoukset oli laskettu kolmelle eri kattomateriaalille: Plastisol -peltielementille, kuparille sekä galvanoidulle pellille. Tarjousten mukaan edullisin materiaali olisi ollut pelti ja kallein puolestaan kupari. Sen kustannukset olisivat olleet noin 15–20% korkeammat.²³⁴ Keskustelu kirkon katemateriaalista jatkui kirkkovaltuustossa. Oli todettu, että museon lausunto ei ollut niin ratkaiseva, että se olisi sitonut valtuutettujen kädet päätöksen teossa. Valtuusto äänesti eri materiaaleista ja kupari sai 2/3 osan äänistä puolelleen.²³⁵

Kesäkuussa vuonna 1977 Muuramen seurakunnan kirkkoneuvoston kokouksessa käsiteltiin saneeraussuunnittelutarjousta, joka oli saatu Arkkitehtitoimisto Holma & Roiniselta. Samassa kokouksessa pohdittiin työn antamista arkkitehti Mikko Lintulalle, joka oli suunnitellut seurakuntatalon ja asui paikkakunnalla. Kirkkoneuvoston kokouspöytäkirjan liitteenä on Muuramen matkailulautakunnan kirje, jossa se esitti kirkkovaltuustolle pyynnön ryhtyä kirkon peruskorjaus- ja saneeraustöihin mahdollisimman pikaisesti. Perusteluina Matkailulautakunta esitti, että Jyväskylä oli ryhtynyt markkinoimaan kaupunkia ja Aallon töitä kansainvälisesti. Tällöin myös nuoruuden aikainen työ, Muuramen kirkko, saisi huomiota osakseen, vaikka se Matkailulautakunnan mielestä ei ollut ”*Aaltoa parhaimmillaan ja puhtaimmillaan*”.²³⁶

Kirkon saneerauksen suunnittelijan pohtimista jatkettiin kirkkoneuvoston ja kirkkovaltuuston kokouksissa kesällä 1977. Molemmat arkkitehdit, Holma ja Lintula, olivat jättäneet tarjouksensa ja neuvosto totesi, että ne eivät eronneet suuresti toisistaan. Kirkkohallitus oli lausunut mielipiteensä, jonka mukaan vain korkeakoulutasoinen arkkitehti tuli kysymykseen näin vaativan työn

²³⁴ Kirkkovaltuuston kokouspöytäkirja 12.4.1977, Kirkkovaltuusto 1977–1985, II Cc 5, MSKA; Kirkkoneuvoston kokouspöytäkirja, 20.4.1977, Kirkkoneuvosto 1977–78, II Cb 5, MSKA.

²³⁵ Kirkkovaltuuston kokouspöytäkirja 2.5.1977, Kirkkovaltuusto 1977–1985, II Cc 5, MSKA.

²³⁶ Kirkkoneuvoston kokouspöytäkirja 10.6.1977, Kirkkoneuvosto 1977–78, II Cb 5, MSKA.

suunnittelijana. Lintulaa ei hyväksytty, sillä hän oli saanut koulutuksensa opistotasolla. Kirkkohallitus korosti vielä, että Sakari Holma oli tehnyt diplomityönsä kirkkosuunnittelun alalta, ja että hänen suunnitelmiaan pidettiin korkeatasoisina. Sekä kirkkoneuvosto että -valtuusto hyväksyivät ehdotuksen ja valitsivat Arkkitehtitoimisto Holma & Roininen KY:n kirkon saneeraussuunnitelman laatijaksi. Suunnitelman tuli olla valmis lokakuun loppuun mennessä. Sähkösuunnittelijaksi valittiin Insinööritoimisto Nummelin KY.²³⁷

14.12.1977 Muuramen seurakunnan kirkkoneuvoston ja rakennustoimikunnan kokous käsitteli kirkon korjaussuunnitelmaa ulkopuolisten töiden osalta. Neuvosto ehdotti, että suunnitelma, jonka budjetti oli yhteensä 388 000 mk, hyväksyttäisiin ilman muutoksia. Kokouspöytäkirjan mukaan kirkkoneuvosto ja rakennustoimikunta päättivät myös esittää valtuustolle arkkitehdin ehdotuksesta, että kirkon kateaineena käytettäisiin punaista sementtiitiiltä. Kirkkovaltuusto hyväksyi molemmat ehdotukset yksimielisesti. Kirkon sisäpuolisten töiden osalta päätös siirrettiin myöhemmäksi.²³⁸ Kirkkohallituksella ei ollut huomauttamista korjaussuunnitelmaan²³⁹.

Myös Alvar Aalto-museon asiantuntijaelin²⁴⁰ tutustui Holma & Roinisen kirkon ulkopuolisten töiden peruskorjaussuunnitelmaan. Lausunnossa ilmaistiin selkeästi, että asiantuntijaelimen mielestä tehty suunnitelma täytti kaikilta osin ne tavoitteet, jotka kirkon peruskorjaukselle oli asetettu. Kirkon ulkoasun säilyttäminen mahdollisimman alkuperäisessä asussa oli luonnollinen lähtökohta. Asiantuntijaelimen ainoa huomautus koski myöhemmin tehtyä

²³⁷ Kirkkovaltuuston kokouspöytäkirja 24.8.1977, Kirkkovaltuusto 1977–1985, II Cc 5, MSKA; Kirkkoneuvoston kokouspöytäkirja 8.7.1977, Kirkkoneuvosto 1977–78, II Cb 5, MSKA.

²³⁸ Muuramen seurakunnan kirkkoneuvoston ja rakennustoimikunnan kokouspöytäkirja, 14.12.1977, Kirkkoneuvosto 1977–78, II Cb 5, MSKA; Muuramen seurakunnan kirkkovaltuuston kokouspöytäkirja, 14.12.1977, Kirkkovaltuusto 1977–1985, II Cc, MSKA.

²³⁹ Kirje Muuramen seurakunnalle 30.3.1978. Kirkkoneuvosto 1977–78, II Cb 5, MSKA.

²⁴⁰ Alvar Aalto-museon asiantuntijaelimeen kuuluivat arkkitehdit Erkki Kantonen ja Heikki Tarkka sekä museon intendentti Markku Lahti. Lausunto Muuramen kirkon ulkorajausuunnitelmasta, 12.1.1978, Kirkkoneuvosto 1977–78, II Cb 5, MSKA.

savupiippua. Vaikka se erosi voimakkaasti muista pinnoista, ei sen rappaamiseen ollut syytä. Asiantuntijaelin huomautti, että rapattuna ja kalkkimaalattuna piippu katoaisi liiaksi muuhun julkisivuun. Rakennusrestauroinnin tavoitteena oli kuitenkin, että eri-ikäiset osat olisi suhteellisen helposti erotettavissa. Tästä syystä esitettiin, että rappaamisen sijasta piippu pelkästään maalattaisiin. Silloin se värinsä puolesta sulautuisi kirkon yleisilmeeseen, mutta struktuuriltaan olisi selvästi erotettavissa.²⁴¹

5.2.2 Sisätilat

Kun keskustelu Muuramen kirkon peruskorjaussuunnitelmasta alkoi, seurakunta totesi, että peruskorjaus olisi tehtävä kahdessa osassa varojen puutteesta johtuen. Sisätilojen korjauksen suunnitteluun päästiin toukokuussa 1978, jolloin Muuramen seurakunnan kirkkoneuvosto hyväksyi kokouksessaan Arkkitehtitoimisto Holma & Roininen KY:n tekemän sisäkorjaussuunnitelman ja lähetti sen kirkkovaltuuston hyväksyttäväksi. Myös kirkkovaltuusto hyväksyi esityksen, jonka kustannusarvio oli 245 000 mk. Korjauksiin tarvittiin kuitenkin lisämääräraha, sillä töiden alussa kirkkosalin kantavien rakenteiden huomattiin olevan niin lahot, että ne jouduttiin kokonaan uusimaan. Siihen ei ollut aikaisemmin varauduttu. Kaikkiaan kirkon ulkokorjaus- ja valaistus tuli maksamaan 356 564,99 mk. Pääurakoitsijana toimi Rakennusliike Aspinen & kumppanit.²⁴²

Projektin ollessa jo pitkällä, Museovirasto huomautti, ettei siltä oltu pyydetty asiantuntijalausuntoa kirkon korjaussuunnitelmaa tehtäessä. Muuramen seurakunta ei kuitenkaan huomionnut asiantuntijalausuntoa valmistellessaan peruskorjausta. Kirkkohallitus oli ehtinyt hyväksyä 28.9.1978 Muuramen kirkon

---

²⁴¹ Lausunto Muuramen kirkon ulkokorjaussuunnitelmasta, 12.1.1978, Kirkkoneuvosto 1977–78, II Cb 5, MSKA.

²⁴² Kirkkovaltuuston kokouspöytäkirja 22.5.1978 ja 15.6.1978, Kirkkovaltuusto 1977–1985, II Cc 5, MSKA; Kirkkoneuvoston kokouspöytäkirja 5.5.1978 ja 6.4.1979, Kirkkoneuvosto 1977–78, II Cb 5, MSKA.

sisäkorjaussuunnitelman ilman asiantuntijalausuntoa ja myöntänyt sille 100 000 mk avustuksen. Kirkkoneuvoston päätöksen mukaan Kirkkohallitus kävi myös neuvottelut Museoviraston kanssa. Myös kirkkovaltuusto hyväksyi yksimielisesti suunnitelmat.²⁴³ Muuramen kirkon sisäosien peruskorjauksen urakkasopimus allekirjoitettiin 12.4.1979 ja urakan tuli valmistua 31.8.1979 mennessä²⁴⁴.

5.2.2.1 Arkkitehtitoimisto Holma & Roinisen peruskorjaussuunnitelma

Holma & Roinisen Muuramen kirkon sisätilojen peruskorjaussuunnitelma käsitti kaikkien muiden tilojen kunnostamisen lukuun ottamatta kellarikerroksen kattilahuonetta, varastoa, öljysäiliötilaa sekä kellotornin sisätilaa (Kuva 141).

Rakennustapaselityksen mukaan kaikki sisätilojen rappaukset tuli korjata siten, että vaurioituneista kohdista rappauslaasti piikattiin pois tiilipintaan saakka. Tämän jälkeen tiilipinnat puhdistettiin ja kasteltiin ennen rappaustyön aloittamista. Rappaukset tehtiin kolmena kerroksena: pohjustus, karkearappaus ja pintalaastikerros. Laastina tuli käyttää kalkkisementtilaastia, jonka sekoitussuhteella pyrittiin entisen laastin suhteeseen. Holma & Roinisen tekemän rakennustapasuunnitelmassa todettiin seinien käsittelystä myös, että kivirakenteisten seinien kalkkimaalilla käsitellyistä pinnoista tuli poistaa entiset maalikerrokset siten, että näkyvillä oli esillä puhdasta rappauspintaa noin 50 %. Korjausten ja puhdistusten jälkeen seinät pohjustettiin kalkilla ja maalattiin pintamaalilla valkoisiksi. Öljymaalilla käsitellyt kiviseinät kunnostettiin ja maalattiin puolikiiltävällä öljy- tai lateksimaalilla vaaleiksi.²⁴⁵

Suurimman muutoksen Muuramen kirkon sisätiloista koki kirkkosali (Kuvat 143–

²⁴³ Kirkkoneuvoston kokouspöytäkirja, 10.11.1978, Kirkkoneuvosto 1977–78, II Cb 5, MSKA.

²⁴⁴ Neuvottelupöytäkirja, 9.4.1979, Muuramen kirkko. Peruskorjaus, III Ja 4, MSKA.

²⁴⁵ Muuramen kirkon peruskorjaus, Sisäpuolisten töiden rakennustapaselitys, Sakari Holma, 28.4.1978, Muuramen kirkko, Peruskorjaus, III Ja 4, MSKA.

147). Sen katon rakenteiden kuntoa oli tarkoitus tutkia purkamalla pintarakenteita ja sen jälkeen kunnostaa kattoa tukemalla vanhaa rakennetta. Rakennusselityksen mukaan kattorakenteiden kantavat osat osoittautuivat kuitenkin niin lahoiksi, että ne olisi jouduttu uusimaan kokonaan. Katon reunaosat verhottiin profiloidulla mäntypaneelilla ja lakattiin UV-lakalla ja kahdesti Decora -lakalla. Keskikaton kohdalla olevat palkkien sivu- ja alapinnat verhottiin mäntyponnillaudalla ja lakattiin kuten katon reunaosat. Katon keskiosan tynnyriholvin vanha paneelilaudoitus oli tarkoitus kunnostaa ja maalata Empire-öljymaalilla valkoiseksi. Kirkkosalin penkit ja penkkien kohdalla oleva korotettu vanha puulattia samoin kuin alttarikorokkeen reunalla oleva matala kaide purettiin. Kaide korvattiin uudella mäntypaneelipintaisella kaiteella. Uudet lattiat penkkien alle tehtiin mäntylaudasta, jonka pinta lakattiin. Samalla muutettiin vanhojen alttarikorokkeen portaita. Niitä levennettiin ja askelmien etenemiä suurennettiin.²⁴⁶

Alttarikorokkeen ja sakastin käytävän lattiasta irrotettiin vanhat Mettlacher -lattialaatat ja ne korvattiin sileäpintaisilla tummanruskeilla Pukkilan Natura-laatoilla. Laatoituksen juoksulimitys pysyi alkuperäisen kaltaisena. Muuramen kirkon ainoa alkuperäinen lattiapintamateriaali löytyy sakastista. Siellä olleet vanhat klinkkerilaatat jätettiin paikoilleen, puhdistettiin ja vahattiin (Kuva 134 ja 135). Muuten sakasti kunnostettiin ja kaikki kalusteet uusittiin Sakari Holman piirustusten mukaisesti. Kirkkosalin ja seurakuntasalin ikkunat oli uusittu ulkopintojen korjaustöiden yhteydessä 2-kertaisiksi eristyslasi- ja teräspuiteikkunoiksi.²⁴⁷ Saarnastuolin pinnat kunnostettiin ja maalattiin valkoisiksi. Saarnastuolin maalaukset ja alttarimaalaus kunnostettiin vuonna 2002.²⁴⁸

²⁴⁶ Muuramen kirkon peruskorjaus, Sisäpuolisten töiden rakennustapaselitys, Sakari Holma, 28.4.1978, Muuramen kirkko, Peruskorjaus, III Ja 4, MSKA; Täydennyksiä ja korjauksia rakennusselitykseen, Sakari Holma, 6.4.1979, Muuramen kirkko. Peruskorjaus, III Ja 4, MSKA.

²⁴⁷ Ibid.

²⁴⁸ Sonninen, T. (2002) *William Lönnbergin alttarimaalaus. Pietari ja Johannes parantavat ramman miehen Kauniin portin luona ja kolme saarnastuolin kuva- aihetta*. Helsingin Restauraatiotaljé Oy:

Myös seurakuntasali koki muutoksen peruskorjauksen yhteydessä. Seurakuntasalin ja kirkkosalin välinen aukko suljettiin lasiovilla Holman piirustusten mukaan. Aukkoa ei luultavasti suurennettu vaan aukossa oleva tukipilari poistettiin ja rakenne korvattiin teräs- ja puurunkoisella ovella. Ovi toimi äänieristykseenä, jotta tilaa olisi voitu hyödyntää paremmin. Seurakuntasalin kattoon asennettiin ulkopuolisten töiden yhteydessä uusi lämpöeristys ja väliaikaiseksi katoksi lastulevy, joka sisäpuolisten töiden yhteydessä verhottiin mäntypaneelilla. Myös alkuperäinen lattia purettiin ja korvattiin mäntylaudoituksella. Alakertaan vievät vanhat portaat purettiin ja uusi porras siirrettiin Holman suunnitelman mukaan ikkunaa vastapäätä olevaan nurkkaan ja vuorattiin mäntyponttilaudoituksella (Kuva 65).²⁴⁹

Lehterin alaosan vanha lastulevypinta ja laudoitus purettiin ja tilalle asennettiin profiloitu mäntypaneelikatto, joka käsiteltiin kuten pääsalin katon mäntypinnat. Lehterillä suurimman muutoksen koki lattia, joka purettiin ja muutettiin siten, että sen alkuperäiset tasoerot hävisivät. Lattiaan asennettiin lastulevy, jonka päälle laitettiin neulehuopamatto. Kirkon peruskorjauksen yhteydessä tehtiin myös urkujen peruskorjaus (Kuvat 149 ja 150).²⁵⁰

Muuramen kirkon peruskorjauksessa uusittiin myös suurin osa kirkon alkuperäisestä irtaimesta ja kiinteästä sisustuksesta. Kirkkosalin, seurakuntasalin ja lehterin penkit purettiin ja korvattiin uusilla. Kirkkosaliin tuli Sakari Holman suunnittelemaat mäntyrakenteiset lakatut penkit, jotka tilattiin SOK:n Vaajakosken tehtaalta²⁵¹. Penkin päissä olleet alkuperäiset kynttilänjalat ja seinien kynttilälampetit irrotettiin ja kunnostettiin paikoilleen. Seurakuntasaliin

---

Helsinki. AAM.

²⁴⁹ Muuramen kirkon peruskorjaus, Sisäpuolisten töiden rakennustapaselitys, Sakari Holma, 28.4.1978, Muuramen kirkko, Peruskorjaus, III Ja 4, MSKA; Täydennyksiä ja korjauksia rakennusselitykseen, Sakari Holma, 6.4.1979, Muuramen kirkko. Peruskorjaus, III Ja 4, MSKA.

²⁵⁰ Ibid.

²⁵¹ Kokouspöytäkirja 9.4.1979, Muuramen kirkko. Peruskorjaus, III Ja 4, MSKA.

ja lehterille hankittiin Askon valmistamia tuoleja yhteensä 108 kpl (Kuva 148)²⁵². Altтари ja alttarikaide korvattiin uusilla ja niistä tehtiin siirrettäviä. Uusi puolipyöreä alttarikaide pehmustettiin ja verhoiltiin kirkkaanvihreällä kankaalla. Kirkon valaisemiseen käytetyt alkuperäiset PH-valaisimet korvattiin Holman suunnittelemissa kookkaammilla ja valoteholtaan paremmilla valaisimilla. Malliltaan uudet valaisimet muistuttavat PH-valaisimia. Ne valmistettiin alumiinilevystä ja polttomaalattiin valkoiseksi. Ainoastaan lehterin alakaton pyöreä valaisin reunuksineen säilytettiin ja kunnostettiin paikoilleen. Myös Aallon suunnittelemat virsinumerotaulut ja lukuteline puhdistettiin, maalattiin ja palautettiin kirkkosaliin.²⁵³

Muuramen kirkkoon hankittiin uudet tekstiilit vuonna 1981. Yhtenäinen mallisto tilattiin taiteilija Terttu Hassilta. Kirkkoherra oli neuvotellut eri vaihtoehdoista Sakari Holman kanssa. Tämä oli pitänyt parhaana ratkaisuna, kuten Hassikin, koko alttarin verhoamista. Päätettiin hankkia alttariliina ja kastemaljaliina sekä neljä kappaletta antependiumeja alttarin ympärille, kirjaliinoja, kalkkiliinoja sekä stoolia. Harkittiin myös alban hankkimista Kirkon hankintakeskuksesta ja vanhempien messukasukoiden kunnostamista. Alttarille teetettiin uusi kirjatuki.²⁵⁴

Vuoden 1980 alussa kirkkoneuvosto antoi kokouksessaan taloudenhoitajan tehtäväksi suunnitella arkkitehti Sakari Holman kanssa kastemaljatelineen ja rukousaihelaatikon Muuramen kirkkoon. Arkkitehti ilmoitti tekevänsä piirustukset kevääseen mennessä ja huhtikuussa kirkkoneuvosto hyväksyi yksimielisesti Holman ehdotuksen kastepöydäksi sekä esirukous- ja rahalaatikon piirustukset. Työ annettiin V. Pohjosen puusepäntiikille ja Eero Honkala lupasi lahjoittaa

²⁵² Kirkkoneuvoston kokouspöytäkirja 31.8.1979, Kirkkoneuvosto 1979–80, II Cb 6, MSKA.

²⁵³ Muuramen kirkon peruskorjaus, Sisäpuolisten töiden rakennustapaselitys, Sakari Holma, 28.4.1978, Muuramen kirkko, Peruskorjaus, III Ja 4, MSKA; Täydennyksiä ja korjauksia rakennusselitykseen, Sakari Holma, 6.4.1979, Muuramen kirkko. Peruskorjaus, III Ja 4, MSKA.

²⁵⁴ Kirkkovaltuuston kokouspöytäkirja, 25.1.1981, Kirkkovaltuusto 1977–1985, II Cc 5, MSKA; Kirkkoneuvoston kokouspöytäkirja 16.1.1981, Kirkkoneuvosto 1981–1985, II Cb 7, MSKA.

tarkoitukseen punahonkaa. Myöhemmästä pöytäkirjasta ilmenee kuitenkin, että kirkkoon saatu kastepöytä, rukouslaatikko ja rahalaatikko olivat Huonekalutehdas Kohon valmistamat.²⁵⁵

5.2.2.2 Kirkko kuin ruumisarkku - Julkinen keskustelu peruskorjauksesta

Vuonna 1978 lehdistössä käytiin julkista keskustelua Alvar Aallon 1920-luvulla Jyväskylään suunnitteleminen rakennuskohteiden arvosta. Esimerkiksi *Keskisuomalaisen* artikkelin ”Alvar Aallon kaupunki – pelkkä harhakuva?” kirjoittaja pohti ristiriitaa rakennussuojelun ja kaavoituksen välillä. Artikkelin mukaan Jyväskylä oli tietoisesti pyrkinyt markkinoimaan itseään Aallon kaupungiksi. Samaan aikaan 1920-luvun rakennukset olivat häviämässä. Esimerkiksi Taulumäellä sijaitseva Aallon Nuoran talon muutostyö (1923–24), oli vaarassa jäädä nelostien tielinjauksen alle ja Suojeluskuntatalo oli huonokuntoisena purkutuomion alla. Haastatellun Jussi Jäppisen mielestä ongelmana oli, ettei suojelutyö kuulunut varsinaisesti kenellekään, eivätkä päättäjät ymmärtäneet Aallon arvoa kaupungille. Myös eri asiantuntijatahot olivat mielipiteissään eri mieltä. Esimerkiksi Nuoran talon kohdalla paikalliset asiantuntijat, esimerkiksi Keski-Suomen museo, eivät pitäneet kyseistä rakennusta merkittävänä. Museoviraston lausunnossa puolestaan sen suojelemista puollettiin.²⁵⁶

Muuramen kirkon peruskorjauksesta keskusteltiin siis ajankohtana, jolloin Aallon 1920-luvun tuotantoa ei juuri arvostettu ja kuitenkin keskeneräisiä rakennuksia viimeisteltiin postuumisti arkkitehdin kuoleman jälkeen. Alvar Aallon arkkitehtuurillinen perintö oli kuitenkin vahvasti esillä. Muuramen kirkon peruskorjaus vuonna 1979 aiheutti mediassa vilkasta keskustelua. Näkökulmia

²⁵⁵ Kirkkoneuvoston kokouspöytäkirja, 18.1.1980, 22.2.1980, 18.4.1980 ja 28.8.1980, Kirkkoneuvosto 1979–80, II Cb 6, MSK

²⁵⁶ Metso.”Alvar Aallon kaupunki- pelkkä harhakuva?”, *Keskisuomalainen* 1978.

oli kahdenlaisia: toinen puolusti peruskorjausta tarpeellisena kirkon käytön kannalta ja toinen moitti sen rakennustaiteellista toteutusta. Peruskorjauksesta uutisoitiin esimerkiksi *Jyväskylän ympäristölehdessä* ja uutisen mukaan ”*Aallon toteuttamia perusratkaisuja ei tulla muuttamaan, vaikka kohtuullisen suuria korjaustöitä aiotaan tehdäkin.*”²⁵⁷ Rakennustaiteen seura puolestaan vetosi arkkipiispa Mikko Juvaan kirkon hallussa olevan rakennustaiteellisen ja esineellisen kulttuuriomaisuuden säilyttämisen ja hoidon puolesta. Seuran mukaan myös laki kirkollisten rakennusten suojelusta oli saatava nopeasti valmiiksi. Vetoomuksessa tuotiin julki huoli vanhojen ja uudempienkin kirkkojen korjausrakentamista kohtaan. Ajankohtaisena esimerkkinä oli Muuramen kirkon suunniteltu korjaus, joka seuran mielestä turmeli kirkon ominaisuutensa. Seuran mielestä kirkot tarvitsivat jatkuvaa huoltoa, mutta toivottavaa oli, että arkkitehtuuriperinnön hoitamisessa olisi kunnioitettu alkuperäisiä taitoja ja -tapoja.²⁵⁸

Museovirasto sai Muuramen kirkon korjaussuunnitelman käsiteltäväkseen vasta kun seurakunnan valmistelut olivat jo varsin pitkällä. Museoviraston kirjeessä seurakunnalle todetaan, että virasto halusi kääntyä kirkkohallituksen puoleen, jotta korjaussuunnitelma käsiteltäisiin uudelleen. Viraston käsityksen mukaan kesällä 1928 löytyneet alkuperäispiirustukset ja meneillään oleva Alvar Aallon töiden tutkimus antoivat aiheen arvioida kirkon arkkitehtuurihistoriallista merkitystä perusteellisemmin.²⁵⁹

Museovirasto perusteli kantaansa sillä, että Muuramen kirkko oli Aallon varhaisia töitä, ja sattui klassillisen arkkitehtuuritradition ja funktionalismin murrosvaiheeseen. Sellaisena kirkko oli arkkitehtuurin historian kannalta erityisen tärkeä. Vaikka Muuramen kirkon alkuperäisen asun ilmentämä syvälinen symboliikka oli turmeltunut uudelleenmaalauksen vuoksi heti kirkon

²⁵⁷ ”Muuramen kirkko peruskorjataan”, *Jyväskylän ympäristölehti*, 11.5.1978.

²⁵⁸ Esim. ”Vetoamus arkkipiispalle - Kirkon suojeltava rakennusperintöä”. *Helsingin Sanomat* 29.1.1979.

²⁵⁹ Museoviraston kirje Muuramen kirkon korjauksesta, 5.1.1979, Kirkkoneuvosto 1979–80, II Cb 6, MSKA.

valmistumisen jälkeen, olivat oleelliset alkuperäiset rakenteet ja sisustusosat edelleen jäljellä. Museoviraston mielestä laadittua korjaussuunnitelmaa ei voitu toteuttaa niiltä osin, joilla muutettaisiin tai hävitettäisiin näitä rakenteita. Lausunnon mukaan Muuramen kirkon arkkitehtuurissa oli merkityksellistä myös se, että kirkon rakenteissa, rakennus- ja sisustusosissa esiintyi ensimmäisen kerran useita myöhemmin rakentamisessa laajasti käytettyjä rakennusteknillisiä keksintöjä ja kehitelmiä.²⁶⁰

Lehtiartikkelissa 2.2.1979 Muuramen seurakunnan kirkkoherra Tapio Vähäkangas puolusti peruskorjausta sanoen, ettei seurakunta tarvitse museokirkkoa vaan kirkon, joka toimii. Vähäkankaan mukaan kirkkoon tehtiin jo rakennusvaiheessa useita, rakenteellisia Aallon suunnitelmista poikkeavia muutoksia. Alttarin kuorissa oli esimerkiksi suntion pystyttämä puupylväs tukemassa kattoa ja alttarilla piispan kehotuksesta krusifiksi. Lisäksi todettiin, että Muuramen seurakunta voisi lähettää alkuperäisen suunnittelijan virheistä melkoisen laskun. Edellisenä kesänä seurakunta oli joutunut uusimaan kirkon tiilikaton tukirakenteet, josta arkkitehti oli Vähäkankaan mukaan unohtanut tuuletusaukot. Peruskorjauksessa vanhojen tummien maalattujen pintojen sijaan kirkkoon haluttiin ”*puhdasta suomalaista puuta*”.²⁶¹

Keskisuomalaisen artikkelissa ”Turmellaanko Aallon ensimmäinen kirkko? Saneerauksesta kiistaa” mainitaan, että Muuramen kirkkovaltuuston puheenjohtaja Esko Porkkalan käsityksen mukaan suuri osa seurakuntalaisista puolsi korjaussuunnitelmaa.²⁶² Peruskorjauksen suunnittelija arkkitehti Sakari Holma totesi, että oli muistettava, että oltiin tekemässä toimivaa kirkkoa ihmisille ja vanhaa oli säilytetty niin paljon kuin oli mahdollista. Jos kirkko olisi palautettu alkuperäiseen asuun, se olisi muistuttanut Holman mielestä enemmän ruumisarkkia kuin kirkkotilaa. Holman mukaan Aalto mahdollisesti kokeili

²⁶⁰ Museoviraston kirje Muuramen kirkon korjauksesta, 5.1.1979, Kirkkoneuvosto 1979–80, II Cb 6, MSKA.

²⁶¹ ”Muurame korjaa kirkkonsa - Museovirasto kannattaa Alvar Aallon alkuperäisasua” *Helsingin Sanomat* 2.2.1979.

²⁶² ”Turmellaanko Aallon ensimmäinen kirkko? – Saneerauksesta kiistaa”. *Keskisuomalainen* 16.2.1979.

Muuramen kirkossa väriatkaisuja ja ajan materiaaleja, joiden kautta heijasti omaa maailmankuvaansa. Kuitenkin Muuramen kirkon kulttuuriarvot turmeltiin jo vuosikymmeniä aikaisemmin muutosten yhteydessä. Holman oma suunnittelutyö pohjautui seurakunnan toiveeseen kirkkotilan toimivuudesta ja nykyaikaisista ratkaisuista. Holman mielestä *”lopputulos on pitkälti sama kuin Aallon täysin alkuperäinen Muuramen kirkko”*.²⁶³

Muuramen seurakunnan arkistosta löytyy mielenkiintoinen asiakirja koskien peruskorjausta. Seurakunnalle osoitettu avoin kirje on päivätty 10.2.1979. Siinä allekirjoittaneet kulttuurialan vaikuttajat ja arkkitehdit²⁶⁴ vetosivat seurakuntaan, että se jättäisi laaditun korjaussuunnitelman toteuttamatta, ja päättäisi korjata kirkkonsa sen omaa vaatimatonta luonnetta vastaavalla tavalla. Kirjeen mukaan tapa, jolla kunnostus oli päätetty suorittaa, turmelisi kauniin ja arkkitehtuurihistorialliselta kannalta tärkeän rakennuksen sisätilat täydellisesti.²⁶⁵

Kirjeen mukaan seurakunta oli jo kirkkoa ulkopuolelta korjatessaan valinnut hienovaraisen korjaustavan. Sen sijaan sisätilan kunnostamisessa seurakunta oli hylännyt kirkonrakentajien pyrkimykset. Allekirjoittajat vetosivatkin seurakuntaan poimimalla esimerkkejä rakennusajankohdan ja rakentajien mielipiteistä. Kirjeessä oli myös ote edesmenneen Muuramen kirkkoherran Nikolai Honkalan puheesta kirkon vihkiäistilaisuudessa.²⁶⁶

Meiltä seurakuntalaisilta kysytään, onko kirkkomme kaunis? Siihen emme osaa, emmekä tahdokaan muutoin vastata kuin sanomalla: Emme ole rakentaneetkaan sitä maailman turhuutta tavoittelevaa silmää hivelemään. Kirkkomme on

²⁶³ ”Muuramen kirkon korjaustöiden suunnittelija: Pyrin mahdollisimman lähelle Aallon henkeä”.

Helsingin Sanomat 16.2.1979.

²⁶⁴ Kirjeen olivat allekirjoittaneet Maire Gullichsen-Nyströmer, Nils Erik Wickberg, Asko Salokorpi, Pekka Suhonen, Henrik Lilius, Hilmer Brommels, Aulis Blomstedt, Otto-I. Meurman, Juhani Pallasmaa, Kirmo Mikkola, Matti K. Mäkinen, Mikko Mansikka, Igor Herler sekä Vilhelm Helander. Avoin kirje Muuramen seurakunnalle, 10.2.1979, Kirkkoneuvosto 1979–80, II Cb 6, MSKA.

²⁶⁵ Avoin kirje Muuramen seurakunnalle, 10.2.1979, Kirkkoneuvosto 1979–80, II Cb 6, MSKA.

²⁶⁶ Ibid.

yksinkertainen, suorapiirteinen ja vailla kaikkea keinotekoista kauneutta, mutta sen kauneusarvo ei varmastikaan vuosien ja vuosikymmenien kuluttua tule vähenemään, sillä se seisoo luonnollisena omalla paikallaan.

Kansainvälinen Alvar Aalto -symposium ”Modernismin tila” järjestettiin ensimmäisen kerran heinäkuussa 1979, jolloin Jyväskylään kokoontui yhteensä noin 400 kansainvälistä osallistujaa. Symposiumista uutisoivat todella laajalti eri tiedotusvälineet ja se kiihdytti julkista keskustelua Alvar Aallon arkkitehtuurin merkityksestä ja perinnöstä. Uutisoinnissa korostettiin erityisesti ulkomaisten arkkitehtien huolta Alvar Aallon arkkitehtuurin säilymistä puolesta. Symposium väki vieraili Muuramen kirkossa peruskorjauksen ollessa käynnissä ja vieraiden uutisoitiin olleen järkyttyneitä muutoksista. Suuren huomion sai myös uutinen, jonka mukaan vierailun aikana työmaalta hävisi alkuperäistä esineistöä, kuten PH-valaisimia ja kynttilän jalkoja.²⁶⁷

5.4 Muuramen kirkon nykytilanne ja tulevaisuus

Suomessa kirkot ovat seurakuntien omistamia rakennuksia ja kirkkojen korjauksista päättää kirkkovaltuusto. Vuonna 1993 annettu uusi kirkkolaki asettaa seurakunnille velvoitteita myös kirkkojen kulttuuriarvojen suhteen. Kirkkolain mukaan kaikki ennen vuotta 1917 rakennetut evankelisluterilaiset kirkkorakennukset ja hautausmaat sekä niihin liittyvät kiinteät rakenteet on suojeltu. Lain mukaan kirkkohallitus voi päättää myös vuotta 1917 nuoremman kirkollisen rakennuksen suojelemisesta, mikäli se täyttää rakennussuojelulain suojelulle asettamat yleiset kriteerit. Aloitteen suojelusta voivat tehdä

---

²⁶⁷ Esimerkiksi ”Kansainvälinen Aalto -keskustelu alkaa tänään”. *Keskisuomalainen* 1.7.1979; Maunula, Leena. ”Kansainvälinen Alvar Aalto -kokous vetosi suomalaisiin: Aallon perintö on säilytettävä” *Helsingin Sanomat* 4.7.1979; ”Kulttuuriskandaali - Alvar Aallon töitä turmellaan Suomessa”. *Itä-Savo* 4.7.1979; ”Aallon valitsema Muuramen kirkon kalleuksia kateissa”. *Keskisuomalainen* 7.7.1979; ”Muuramen kirkon kyntteliköistä löydetty osa”. *Kaleva* 7.7.1979.

tuomiokapituli, seurakunta tai Museovirasto.²⁶⁸ Muuramen kirkko sai Kirkkohallitukselta suojelupäätöksen 25.11.2003.

Kirkot ja kirkkoympäristöt on perinteisesti mielletty rakennusmuistomerkeiksi ja niistä suuri osa kuuluuikin valtakunnallisesti merkittäviin kulttuuriympäristöihin, joihin Muuramen kirkko on myös luokiteltu. Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt ovat valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden mukaan otettava huomioon suunnittelun lähtökohtana. Valtioneuvosto päätti 22.12.2009, että Museoviraston laatima inventointi *Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt* (RKY)²⁶⁹ on otettu maankäyttö- ja rakennuslakiin perustuvien valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden tarkoittamaksi inventoinniksi rakennetun kulttuuriympäristön osalta. Päätös tuli voimaan 1.1.2010, joten asia on erittäin ajankohtainen. Tarkoituksena on, että uuteen valtakunnalliseen inventointiin valitut kohteet antavat alueellisesti, ajallisesti sekä kohdetyypeittäin monipuolisen kokonaiskuvan Suomen rakennetun ympäristön historiasta ja kehityksestä. Muuramen kunnassa kohteita on kaksi: Kinkomaan sairaala-alue (1930-luku) sekä Muuramen kirkko (1926–29).²⁷⁰

Muuramen kirkon kattavan peruskorjaustyön suunnittelu käynnistyi vuoden 2009 alussa. Projekti aloitettiin kartoittamalla kirkon tämän hetkinen kunto. Kartoituksen suoritti Ramboll-yhtiön korjausrakentamisen asiantuntijat. Alustavissa tutkimuksissa ilmeni, että kirkon ulkopinnat vaativat korjaustoimenpiteitä huonon kunnan vuoksi. Esimerkiksi kirkon ulkopinnasta irtoili rappaista ja se aiheutti välittömän vaaran kirkossakävijöille. Myös räystäiden lahovauriot vaativat välitöntä korjaamista. Havaittiin, että kattorakenteiden tuuletuksen toiminta tuli tarkistaa, sillä yläpohjan kerroksissa oli monia tuulettumattomia onkaloita. Kirkon ulkorakenteissa todettiin olevan vaurioita sekä pinnoitteessa, rappauksessa että kantavissa rakenteissa.

---

²⁶⁸ Knapas 2006, 7.

²⁶⁹ Museovirasto, Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt -inventointi, http://www.rky.fi/read/asp/r_default.aspx. Viitattu 15.6.2010.

²⁷⁰ Ibid.

Vesikaton ja yläpohjan kunto tutkittiin myös kauttaaltaan. Vaurioita tutkittiin tekemällä aistinvaraisia arvioita sekä teknisiä tutkimuksia, kuten laasti- ja pinnoiteanalyysyjä, lämpökamerakuvaus lämpövuodoista sekä rakenneavauksia.²⁷¹

Vuoden 2011 aikana toteutettavan peruskorjauksen vastaavana suunnittelijana toimiin Jussi Kantonen ARK-Kantonen Oy -arkkitehtitoimistosta. Hän on toiminut aikaisemmin useiden rakennustaiteellisesti arvokkaiden kohteiden korjausten suunnittelussa, kuten Taulumäen kirkon (1926–29) sekä Jyväskylän työväentalon (1924–25) peruskorjauksissa. Suunnittelun apuna käytetään myös entisöinti- ja valaistusalan eksperttien asiantuntemusta. Valaistuksen suunnittelee italialainen iGuzzini, jolla on kokemusta vanhojen sakraalirakennusten valaistusratkaisuiden muuttamisesta nykypäivän vaatimuksia vastaavaksi. Hankesuunnitelma sisältää runsaasti toimenpide-ehdotuksia. Pohdinnassa on muun muassa pienen kappelin rakentaminen hiljentymistilaksi kirkon kellarikerrokseen kuorin alapuoleiseen tilaan. Oleellista on myös muistaa Muuramen kirkon merkitys paikallisena matkailukohteena.²⁷² Kirkon peruskorjausprojektin asiantuntijatahona toimivat Alvar Aalto -museon rakennusperintöyksikön arkkitehti Tuula Pöyhiä sekä Museovirasto.

Peruskorjauksen on tarkoitus olla ennallistava, joten ulkoasu kunnostetaan alkuperäistä vastaavaksi. Kirkon ulkopuoliset työt koskevat esimerkiksi yläpohjarakenteen lämpövuotojen korjaamista, vesikaton uusimista sekä kalkkipinnoitteen uusimista. Kantosen laatimassa hankesuunnitelman toimenpide-ehdotuksessa esitetään myös myöhemmin rakennetun savupiipun purkamista ja ruusutarhan rakentamista alkuperäiseen asuun. Liikuntaesteisten henkilöiden sisäänpääsyä kirkkoon on myös tarkoitus helpottaa

---

²⁷¹Oikari 2009. POA. Oikari & Jokipii 2009. POA. Lämpökuvausraportti Muuramen kirkko. 27.3.2009. POA.

²⁷²Jussi Kantosen suullinen tiedonanto 2010.

pääsisäänkäynnin kohdalla.²⁷³

Kirkon interiööri kokee muutoksen ja peruskorjauksen tarkoituksena on ennallistaa sisustus alkuperäistä asua kunnioittavaan asuun. Kantosen laatiman toimenpide-ehdotuksen mukaan kirkon interiöörin suurimpia kunnostuskohteita olisivat kattorakenteet ja eri pintojen materiaalit. Keväällä 2010 kirkossa on suoritettu värikartoituksia entisöintiyritys Ukri Oy:n toimesta, joiden tarkoituksena oli etsiä värisävyjä, joita on mahdollisesti käytetty kirkon alkuperäisinä väreinä. Alustavan toimenpide-ehdotuksen mukaan kirkon kaikki sisäpinnat ja penkit on tarkoitus maalata ja siten palauttaa kirkkotilan alkuperäinen tunnelma.

Peruskorjauksen yhteydessä Muuramen kirkossa on tarkoitus purkaa vuoden 1979 korjauksessa tehdyt katon koteloiden muutokset ja ennallistaa paneelipinnat vastaamaan mahdollisimman lähelle alkuperäistä asua. Kirkkosalissa on tarkoitus myös uusien penkkien päädyt vastaamaan alkuperäisempää asua, mutta ei kuitenkaan vastaamaan alkuperäisiä. Kuorissa on tarkoitus vaihtaa alttarikaide vastaamaan alkuperäistä suorakulmaista muotoa. Ehdotuksessa on jopa mainittu, että vanha alttarikaide otettaisiin uudelleen käyttöön, mutta ajatus on osoittautunut mahdottomaksi, sillä vanha kaide on erittäin huonokuntoinen. Seurakuntasalin ja kirkkosalin välisen oviaukon ovet on tarkoitus vaihtaa vastaamaan alkuperäisiä liukuovia.²⁷⁴

6. PÄÄTÄNTÖ

Olen tutkielmassani koettanut rakentaa Muuramen kirkon suunnittelu-,

---

²⁷³ Yksityinen sähköpostiviesti tekijälle. 12.2.2010. Lähettäjä Jussi Kantonen. *Hankesuunnitelman toimenpide-ehdotukset, Luonnos 8.2.2010*. Viitattu 15.6.2010. POA.

²⁷⁴ Jussi Kantosen suullinen tiedonanto, 2010.

rakennus- ja peruskorjausvaiheista kattavan selvityksen niiden lähteiden perusteella, jotka ovat olleet käytössäni. Tarkoitukseni on ollut erityisesti tuoda esiin niitä syitä, jotka ovat vaikuttaneet kirkon rakentamiseen ja myöhempään korjaamiseen. Meneillään oleva kirkon peruskorjauksen suunnittelutyö on vaikuttanut aiheen käsittelyyn, sillä Muuramen kirkkoa koskeva aikaisempi tutkimus ei ole luonut kattavaa kuvaa kirkon sisätilojen muutoksista.

Alvar Aallon sakraaliarkkitehtuuri seurasi 1920-luvulla selväpiirteisesti pohjoismaisen klassismin muotoihanteita. Muuramen kirkko oli esimerkki 1920-luvun loppuvaiheen klassismin pelkistyneestä muodosta. Niin kuin olen osoittanut, kirkon arkkitehtuurissa näkyivät ne vaikutteet ja virikkeet, joita Aalto sai toisilta pohjoismaisilta arkkitehteilta, kuten Gunnar Asplundilta. Muuramen kirkon arkkitehtuurissa näkyy myös ajalleen tyypillinen kiinnostus antiikin ja renessanssin perinnettä kohtaan ja välimeren arkkitehtuurin ja maiseman ihailu. Aalto käytti Muuramen kirkossa samoja muotoratkaisuja, jotka ovat leimauttavia hänen myöhemmälle arkkitehtuurille. Näitä olivat esimerkiksi luonnonvalon käyttö, avoimen ja suljetun tilan välinen harmonia sekä rakennetun tilan välitön yhteys ympäristöön.

Muuramen kirkon arkkitehtuurissa näkyy myös Aallolle tyypillinen tapa ideoida ja suunnitella arkkitehtuuria, sillä suunnitteluprosessin edetessä tapahtuneet muutokset ja yksityiskohtien kehittyminen olivat Aallolle ominainen tapa tehdä työtä. Kirkon rakennusvaiheessa arkkitehdin käsitys arkkitehtuurista kuitenkin muuttui, sillä Aalto tutustui modernismin rationaalsiin ajatuksiin 1920-luvun lopulla. Tämä muutos näkyy Muuramen kirkossa erityisesti julkisivujen ja interiöörin pelkistymisenä, dekoraation vähenemisenä sekä modernien suunnitteluperiaatteiden mukaisten sisustusratkaisuiden käyttönä. Ajan hengen mukaisesti näiden eurooppalaisten standardituotteiden katsottiin soveltuvan yhtäläillä profaani- kuin sakraalitaloihin. Myös muissa Aallon samaan aikaan suunnittelemissa rakennuksissa, kuten Jyväskylän suojeluskuntatalossa sekä Lounais-suomen maalaistentalossa on nähtävissä samankaltainen prosessi.

Muuramen kirkon sakastin kalusteet enteivät puolestaan Aallon tulevaa huonekalusuunnittelun periaatteita.

Muuramen kirkon arkkitehtuurin alkuperäinen asu syntyi käytännön vaatimuksesta arkkitehdin ja seurakunnan yhteistyönä. Seurakunnan toiveena oli saada rakennuskustannuksiltaan edullinen, mutta arkkitehtuurillisesti kaunis kirkko. Alvar Aalto saattoi saada suunnittelutyön juuri siksi, että häntä oli suositeltu paikkakuntalaisena arkkitehtina työhön. On myös esitetty, että Aallon henkilökohtaisilla suhteilla seurakunnan jäseniin on ollut vaikutus arkkitehdin valintaan. Kirkon suunnittelua varten ei pidetty suunnittelukilpailua, sillä seurakunta halusi säästää kustannuksissa. Aalto sai toteuttaa oman näkemyksensä kirkosta, vaikka seurakunta vaati muutoksia luonnoksiin jo varhaisessa vaiheessa. Aallon näkemys kirkkotilasta ei kuitenkaan miellyttänyt kaikkia seurakuntalaisia. Esimerkiksi piispankokousten pöytäkirjoista on luettavissa kritiikkiä kirkon värimaailmaa ja alttarimaalausta kohtaan. Liturgisesti tarkasteltuna alttaritila on kirkon keskeisin paikka, joten näkemykset kuorin vaatimattomuudesta ja kylmyydestä sekä alttaritaulun vähemmän taiteellisesta luonteesta liittyivät pitkään kristilliseen traditioon. Piispan tarkastusten pöytäkirjoista käy myös ilmi, miten suuressa arvossa seurakunta piti piispan lausuntoja. Vuonna 1949 piispa Elis Gideon Gulin ehdotti muutoksia kirkon värikytseen. Hänen mielestään kirkkosalin katto oli maalattava vaaleansinisellä ja penkit vihreän-sinisen voittoisiksi, jotta kirkon ilme olisi iloisempi ja kutsuvampi. Piispan mielestä myös alttarikaide tulisi kodikkaammaksi, jos se olisi puolipyöreä kulmikkaan sijasta. Nämä muutokset seurakunta toteutti myöhemmin lähes piispan esityksen mukaisesti.

Alvar Aallolla oli jo 1920-luvulla kokemusta kirkkotilojen suunnittelusta ja vahva asema kirkkotaiteen instituutioissa. Monissa suunnittelemissaan kirkkojen muutostöissä toistuivat 1920-luvun klassisismille ominaiset piirteet. Muuramen kirkon interiööriä on helppo verrata Kemijärven kirkon muutostyöhön, jonka Aalto suunnitteli samaan aikaan Muuramen kirkon kanssa. Monet Muuramen

kirkossa toteutuneet interiöörin elementit, kuten kirkkosalin penkkien muoto ja alttariliina, toistuivat lähes samankaltaisina Kemijärven kirkon interiöörissä. Molemmissa interiööreissä Aalto käytti myös samankaltaista värimaailmaa ja tapaa korostaa tilaa erilaisilla värisävyillä. Huomioitavaa on myös, että Kemijärven kirkossa Aalto käytti moderneja PH-valaisimia suunnittelemiensa kynttelikköjen rinnalla kirkon valaisemisessa.

Olen tutkielmassani pyrkinyt luomaan kuvan siitä, millainen Muuramen kirkon interiööri on ollut alkuperäisessä asussaan. Vuosikymmenten aikana tapahtuneet muutokset ovat hävittäneet sisätilojen alkuperäisen tunnelman ja tilakokemuksen, vaikka alkuperäinen julkisivu on säilynyt lähes ennallaan. Yleisesti voidaan sanoa, että arvorakennusten julkisivujen ja rakenteiden säilyttäminen korjaustöiden yhteydessä on ollut yleensä suunnittelun lähtökohtana. Sen sijaan sisätiloissa muutosten tarve on ollut, esimerkiksi toimintojen ja tarpeiden muuttuessa, suurempi.

Rakennuksen käytön, oletetut tai todelliset, vaatimukset muuttuvat esimerkiksi uuden tekniikan, työsuojelun tai lainsäädännön kehityksen myötä. Myös arkkitehtuurin tyylinäkemykset ovat vaihtuneet lähes sukupolvittain. Tämä on johtanut siihen, että kulttuurihistoriallisten rakennusten sisätilojen korjaus- ja muutosrakentaminen on erittäin problemaattista. Sisätilat, tilajäsentely ja huonejako ovat kuitenkin olennainen osa arkkitehtuuria ja rakennuksen kulttuurihistoriaa. Niitä voidaan pitää rakennuksen tarkoituksen ja toimintojen kannalta ensisijaisina rakennuksen ulkoarkkitehtuuriin verrattuna. Sisätiloja ja kiinteitä sisustuksia tulee tarkastella kokonaistaideteoksina ja kerroksellisina historiallisina dokumentteina.

Rakentamisen painopisteen siirtyminen 1990-luvulla uudisrakentamisesta korjausrakentamiseen on tukenut sisätilojen konkreettista säilymistä. Korjauksissa on yhä useammin kyse jonkinasteisesta restauroinnista, jossa

kiinnitetään huomio kulttuurihistoriallisiin arvoihin, vanhaan rakennustapaan ja materiaaleihin. Sisätilojen inventointi ja arvon tunnistaminen on hallinnollisen ja konkreettisen suojelun sekä asenteiden kannalta keskeistä. Interiöörin suojelua on toistaiseksi toteutettu tavallisimmin suunnittelijalähtöisesti tai kokonaistaideteoksen ajatuksen pohjalta. Sisätilojen arvoja muodostavia tekijöitä ovat myös esimerkiksi säilyneisyys (alkuperäinen intentio, alkuperäinen käyttö, tila, tilasarjat, muodot ja materiaalit), positiivinen kerroksisuus (uusien osien kvaliteetti ja yhteensopivuus), tyypillisuus rakentamisajalle, suunnittelijan asema taidehistoriassa, historiallinen tapahtuma, tyyllillisesti yhtenäiset tilasarjat sekä poikkeuksellisuus rakentamisajankohtaan nähden.²⁷⁵

Kiistelty Muuramen kirkon peruskorjaus vuonna 1979 muutti kirkon interiöörin luonteen ja julkinen keskustelu peruskorjauksesta oli ristiriitaista. Muutos oli seurakunnan mielipiteen mukaan tarpeellinen, jotta kirkosta saatiin toimiva ja elävä yhteisöllinen kirkko. Mielipiteissä vedottiin siihen, että kirkko ei vastannut alkuperäistä asua ja siihen, että kirkkoon oli tehty jo rakennusaikana muutoksia. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon keskushallinnon Internet-sivuilla on määritelty kirkkotiloja koskevia periaatteita ja sivuilla korostetaan, että:

Kirkko on matkalla oleva yhteisö, jolle nykyhetki on vain yksi etappi. Aikaisemmat sukupolvet ovat antaneet jumalanpalvelustilalle oman muotonsa. Tämä näkyy kirkon kalustuksessa ja esineistössä, kuten alttarin kalustuksessa, ehtoollisastioissa, paramenteissa, kuvissa, istuimissa jne. Tällaiset esineet todistavat eri sukupolvien uskon elävyydestä. Toisaalta käytössä oleva kirkkotila ei ole museo tai muinaismuisto, vaan tässä ajassa elävän seurakunnan "koti", jossa uudistumisen täytyy olla mahdollista.²⁷⁶

Toisaalta Muuramen seurakunnan kokouspöytäkirjoista käy ilmi ristiriitaisesti, että kirkon kunnostukseen haettiin avustuksia vetoamalla siihen, että kirkko oli

²⁷⁵ Sisätilojen suojelu 2003, 10–11.

²⁷⁶ Suomen evankelis-luterilainen kirkko. Keskushallinto. *Sakasti.evl.fi*
<http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp3?open&cid=Content52CE90>, Viitattu 12.10.2010.

Alvar Aallon suunnittelema ja ajankohtansa ainoa esimerkki Aallon kirkkoarkkitehtuurista, joten sen kunnostaminen oli tärkeää. Samaan aikaan kulttuuri- ja arkkitehtuurivaikuttajat puolestaan kritisoivat alkuperäisten rakenneratkaisujen muuttamista jyrkästi. Mielipiteissään he korostivat autenttisuutta ja suunnittelijälähtöistä korjausrakentamista.

Pro gradu -tutkielmani eräs tärkeimmistä painopistealueista on ollut Muuramen kirkon interiöörin alkuperäisen värimaailman hahmottaminen. Lähteiden avulla olen luonut kuvan 1920-luvun klassisismille ominaisesta rikkaasta värimaailmasta, joka näyttäisi toteutuneen pääpiirteittäin Alvar Aallon toimiston suunnitelmien mukaan. Tutkielman kirjoitusprosessin alkaessa oletukseni oli kuitenkin se, että Muuramen kirkon interiöörin värytys oli poikkeava Aallon suunnitelmista, sillä värimaailma oli pelkistynyt rakennusvaiheessa harmaan eri värisävyjen käyttöön. Aikaisempi tutkimus oli korostanut, että syy maalaustöiden pelkistymiseen saattoi olla seurakunnan pyrkimys säästää rakentamiskuluissa, sillä kirkon rakentamiseen jouduttiin ottamaan lainaa ja se oli taloudellisesti haastava urakka seurakunnalle. Kirkon alkuperäinen värytys oli mielenkiintoni kohteena siksi, että vuoden 2009 lopulla aloitettiin kattavan peruskorjauksen suunnittelutyö. Peruskorjaus on luonteeltaan ennallistava, joten alkuperäisen värimaailman kartoittaminen on tärkeä osa suunnitteluprojektin toteutumista. Koska kirkon alkuperäisiä värisävyjä ei ollut kartoitettu aikaisemmin korjausten yhteydessä, oli restauroijan haastavana tehtävänä saada esille eri rakennuskerrosten alta mahdolliset alkuperäiset värisävyt. Konservattori Elina Järvelä suoritti värikartoituksen kirkon sisä- ja ulkopinnoista kevään ja kesän 2010 aikana. Hän käytti apunaan keskeneräistä pro gradu -tutkielmaani, sillä se oli saatavilla olevista lähteistä kattavin selvitys interiöörin eri vaiheista ja toteutuneista muutoksista.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS:

PAINAMATTOMAT LÄHTEET

Alvar Aalto – museo, Jyväskylä, Helsinki, AAM.

Asiakirjakokoelma, Helsinki, Ak.

Kirjeet, Ak/kirjeet.

Piirustuskokoelma, Jyväskylä, Pk.

Valokuvakokoelma, Jyväskylä, Vk..

Pakoma, Katariina. Rautjoki, Leena-Maija (2003) *Lounais-Suomen maalaistentalo, Turku 1927–28. Rakennushistoriallinen selvitys.*

Sonninen, T. (2002) *William Lönnbergin alttarimaalaus. Pietari ja Johannes parantavat ramman miehen Kauniin portin luona ja kolme saarnastuolin kuva- aihetta.* Helsingin Restauraointiateljä Oy: Helsinki.

Jyväskylän yliopisto, Taiteiden ja kulttuurintutkimuksen laitos, Jyväskylä, JY/TAIKU.

Kilponen, Kirsti (1992) *Alvar Aallon muutostyöt Keski-Suomen kirkoissa vuosina 1925–27: Viitasaaren, Korpilahden ja Pylkönmäen kirkot.* Taidehistorian pro gradu - tutkielma. Taidehistorianlaitos.

Murtoniemi, Mari (2009) *Alvar Aallon Casa Laurén. Suunnitelma, rakennushistoria ja merkitys Aallon tuotannossa.* Taidehistorian pro gradu- tutkielma. Taiteiden ja kulttuurintutkimuksen laitos.

Pakoma, Katariina (2008) *Murroskauden monitoimitalo. Alvar Aallon*

suunnittelema Jyväskylän suojeluskuntatalo 1926–29. Taidehistorian pro gradu -tutkielma. Taiteiden ja kulttuurintutkimuksen laitos.

Vepsä, Anna (2007) *Pylväsestetiikkaa Itä-Suomen faneeritehtaalla. Schaumanin isännöitsijän asuintalo Joensuussa teollisuusjohtajien rakennusten ja Alvar Aallon klassistisen tuotannon edustajana.* Taidehistorian pro gradu -tutkielma. Taiteiden ja kulttuurintutkimuksen laitos.

Vidgrén, Mirkka (2008) *Klassistinen kaupunkipalatsi. Alvar Aallon suunnittelema Jyväskylän työväentalo 1924–25.* Taidehistorian pro gradu -tutkielma. Taiteiden ja kulttuurintutkimuksen laitos.

Keski-Suomen museo, Jyväskylä, KSM.

Valokuva-arkisto, Va

Tutkimusarkisto, Ta

Andersson, Päivi (1986) *Muuramen kirkon rakennushistorialliset tiedot.*

Voutilainen, Heli-Maija. *Muistiinpanot Keski-Suomen Suoja Oy:n johtokunnan kokousten pöytäkirjoista ajalta 23.11.1925–24.9.1932.*

Muuramen seurakunnan arkisto, Muurame, MSKA.

Muuramen seurakunnan kirkonkokousten pöytäkirjat, 1918–1951.

Muuramen seurakunnan kirkkoneuvoston kokouspöytäkirjat, 1920–1980.

Muuramen seurakunnan kirkkovaltuuston kokouspöytäkirjat, 1935–1985.

Muuramen seurakunnan asiakirja-aineisto.

Päivi Ollikaisen arkisto, Jyväskylä, POA.

Järvelä, Elina (2010) *Muuramen kirkko. Värityskartoitus*. Ukri Oy.

Oikari, Antti. Jokipii, Marko. *Muuramen kirkko. Tutkimuksen esittely tilaajalle 16.6.2009*. Ramboll Oy.

Oikari, Antti. *Muuramen seurakunta. Kirkko. Alustava tilanneselvitys.23.3.2009*. Ramboll Oy.

Lämpökuvausraportti. Muuramen kirkko. 27.3.2009. PTS-Kiinteistötekniikka Oy.

Yksityinen sähköpostiviesti tekijälle. 12.2.2010. Lähettäjä Jussi Kantonen. *Hankesuunnitelman toimenpide-ehdotukset, Luonnos 8.2.2010*. Viitattu 15.6.2010.

Teknillinen korkeakoulu, Arkkitehtuurinlaitos, Helsinki, TTK.

Anttila, Susanna (2008) *Keraamiset laatat Alvar Aallon interiööreissä*. Diplomityö. Teknillinen korkeakoulu, Insinööritieteiden ja arkkitehtuurin tiedekunta, Arkkitehtuurin laitos, Arkkitehtuurin historia.

Heikinheimo, Marianna (2002) *Teräsikkunat ja funktionalismi*. Teknillisen korkeakoulun arkkitehtiosaston tutkimuksia. Arkkitehtiosasto. Arkkitehtuurin historia.

Suullisia tietoja antaneet

Lampela, Simo. Muuramen seurakunnan virkaatekevä kirkkoherra.

Kantonen, Jussi. Arkkitehti. Arkkitehtitoimisto ARK-Kantonen Oy.

Pöyhiä, Tuula. Arkkitehti. Alvar Aalto-museon rakennusperintöosasto.

Salonen, Leena. Museoavustaja. Alvar Aalto-museo.

PAINETUT LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

"Aallon valitsema Muuramen kirkon kalleuksia kateissa". *Keskisuomalainen* 7.7.1979.

Aalto, Alvar. "Miten kaupungintaloo rakennetaan". *Iltalehti* 12.11.1921.

Aalto, Alvar. "Menneitten aikojen motiivit". *Arkkitehti* 1922.

Aalto, Alvar. "Kirkkotaiteestamme". *Käsitéollisuus* numero 3, 1925

Aalto, Alvar. "Muuramen kirkko". *Uusi-Suomi* 31.10.1926.

Aalto, Alvar. "E.G. Asplund in memorian". *Arkkitehti* 11–12/1940.

Aaltonen, Susanna (2005) "Taitoa ja valoa. Paavo Tynellin valaisimet arkkitehtuurissa 1920-1950 -luvulla" Toim. Aav, Marianne. Viljanen, Eeva. *Paavo Tynell ja Taito Oy*. Designmuseo: Helsinki.

Alvar Aalto-museo, Alvar Aalto-säätiö. The Database of Alvar Aalto's Architecture.<http://file.alvaraalto.fi/index.php>. Viitattu 28.10.2009.

AlvarAalto-museo, Alvar Aalto-säätiö. Verkkonäyttely *Malmilta maailmalle*.
http://www.alvaraalto.fi/net/malmilta_maailmalle/alvarin_matkat_vuodet.htm.
Viitattu 20.5.2010.

Bennett, Janey (1991) "Sub Specie Aeternitatis. Erik Bryggmanin Ylösnousemuskappeli." Toim. Nikula, Riitta (1991) *Erik Bryggman 1891–1955*:

arkkitehti, arkitekt, architect. Suomen rakennustaiteen museo: Helsinki.

Caldenby, Claes. Hultin, Olof (1985) *Asplund*. Arkitektur Förlag: Stockholm.

Castrén, Paavo toim. (2008) *Domus Pompeiana : talo Pompejissa: näyttelykirja*. Otava: Helsinki.

Crittall, Historical Timeline. <http://www.crittall-windows.co.uk/timeline>. Viitattu 20.4.2010.

Dhima, Sari (2008) *Tila tilassa: liturgian ja tilan dialogi alttarin äärellä*. Helsingin yliopisto: Helsinki.

Ekelund, Hilding. "Italia la Bella. Matkarapsodia". *Arkkitehti* 9/1923.

Et project under Kulturnet Danmark. *Kritisk revy* (numerot 1-3/1927 ja 1-4/1928). <http://www2.kb.dk/ktss/kritisk/start.htm>. Viitattu 12.6.2010.

Finlex. Kirkkolaki.

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1993/19931054?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=kirkkolaki%2A>. Viitattu 14.6.2010.

Heikkilä, Markku (2008) "Kirkon rakentamisen ohjausjärjestelmät". Teoksesta toim. Kuorikoski, Arto. *Uskon tilat ja kuvat. Moderni suomalainen kirkkoarkkitehtuuri ja -taide*. Suomalainen Teologinen Kirjallisuusseura: Helsinki.

Heinonen, Raija-Liisa (1986) *Funktionalismin läpimurto Suomessa*. Suomen rakennustaiteen museo: Helsinki.

Helander, Eila (2008) "Suomalaisen uskon mielenmaisema". Toim. Kuorikoski,

Arto. *Uskon tilat ja kuvat. Moderni suomalainen kirkkoarkkitehtuuri ja –taide.* Suomalainen Teologinen Kirjallisuusseura: Helsinki.

Herler, Igor (1984) "Early Furniture and Interior Designs" Toim. Pallasmaa, Juhani. *Alvar Aalto Furniture.* Suomen Rakennustaiteen museo: Helsinki.

Herler, Igor (1985) "Alvar Aalto ja alkeistypografia. Taideteollisuuden historian sormiharjoituksia 1". *Muoto* 19/1985.

Hipeli, Mia (2004) "Arkkitehti Aino Marsio-Aalto" Toim. Kinnunen, Ulla. *Aino Aalto. Alvar Aalto -säätio, Alvar Aalto -museo: Helsinki.*

Holmdahl, Gustav. Lind, Sven Ivar. Ödeen, Kjell (1981) *Gunnar Asplund arkitekt 1885–1940.* Den andra upplaga. Stockholm byggförlaget: Stockholm.

Huusko, Timo (2001) "Marraskuun ryhmä", Toim. Ojanperä, Riitta (2001) *Pinta ja syvyys: varhainen modernismi Suomessa 1890–1920.* Ateneumin taidemuseo; Helsinki.

Kallio, Rakel (1998) "Unelma täydellisestä onnesta – Piirteitä paratiisin ja kulta-ajan myyteistä ja niiden visuaalisista esityksistä." Toim. Lukkarinen, Ville. *Taide ja okkultismi. Kirjoituksia taidehistorian rajamailta.* Taidehistoriallisia tutkimuksia 18. Taidehistorian seura: Helsinki.

"Kansainvälinen Aalto -keskustelu alkaa tänään". *Keskisuomalainen* 1.7.1979.

Kasvio, Liisa (1988) *William Lönnberg: satavuotismuistonäyttely.* Amos Andersonin taidemuseo: Helsinki.

Kasvio, Liisa (1990) "William Lönnberg" *Modernismin läpimurto: pohjoismaalainen taide 1910–1920.* Pohjoismaainen ministeriöneuvosto:

Kööpenhamina.

Keinänen, W. (1930) *Lyhyt rakennusopin tietokirja*. WSOY: Helsinki.

"Kilpailu, Kirkko- ja seurakuntarakennusta varten Töölössä". *Arkkitehti* 5/1927.

Kinnunen, Ulla (2004) *Aino Aalto*. Alvar Aalto -säätio, Alvar Aalto -museo: Helsinki.

Knapas, Marja Terttu (2006) "Kirkkoja viideltä vuosikymmeneltä" Toim. Knapas, Marja Terttu. *Suomalaista kirkkoarkkitehtuuria 1917–1970*. Museovirasto: Helsinki.

Koponen, Jarmo (1989) "Seurakunnan rakennukset ja kiinteistöt". Toim. Ruuskanen, Pekka. *Muuramen kirja*. Muuramen kunta: Muurame.

"Kulttuuriskandaali - Alvar Aallon töitä turmellaan Suomessa". *Itä-Savo* 4.7.1979.

Lahti, Markku (1994) *Vanhan Korpilahden historia. Korpilahden, Muuramen ja Säynätsalon yhteisaika emäseurakunnan synnystä 1861 kuntien itsenäistymiseen 1923*. Korpilahden, Muuramen ja Säynätsalon kunnat: Jyväskylä.

"Lahjoitukset Muuramen kirkolle". *Sisä-Suomi*. 1.6.1929.

Laine, Silja (2004) "Alvar Aalto elokuvateatterissa", Toim. Mäkikalli, Maija. Grägg, Ulrika. *Moderni Turku 1920- ja 1930-luvuilla*. Kulttuurihistoria, Turun yliopisto: Turku.

Laitinen, Riitta (2004) "Ehtoollisen kokeminen paikassa ja tilassa 1600-luvun Suomessa". Toim. Laitinen, Riitta. *Tilan kokemuksen kulttuurihistoriaa*.

Kulttuurihistoria, Turun yliopisto: Turku.

Lindberg, Carolus. ”Alote kirkkorakennustaiteen parantamiseksi”. *Arkkitehti* 1922.

Lindgren, Armas. ”Nykyaikainen kirkkorakennustaide”. *Arkkitehti* 9/1928.

Louis Poulsen Lighting A/S Internet -sivut. <http://www.louispoulsen.com/fi/>. Viitattu 14.6.2010.

Lukkarinen, Päivi (1998) *Aalto Lapissa. Alvar Aallon Lapin tuotanto*. Rovaniemen taidemuseo, Atena: Jyväskylä.

Maunula, Leena. ”Kansainvälinen Alvar Aalto -kokous vetosi suomalaisiin: Aallon perintö on säilytettävä” *Helsingin Sanomat* 4.7.1979.

Metso, Seppo (1978) ”Alvar Aallon kaupunki – pelkkä harhakuva?”. *Keskisuomalainen*. 19.3.1978.

Mikkola, Kirmo (1979) ”Teknisestä inhimilliseen. Alvar Aallon suhde funktionalismiin” *Abacus, vuosikirja*. Suomen rakennustaiteen museo: Helsinki.

Mikkola, Kirmo (1985) ”Skandinavian siirtyminen klassismista funktionalismiin”. *Classical Tradition and the Modern Movement. The 2nd International Alvar Aalto Symposium*. Abacus. Suomen arkkitehtiliitto, Suomen rakennustaiteen museo, Alvar Aalto-museo: Helsinki, Jyväskylä.

Mikonranta, Kaarina (2006) ”Alvar Aalto. Master of Variation” Toim. Tuukkanen, Pirkko. *Alvar Aalto. Designer*. Alvar Aalto-säätiö, Alvar Aalto-museo: Helsinki.

Museovirasto, Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt

(RKY). http://www.rky.fi/read/asp/r_default.aspx. Viitattu 15.6.2010.

"Muuramen kirkon viikimisyjuhla viime sunnuntaina oli harrashenkinen ja tunnelmallinen tilaisuus". *Keskisuomalainen*. 4.6.1929.

"Muuramen kirkko peruskorjataan". *Jyväskylän ympäristölehti*. 11.5.1978.

"Muurame korjaa kirkkonsa. Museovirasto kannattaa Alvar Aallon alkuperäisasua". *Helsingin Sanomat* 2.2.1979.

"Muuramen kirkon korjaustöiden suunnittelija: Pysin mahdollisimman lähelle Aallon henkeä". *Helsingin Sanomat* 16.2.1979.

"Muuramen kirkon kyntteliköistä löydetty osa". *Kaleva* 7.7.1979.

"Muuramen kirkon kellot soineet jo 60 vuotta", *Keskisuomalainen*. 31.12.1988.

Mäkikalli, Maija. Grägg, Ulrika (2004) *Moderni Turku 1920- ja 1930-luvuilla*. Kulttuurihistoria, Turun yliopisto: Turku.

Netherlands Architecture Institute, Web Presentations, Frames by the Firm Braat. No Bulky Casements.

http://en.nai.nl/exhibitions/webpresentations/picture_galleries/detail/_pid/left1/_rp_left1_elementId/1_103043. Viitattu 12.6.2010.

Nikula, Riitta (1981) *Yhtenäinen kaupunkikuva 1910–1930. Suomalaisen kaupunkirakentamisen ihanteista ja päämääristä, esimerkkinä Helsingin Etu-Töölö ja Uusi-Vallila*. Societas Scientiarum Fennica: Helsinki.

Nikula, Riitta (1988) *Armas Lindgren: 1874–1929*. Suomen rakennustaiteen museo: Helsinki.

Nikula, Riitta (1990) "Rakennustaiteen 1920- ja 1930-luku". *Ars Suomen taide* 5.

WG: Keuruu.

Nikula, Riitta toim. (1991) *Erik Bryggman 1891–1955 arkkitehti*. Suomen rakennustaiteen museo: Helsinki.

Nikula, Riitta (1994) "Kirkonmäki". Toim. Rautjoki, Matti. *Päivät seutuvilla Päijänteen: Säynätsalolaisten kirja*. Säynätsalon kunta: Säynätsalo.

Nordisk klassicism 1910-1930. Nordic classicism 1910-1930.

Norvasuo, Markku. "Valaisimet Alvar Aallon arkkitehtuurissa" *Arkkitehti* 1998.

Norvasuo, Markku (2009) *Taivaskattoinen huone. Ylävalon tematiikka Alvar Aallon arkkitehtuurissa 1927–1956*. Teknillinen korkeakoulu, Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskuksen julkaisuja: Espoo.

Toim. Ojanperä, Riitta (2001) *Pinta ja syvyys: varhainen modernismi Suomessa 1890–1920*. Ateneumin taidemuseo; Helsinki.

Toim. Ostergard, Derek E. (1987) *Bent Wood and Metal Furniture: 1850-1946*. The American Federation of Arts: New York.

Paavilainen, Simo (1979) "1920-luvun klassismi ja klassinen perinne Suomessa". *Abacus. Vuosikirja*. Suomenrakennustaiteen museo: Helsinki.

Parko, Severi (2002) "Ystävien kesken PH ja Alvar" Parko, Severi. *Leimasimen jälki*. Taideteollinen korkeakoulu: Helsinki.

Pearson, Paul David (1978) *Alvar Aalto and the International Style*. Watson-

Guptill Publications: New York.

Poutasuo, Tuula (2005) "Paavo Tynell Ja Taito Oy. Elämä ja työ" Toim. Aav, Marianne. Viljanen, Eeva. *Paavo Tynell ja Taito Oy*. Designmuseo: Helsinki.

Priha, Päikki (1991) *Pyhä kaunistus. Kirkkotekstiilit Suomen Käsityön Ystävien toiminnassa 1904–1950*. Taideteollinen korkeakoulu: Helsinki.

Rautjoki, Leena-Maija, Pakoma, Katariina (1996) "Kaunotar vain hirviö? Alvar Aallon Suoja-talon historia täydentyy." PTAH 2/1996.

Rautjoki, Matti toim.(1994) *Päivät seutuvilla Päijänteen: Säynätsalolaisten kirja*. Säynätsalon kunta: Säynätsalo.

Saarikangas, Kirsi (1998) "Tilan tekijät. Empirismin kritiikki". Toim. Elovirta, Arja. Lukkarinen, Ville. *Katseen rajat. Taidehistorian metodologiaa*. Helsingin Yliopisto, Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus: Helsinki. 183–204.

Schildt, Göran (1994) *Alvar Aalto. A Life's Work - Architecture, Design and Art*. Otava Publishing Company:Helsinki.

Schildt, Göran (2007) *Alvar Aalto elämä*. Alvar Aalto-museo: Jyväskylä.

Schildt, Göran (1997) *Näin puhui Alvar Aalto*. Kustannusosakeyhtiö Otava: Helsinki.

Schildt, Göran (1982) *Valkoinen pöytä. Alvar Aallon nuoruus ja taiteelliset perusideat*. Kustannusyhtiö Otava: Helsinki.

Schildt, Henri (1991) "Erik Bryggmanin matkat Italiaan" Toim. Nikula, Riitta. *Erik Bryggman 1891–1955*. Suomen rakennustaiteen museo: Helsinki.

Sinkkonen, Riitta (1994) "Säynätsalon väestö ja alue" Toim. Rautjoki, Matti.
Päivät seutuvilla Päijänteen: Säynätsalolaisten kirja. Säynätsalon kunta:
Säynätsalo.

(2003) *Sisätilojen suojeleu.* Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä
2003:18. Opetusministeriö, kulttuuri-, liikunta- ja nuorisopolitiikan osasto:
Helsinki.

Soiri-Snellman, Helena (1991) "Villa Solin Turun Katariinanlaaksossa" Toim.
Nikula, Riitta. *Erik Bryggman 1891–1955 arkkitehti.* Suomen rakennustaiteen
museo: Helsinki.

Standertskjöld, Elina (1992)a "Alvar Aalto ja standardisointi" Toim. Nikula, Riitta.
Norri, Marja-Riitta. Paatero, Kristiina. *The art of standards. Standardien taide.*
Acanthus. Suomen rakennustaiteen museo: Helsinki.

Standertskjöld, Elina (1992)b "Alvar Aallon standardipiirustukset 1929–1932"
Toim. Nikula, Riitta. Norri, Marja-Riitta. Paatero, Kristiina. *The art of standards.*
Standardien taide. Acanthus. Suomen rakennustaiteen museo: Helsinki.

Standertskjöld, Elina (2006) *Arkkitehtuurimme vuosikymmenet 1900–1920.*
Karisto Oy: Hämeenlinna.

Suomen evankelis-luterilainen kirkko, Keskushallinto. Sakasti.evl.fi –Internet-
sivut. <http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp3?open&cid=Content52CE90>. Viitattu
12.10.2010.

Suomen Rakennustaiteen Museo. Arkkitehtiesittely.
<http://www.mfa.fi/arkkitehtiesittely?apid=3830i>. Viitattu 14.6.2010.

Suominen-Kokkonen, Renja (2007)a "Towards A Happier Society – Aino and Alvar Aalto and Turku in the 1920s" Suominen-Kokkonen, Renja. *Aino and Alvar Aalto – A Shared Journey. Interpretations of an Everyday Modernism*. Alvar Aalto Foundation/Alvar Aalto Museum: Helsinki/Jyväskylä.

Suominen-Kokkonen, Renja (2007)b "The Silent Central Personage – the architect Aino Marsio-Aalto" Suominen-Kokkonen, Renja. *Aino and Alvar Aalto – A Shared Journey. Interpretations of an Everyday Modernism*. Alvar Aalto Foundation/Alvar Aalto Museum: Helsinki/Jyväskylä.

Taidemaalariiliitto. Taidemaalariiliiton historia. <http://www.painters.fi/historia.html>. Viitattu 21.5.2010.

"Turmellaanko Aallon ensimmäinen kirkko? Saneerauksesta kiista". *Keskisuomalainen* 16.2.1979.

Varjo, U (1938) "Huonerakennustekniikka". Toim. Lindberg, Carolus. *Keksintöjen kirja VIII. Rakennustaide ja rakennustekniikka*. WSOY : Porvoo.

Wrede, Stuart (1985) "Asplundin Villa Snellman; klassisuus, kansanomaisuus ja modernismi". Toim. Salokorpi, Asko. *Classical Tradition and the Modern Movement. The 2nd International Alvar Aalto Symposium*. Suomen arkkitehtiiliitto, Suomen rakennustaiteen museo, Alvar Aalto-museo: Helsinki, Jyväskylä.

Vähäkangas, Pekka (1996) *Taide alttarilla. Alttaritaulutraditio Suomessa 1918–1945*. Jyväskylän yliopisto: Jyväskylä.

Ympäristöministeriö. Valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet ja rakennettu kulttuuriympäristö -muistio.

http://www.rky.fi/read/asp/r_RKY_kaavoituksessa_ja_lupamenettelyssa.pdf.

Viitattu 15.2.2010.

20-luvun kasvot, Suomen Taideakatemia näyttelyjulkaisu 40/1972. Työryhmä Levanto, Marjatta. Pasanen, Osmo. Sarajas-Korte, Salme. Sinisalo, Soili. Valtion painatuskeskus.

KUVALÄHTEET

Kansikuva: Muuramen kirkon pienoismalli. Aino Aalto 1929. AAM/Vk.

1. Ilmakuva Muuramen kirkosta. Veljekset Karhumäki 1930-luku. KSM/Va.

2. Päivi Ollikainen 29.7.2010. POA.

3. Päivi Ollikainen 29.7.2010. POA

4. Maija Holma 2009. AAM/Vk.

5. Matkakuva Assisista, Italiasta. Aino tai Alvar Aalto. AAM/Vk.

6. Matkakuva Firenzestä, Italiasta. Aino tai Alvar Aalto. AAM/Vk.

7. Päiväämätön luonnos Muuramen kirkosta. AAM/Pk.

8. Viitasaaren kirkko, luonnos. Heinäkuu 1925. AAM/Pk.

9. Viitasaaren kirkko. Maija Holma 2003. AAM/Vk.

10. Viitasaaren kirkko. Martti Kapanen 1983. AAM/Vk.

11. Caldenby, Claes. Hultin, Olof 1985, 26.

12. Päiväämätön luonnos Jämsän kirkon interiööristä/urkulehteristä. 1925. AAM/Pk.

13. Päiväämätön Kemijärven kirkon väritysmalli. AAM/Ak/Kirjeet.

14. Kemijärven kirkko. Aino tai Alvar Aalto. Noin vuosi 1929. AAM/Vk

15. Kemijärven kirkko. Aino tai Alvar Aalto. Noin vuosi 1929. AAM/Vk.

16. Kemijärven kirkko. Aino tai Alvar Aalto. Noin vuosi 1929. AAM/Vk

17. Päiväämätön luonnos Kemijärven kirkon tekstiilityöt. AAM/Pk.
18. Päiväämätön luonnos Kemijärven kirkon penkit. AAM/Pk.
19. Basilika Santa Maria in Cosmedin.
http://it.wikipedia.org/wiki/File:Rome_SantaMariainCosmedin_adj.jpg
11.10.2010.
20. Päiväämätön luonnos, Pertunmaan kirkko. 1925. AAM/Pk.
- 21a. Päiväämätön interiööriluonnos Jämsän kirkko. AAM/Pk.
- 21b. Päiväämätön luonnos Jämsän kirkoksi. 1925. AAM/Pk.
22. Päiväämätön luonnos Jämsän kirkoksi. AAM/Pk.
23. Valokuva palaneen Jämsän kirkon paikalta. Aino Aalto 1925. AAM/Vk.
24. Päiväämätön kilpailuluonnos "Taulumäki" Jyväskylän Maalaiskunnan kirkoksi. 1927. AAM/Pk.
25. *Arkkitehti* 1927.
26. Schildt, Göran 1994, 45.
27. Schildt, Göran 1994, 46.
28. Valokuvaamo Päijänne 1929. KSM/Va.
29. Valokuvaamo Päijänne 1929. AAM/Vk.
30. Valokuvaamo Päijänne 1929. KSM/Va.
31. Päiväämätön julkisivu- ja leikkausluonnos Muuramen kirkosta. 1926. AAM/Pk.
32. Päiväämätön julkisivuluonnos Muuramen kirkosta. 1926. AAM/Pk.
33. Päiväämätön pohja- ja leikkauspiirustus Muuramen kirkkoa varten. 1926. AAM/Pk.

34. Kopio päiväamättömästä pääjulkisivusta. 1926. AAM/Pk.
35. Kopio päiväamättömästä julkisivuluonnoksesta. 1926. AAM/Pk.
36. Päiväämätön julkisivuluonnos. AAM/Pk.
37. Päiväämätön luonnos itäjulkisivusta. 1926. AAM/Pk.
38. Päiväämätön pohjakaavuluonnos. 1926. AAM/Pk.
39. Pääpiirustussarjan pohjoisjulkisivuluonnos. Helmikuu 1927. AAM/Vk. Muuramen seurakunnan deponointi.
40. Pääpiirustussarjan länsijulkisivuluonnos. Helmikuu 1927. AAM/Pk. Muuramen seurakunnan deponointi.
41. Pääpiirustussarjan itäjulkisivuluonnos. Helmikuu 1927. AAM/Pk. Muuramen seurakunnan deponointi.
42. Leikkauspiirustus. Helmikuu 1927. AAM/Vk. Muuramen seurakunnan deponointi. Muuramen seurakunnan deponointi.
43. Pääpiirustussarjan pohjapiirustus. Helmikuu 1927. AAM/Pk. Muuramen seurakunnan deponointi.
44. Päiväämätön luonnos Muuramen kirkon pohjoisjulkisivuksi. AAM/Pk.
45. Päiväämätön länsifasadiluonnos. AAM/Pk.
46. Päiväämätön luonnos pohjaksi. AAM/Pk.
47. Päiväämätön luonnos lehterin ja kellarin pohjaksi. AAM/Pk.
48. Päiväämätön luonnos kirkon torniksi. AAM/Pk.
49. Päivi Ollikainen 2010. POA.
50. Päivi Ollikainen Toukokuu 2010. POA.

51. Osa julkisivuluonnoksesta Casa Laurenia varten. AAM/Pk.
52. Fra Angelico. L' Annunciazione (1433-34). <http://www.wga.hu/frames-e.html?/html/a/angelico/04/index.html>. 13.6.2010.
53. Luonnos Casa Aallon atrium-pihasta. AAM/Pk.
- 54a. Päiväämätön luonnos Jyväskylän siunauskappelia varten. AAM/Pk.
- 54b. Päiväämätön luonnos Jyväskylän siunauskappeliksi. AAM
55. Gunnar Asplund. Skogskapellet (1920). <http://www.skogskyrkogarden.se/varldsarv/om-byggnaderna/skogskapellet.php>. 13.6.2010.
56. Ragnar Österberg. Helsingborgin krematorio. <http://web-helsingborg.svenskakyrkan.se>. 10.10.2010.
57. Thonet -huonekalutehtaan tuolimalli numero 209. Ostergard. Derek 1987, 241.
58. Le Corbusier ja Pierre Jeanneret. Pavillon de l'Esprit Nouveau. Pariisii 1924. Ostergard. Derek 1987, 241.
59. Päiväämätön luonnos Muuramen kirkon interiööristä. AAM/Pk.
60. Luonnos Muuramen kirkon interiööri. 1926. AAM/Pk.
61. Valokuva kirkon interiööristä. Aino Aallon matkakuva Padovasta, Italiasta. 1921. AAM/Vk.
62. Erik Bryggman. Paraisten siunauskappeli (1929–1930). Nikula, Riitta 1991, 199.
63. Sigurd Lewerentz. Uppståndelsekapellet (1925). Nikula, Riitta 1991, 199.
64. Luonnos valaisimeksi. Helmikuu 1929. AAM/Pk.

65. Interiöörivalokuva alttarille päin. Valokuvaamo Päijänne. Noin 1929. AAM/Vk.
66. Interiöörivalokuva. Valokuvaamo Päijänne. Noin 1929. AAM/Vk.
67. Valokuva kuorista. Valokuvaamo Päijänne. Noin 1929. AAM/Vk.
68. Valokuva alttarista. Valokuvaamo Päijänne. Noin 1929. AAM/Vk.
69. Pääpiirustussarjan leikkauspiirustus. Helmikuu 1927. AAM/Pk. Muuramen seurakunnan deponointi.
70. Altтарin erikoisluonnos. 14.10.1928. AAM/Pk.
71. Penkkien erikoispiirustus. 10.10.1928. AAM/Pk.
72. Martti Kapanen 1986. AAM/Vk.
73. Saarnatuolin erikoispiirustus. 20.10.1928. AAM/Pk.
74. Martti Kapanen 1979. AAM/Vk
75. Päivi Ollikainen 29.7. 2010. POA.
- 76a. Altтарin erikoispiirustus. Helmikuu 1929. AAM/Pk.
- 76b. Alkuperäinen alttaripöytä ja -kaide. Martti Kapanen 1986. AAM/Vk.
77. Kuorin penkkien erikoispiirustus. Tammikuu 1929. AAM/Pk.
78. Maija Holma. AAM/Vk.
79. Luonnos numerotauluksi. 4.1.1929. AAM/Pk.
80. Päiväämätön luonnos Jämsän kirkon kuoriksi. AAM/Pk.
81. Lähikuva William Lönnerbergin maalaamasta Muuramen kirkon alttariseinämaalauksesta. Päivi Ollikainen 29.7.2010. POA.
82. William Lönnerberg. Muuramen kirkon alttariseinämaalaus (1929). Päivi

Ollikainen 29.7.2010. POA.

83. William Lönnberg. *Maisema Muuramesta* (1929). Kasvio, Liisa 1988, 33.

84. Lehterin erikoispiirustus. 12.10.1928. AAM/Pk.

85. Martti Kapanen 1979. AAM/Pk.

86. Sakastin erikoispiirustus. 16.11.1928. AAM/Pk.

87. Martti Kapanen Noin 1980-luku. AAM/Vk.

88. Martti Kapanen Noin 1980-luku. AAM/Vk.

89. Martti Kapanen Noin 1980-luku. AAM/Vk.

90. Päiväämätön Turun Sanomien talon interiööriluonnos. AAM/Pk.

91. Päiväämätön Muuramen kirkon pohjapiirustus. AAM/Pk.

92. Päivi Ollikainen 29.7.2010. POA.

93. Seurakuntasali. Valokuvattu seurakunnan albumista. Järvelä 2010, 59. POA.

94. Seurakuntasali. Valokuvattu seurakunnan albumista. Järvelä 2010, 59. POA.

95. Seurakuntasalin penkkien piirustus 5.5.1929. AAM/Pk.

96. Seurakuntasalin portaan erikoispiirustus. 27.2.1929. AAM/Pk.

97. Seurakuntasalin alakertaan vievä portaikko. Valokuvattu seurakunnan albumista. Järvelä 2010, 59. POA.

98. Erik Bryggman. *Villa Solin* (1927). Soiri-Snellman 1990, 145.

99. Järvelä 2010, 5. POA.

100. Päiväämätön interiööriluonnos Jämsän kirkoksi. AAM/Pk.

101. Gunnar Asplund. Skandia -elokuvateatteri. Caldenby, Hultin 1985, 89.
102. Maija Holma. AAM/Vk
- 103a. Maija Holma 1997. AAM/Vk.
- 103b. Maija Holma 1997. AAM/Vk.
104. Fragmentti kirkkosalin alkuperäisen konsolilaatan alapinnasta. Järvelä 2010, 15. POA.
105. Kirkkosalin seinien värikerroksia lehterin tasolla, ikkuna-aukon vieressä. Järvelä 2010, 16. POA.
106. Kirkkosalin seinien värikerroksia seurakuntasalin oven vierestä. Järvelä 2010, 16. POA.
107. Fragmentti kuorin ikkunaseinästä, alin oranssinpunainen värikerros. Järvelä 2010, 56. POA.
108. Fragmentti kuorista sakastiin johtavien portaiden kattopinnasta. Järvelä 2010, 51. POA.
109. Seurakuntasalin alakertaan vievä portaikko. Valokuvattu seurakunnan albumista. Järvelä 2010, 59. POA.
110. Fragmentti sakastin seinäpinnasta. Järvelä 2010, 46. POA.
111. Fragmentti pääoven eteisen kattopinnasta. Järvelä 2010, 34. POA.
112. Fragmentti lehterin pylväästä, värikerroksia kohti ulkoseinää. Järvelä 2010, 31. POA.
113. Fragmentti lehterin pylväästä, värikerroksia kohti takaseinää ja alttaria. Järvelä 2010, 32. POA.
114. Lehterin kaide ennen vuoden 1979 korjausta. Valokuvattu seurakunnan albumista. Järvelä 2010, 29. POA.

115. Osa lehterin kaiteesta ennen vuoden 1979 korjausta. Valokuvattu seurakunnan albumista. Järvelä 2010, 29. POA.
116. Värikerroksia lehterin kaiteen metallisosasta. Järvelä 2010, 30. POA.
117. Pääovi lehterin alapuolella ennen vuoden 1979 korjausta. Valokuvattu seurakunnan albumista. Järvelä 2010, 43. POA.
118. Kirkkosalin alkuperäisen penkin takaosan värikerroksia. Järvelä 2010, 72. POA.
119. Kirkkosalin alkuperäisen penkin päätyosan värikerroksia. Järvelä 2010, 71. POA.
120. Seurakuntasalin seinäpintojen värikerroksia. Järvelä 2010, 60. POA.
121. Seinäkynttilänpidikkeiden luonnos. Tammikuu 1929. AAM/Pk.
122. Päivi Ollikainen 29.7.2010. POA.
123. Martti Kapanen. 1979?. AAM/Vk.
124. Muuramen kirkon alttariliinan luonnos. 29.10.1928. AAM/Pk.
125. Crittal-Braat -teräspuiteikkunoiden valssattuja runkoja. AAM/Pk.
126. Kuorin teräspuiteikkunan erikoispiirustus. Lokakuu 1928. AAM/Pk.
127. Erikoispiirustus kirkon teräspuiteikkunoista. Helmikuu 1928. AAM/Pk.
128. Norvasuo 2009, 52.
129. Norvasuo 2009, 52.
130. Norvasuo 2009, 51.
131. Lounais-Suomen Maalaistentalon teatterisalin leikkauspiirustus. 1928. AAM/Pk.
132. PH-valaisin. Martti Kapanen Noin 1979?. AAM/Vk.

133. PH-valaisin lehterin alapuolella. Martti Kapanen Noin 1979?. AAM/Pk.
134. Päivi Ollikainen 29.7.2010. POA.
135. Päivi Ollikainen 29.7.2010. POA.
136. *Arkkitehti* 1928/2.
137. Muuramen kirkon alttari. Martti Kapanen 1979?. AAM/Vk.
138. Kirkon interiööri lehterille päin. Martti Kapanen 1979?. AAM/Vk.
139. Kirkon interiööri alttarille päin. Martti Kapanen 1979?. AAM/Vk.
140. Järvelä 2010, 4. POA.
141. Järvelä 2010, 6. POA.
142. *Keskisuomalainen* 1979.
143. Päivi Ollikainen 29.7.2010. POA.
144. Päivi Ollikainen 29.7.2010. POA.
145. Maija Holma 1999. AAM/Vk.
146. Päivi Ollikainen 29.7.2010. POA.
147. Päivi Ollikainen 29.7.2010. POA.
148. Päivi Ollikainen 29.7.2010. POA.
149. Päivi Ollikainen 29.7.2010. POA.
150. Päivi Ollikainen 29.7.2010. POA.

KUVALIITE: